

BULLETIN
VAN DE
KONINKLIJKE
NEDERLANDSE
OUDHEIDKUNDIGE
BOND

Mei 1967

Jaargang 66 | Afl. 2 en 3

Met Nieuwsbulletin Aflevering 5

BULLETIN VAN DE KONINKLIJKE
NEDERLANDSE OUDHEIDKUNDIGE BOND

Redactie

Hoofdredacteur Drs. J. J. F. W. van Agt;

*Redactie-secretaris Drs. R. Bruning, p.a. Rijksdienst voor de
Monumentenzorg*

Balen van Andelplein 2, Voorburg, telefoon 070-814591;

Leden voor de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond:

Voorzitter Prof. Th. H. Lunsingh Scheurleer;

Prof. Dr. H. Brunsting, Prof. Dr. W. Ph. Coolhaas, Drs. R. C. Hekker,

Ir. R. Meischke, Prof. Dr. M. D. Ozinga, Dr. Ir. C. L. Temminck Groll,

Prof. Dr. H. van de Waal.

Leden voor de Monumentenraad:

afdeling I Oudheidkundig Bodemonderzoek, Dr. J. G. N. Renaud,

p.a. Kleine Haag 2, Amersfoort, telefoon 03490-12648;

afdeling II Monumentenzorg, Mr. R. Hotke,

p.a. Balen van Andelplein 2, Voorburg, telefoon 070-814591;

afdeling III Musea, D. F. Lunsingh Scheurleer,

p.a. Kazernestraat 3, Den Haag, telefoon 070-182275.

Lid voor de Vereniging 'De Museumdag':

Drs. H. J. Runday, p.a. Kazernestraat 3, Den Haag, telefoon 070-182275.

TH. M. VAN DER KOOGH

De ontwikkeling van de Zaanse Schans

Blz. 13

H. JANSE

Houten huizen in de Zaanse Schans

Blz. 19

JHR. H. W. M. VAN DER WIJCK

Marquette, Assumburg, Beeckesteyn en Waterland

Blz. 29

E. A. CANNEMAN

De restauratie van de kerk te Oosthuizen

Blz. 46

Toelichting bij de excursies

Blz. 53

DE ONTWIKKELING VAN DE ZAAANSE SCHANS

DOOR

TH. M. VAN DER KOOGH

In verscheidene kranten en tijdschriften is aandacht besteed aan de Zaanse Schans. Tien huizen zijn in dit reservaat al door bewoners betrokken en in het hier herplaatste weeshuis uit Westzaan is onlangs een restaurant geopend.

Hoe verheugend die belangstelling en waardering voor de Zaanse Schans ook is, het is jammer dat zo weinig aandacht wordt besteed aan de wordingsgeschiedenis van dit reservaat van oude houten huizen. Maar al te veel wordt de hier gevonden oplossing als een vanzelfsprekende vorm van monumentenzorg beschouwd. Te weinig ook komt in al deze beschouwingen tot uitdrukking dat alles wat in de Zaanse Schans tot stand is gebracht uniek is in ons land en ver daarbuiten. Pas na een langdurige strijd en het overwinnen van grote moeilijkheden kon met de uitvoering van dit plan worden aangevangen. Hoe en waarom is men tot de stichting van de Zaanse Schans gekomen?

Gedurende de tweede wereldoorlog nam de belangstelling voor de geschiedenis van land en gewest toe als reactie op de verkrachting van staatsbestel en maatschappijvorm door de Duitsers. In de studie van het land- en streekeigene zocht men naar de eigen bestaansgronden. In de Zaanstreek werd, naast de bestudering van in allerlei archieven opgetaste folianten, eveneens aandacht geschonken aan de ontwikkeling van de typisch Zaanse houten woonhuisbouw uit de 17de en 18de eeuw. Waarin vindt men het karakter van onze voorouders beter weerspiegeld dan in de huizen waarin ze woonden en werkten.

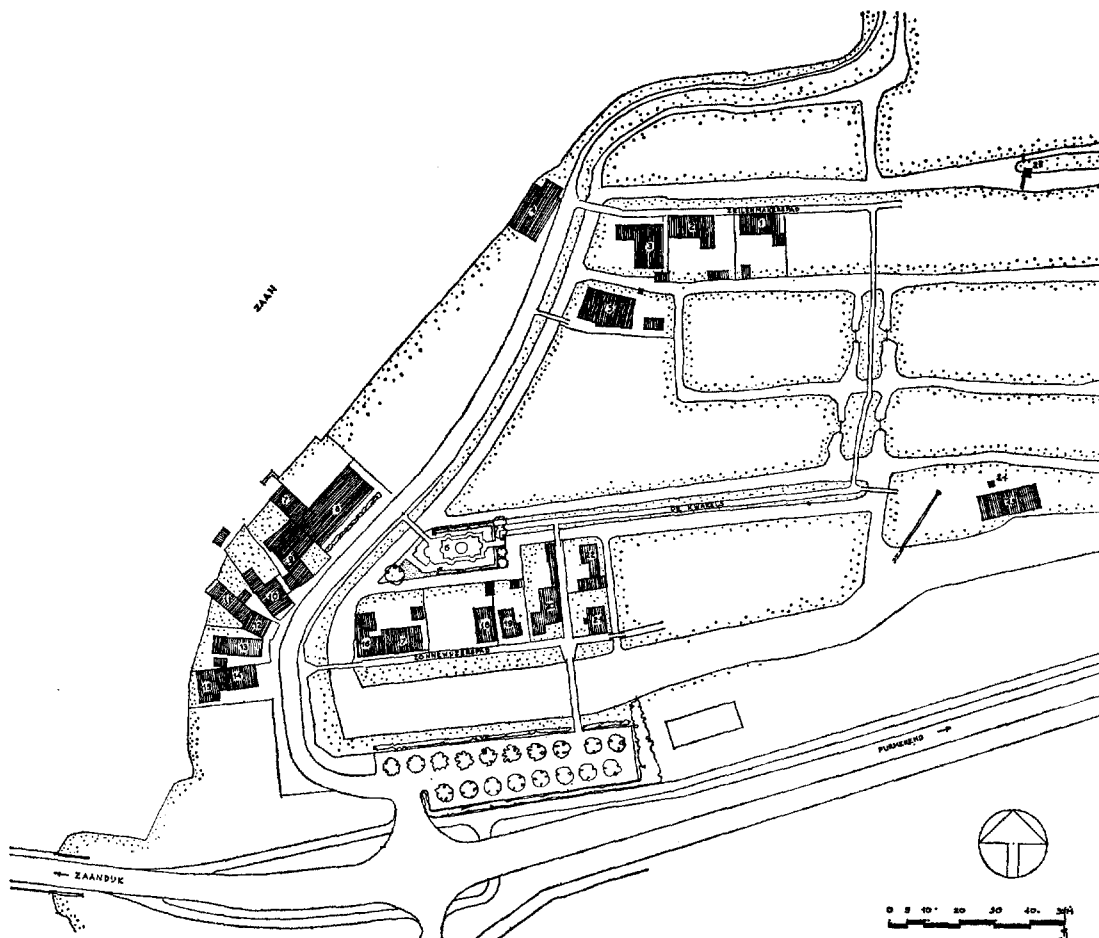
Tot aan die tijd was er zeer weinig aandacht besteed aan deze landelijke bouwkunst. De luttelste gegevens die in de literatuur te vinden waren, hadden hoofdzakelijk betrekking op de barokke, rijk versierde woonhuisbouw uit de 18de eeuw. Aan de 17de-eeuwse panden was praktisch nooit aandacht geschonken. De alom erkende en gewaardeerde architectuurhistoricus dr. J. Kalf schreef in het *Gedenkboek van de Vereeniging Hendrick de Keyser* uit 1928 zelfs dat er in Noord-Holland benoorden het IJ geen oudere huizen dan uit de 18de eeuw te vinden waren!

Een groep jonge Zaankanters, die zich voor

deze streekarchitectuur interesseerde, moest dan ook beginnen met de overgebleven panden naar plaats en bouwtijd te inventariseren. Het bleek dat van de panden, vermeld in de „Voorloopige lijst van monumenten van geschiedenis en kunst” uit 1921, reeds meer dan vijftig procent was verdwenen! In een tijdsverloop van twintig jaar! Als men wilde dat van deze typisch Zaanse architectuur nog iets voor het nageslacht bewaard bleef moest de houding tegenover het aloude erfgoed drastisch veranderen.

Maar waren deze eenvoudige huizen wel van zodanig belang dat gestreefd moest worden naar het behoud ervan? Op zichzelf is het niets bijzonders; dat de huizen hier eertijds van hout werden gebouwd; in de middeleeuwen immers waren de meeste woningen van hout opgetrokken. In de nauw-ommuurde steden, waar brand vaak tot een grote catastrofe leidde, ging men echter door het uitvaardigen van keuren hoe langer hoe meer de bouw van houten huizen tegen. Later werd dit zelfs geheel verboden. In de Zaanstreek bleef men echter houten huizen bouwen, tot door de woningwet van 1901 plaatselijke bouwverordeningen er ook hier een einde aan maakten. Het in vergelijking met elders geringere gevaar bij brand was niet de enige reden, dat de oude bouwtraditie in deze streek gehandhaafd bleef. Het was ook te danken aan de plattelandsmentaliteit en de geringe drang tot verfraaiing, mede ingegeven door de sobere levenshouding van de hier dominerende doopsgezinden. Bovendien liet de drassige bodem geen zware funderingen toe en kon de in de Zaanstreek gevestigde houthandel voor eenvoudige aanvoer van de nodige bouwmaterialen zorgen.

Er was dan ook alle reden om voor behoud van deze volksbouwkunst te ijveren. Tot dit doel vormden enkele Zaanse jongeren de Commissie tot het bevorderen en documenteren van Zaanse Schoon. Deze commissie heeft zich in de loop der jaren zeer beijverd voor de instandhouding van de overgebleven monumenten die uit historisch en bouwkundig oogpunt van belang geacht werden. Uit de door de Zaangemeenten en overheid verstrekte subsidies werden bijdragen ver-

Plattegrond van de Zaanse Schans, waarop de tot nu toe herbouwde huizen staan aangegeven: 1. Voorheen St.-Catharijnepad 1-2 Zaandam. — 2. Voorheen Jagerspad 1-3 Zaandam. — 3. Voorheen Zeilenmakerspad 6 Westzaan. — 4. Molen De Huisman uit Zaandam op schuur van voorm. molen De Haan. — 5. Voorheen Schoolstraat 1 Koog. — 6. Siertuin. — 7. Pakhuis, voorheen achter Hoogstraat 46 Koog. — 8. Voormalig weeshuis uit Westzaan. — 9. Voorheen Oostzijde 10 Zaandam. — 10. Voorheen Westzijde 10 Zaandam. — 11. Voorheen Bloemgracht 21 Zaandam. — 12. Voorheen Oostzijde 8 Zaandam. — 13. Voorheen Noorderkerkstraat 7 Zaandam. — 14. Voorheen Oostzijde 97 Zaandam. — 15. Reconstructie achterhuis Kerkbuurt 61 Westzaan. — 16. Voormalige Haremkerij, voorheen Hoogstraat 39 Koog. — 17. Voorheen Hoogstraat 41 Koog. — 18. Voorheen Eerste Ezelspad 13 Zaandam. — 19. Voorheen Lagedijk 36 Koog. — 20. Voorheen Weeshuispad 1 Zaandijk. — 21. Voorheen Mr. Cornelispad 73 Zaandam. — 22. Voorheen Kalf 52 Zaandam. — 23. Voormalige schuur scheepswerf Brouwer Zaandam. — 24. Voormalige speelmolen De Windhond, voorheen achter Mr. Cornelispad 31 Zaandam. — 25. Watermolen, afkomstig van het Blauwe Pad te Zaandam.

leend bij herstel en partiële restauraties, terwijl enkele panden door aankoop voor ondergang konden worden behoed. Ook werd door het indienen van adviezen, bezwaarschriften etc. getracht bij nieuwe stadsuitbreidingen en wijziging van de bestaande bebouwing een zo esthetisch mogelijke oplossing te bevorderen.

Spoedig bleek dat uitbreidingsplannen het

handhaven van vele waardevolle panden bedreigden door sanering van de bestaande bebouwing. Ook de expansiedrang van de hier gevestigde industrie was een gevaar. De Zaanse gemeenten waren typische streekdorpen waarin van een planmatige opbouw geen sprake was. De uit het molenbedrijf gegroeide industrie was gevestigd midden tussen de woonbebouwing, die zich langs

DE ONTWIKKELING VAN DE ZAAANSE SCHANS

Afb. 1. De Gortershock te Zandijk.

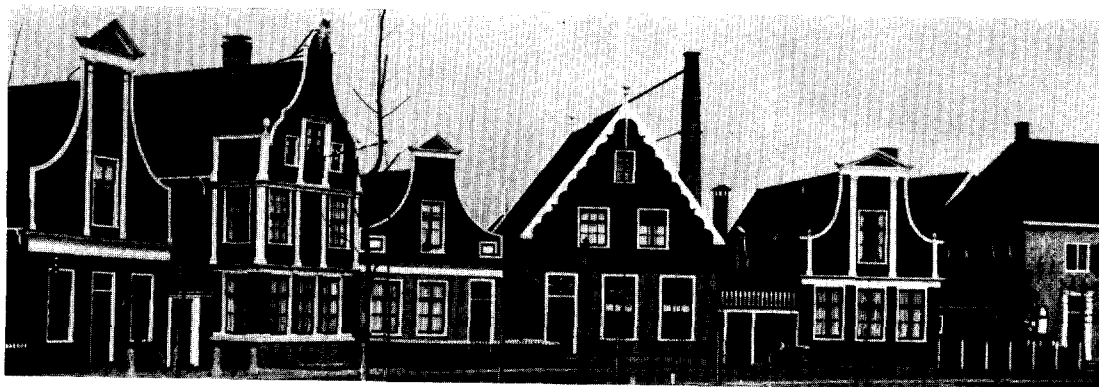
(Foto Monumentenzorg, 1950)

Afb. 2. De Zaanse Schans vanaf de Gortershock gezien.

Afb. 3. De Zaanse Schans.

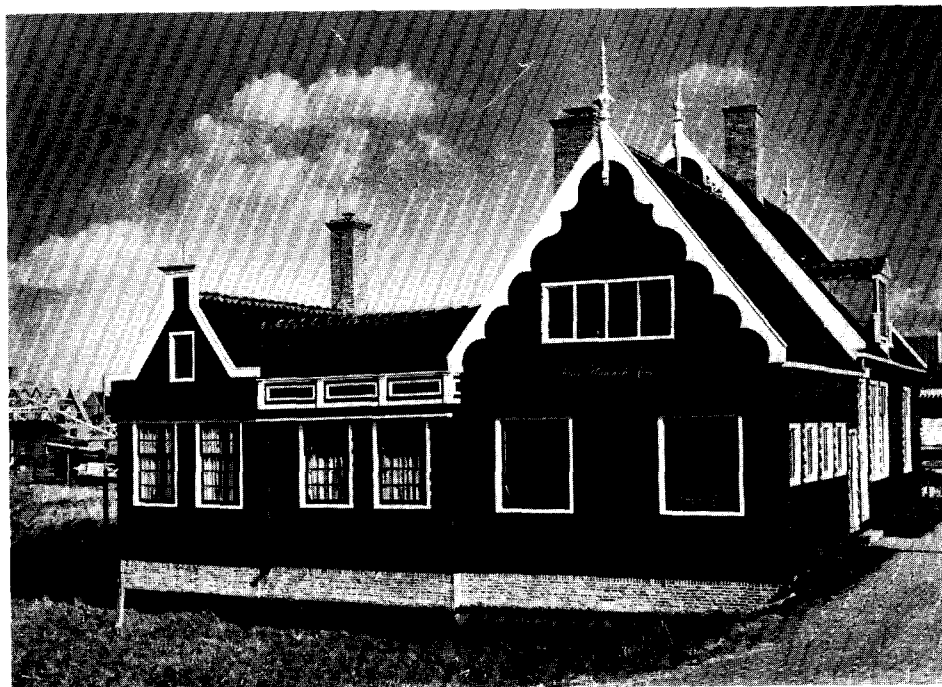
Afb. 4. De huizen Oostzijde 97, Noorderkerkstraat 7 (toegevoegde voorbouw in 18de-eeuwse trant), Oostzijde 8, Westzijde 10 en Oostzijde 10 uit Zaandam en het weeshuis uit Westzaan.

(Foto's Monumentenzorg, 1967)

DE ONTWIKKELING VAN DE ZAAANSE SCHANS

Afb. 5. De huizen Noorderkerkstraat 7 (waaraan een voorgedeelte in 18de eeuwse trant werd toegevoegd), Oostzijde 8, Westzijde 10 en Oostzijde 10 uit Zaandam.

Afb. 6. De Haremakerij uit Koog aan de Zaan, voorheen Hoogstraat 39-41.
(Foto's Jac. B. Rieder)

de Zaan en de loodrecht hierop staande paden uitstrekte. Bij de grote uitbreidingen na de oorlog moest deze oude structuur noodgedwongen doorbroken worden. Het zou van een gebrek aan realiteitszin hebben getuigd indien getracht zou worden, tegen deze noodzakelijke ontwikkeling in, de bestaande bebouwing, hoe waardevol ook, te handhaven. Was de afbraak van veel oude panden onvermijdelijk, de leden van Zaans Schoon konden in de algehele verdwijning niet berusten. In de boezem van de commissie groeide het plan, deze huizen elders te herbouwen.

Eerst dacht men aan herbouw tussen de oude, nog te handhaven, bebouwing. Toen ook dit, gezien de saneringsplannen, die van de oude structuur weinig overlieten, alras onmogelijk bleek, groeide het idee deze panden te groeperen in een nieuwe buurt. Het lag van den beginne af in de bedoeling hiervan geen museum maar een zuivere woonbuurt te maken. Diverse plannen werden overwogen en weer verworpen tot het oog viel op een terrein aan de Kalverringdijk te Zaandam. Hier werd een stuk nog onbebouwde Zaanoever aangetroffen, fraai gelegen tegenover de vrij gaaf gebleven zogenaamde Gortershoek te Zandijk. In de directe omgeving bevonden zich bovendien enkele kortelings gerestaureerde oude windmolens. Op dit terrein zou het mogelijk zijn de oude situering van de huizen te herscheppen. Hier konden de huizen worden herbouwd op de terreinen tussen de dijk en de Zaanoever, binnendijks langs de dijksloot en ook langs de haaks op de dijk aan te leggen paden. Het idee was geboren, maar de verwerkelijking van dit plan zou nog veel arbeid vergen. Allereerst dienden deze ideeën op papier te worden gezet, opdat het mogelijk zou zijn ook anderen ervoor te winnen. Het geluk wilde, dat aan architect J. Schipper jr., lid van „Zaans Schoon” in 1947 de Prix de Rome voor de bouwkunst werd verleend. Een winnaar van een dergelijke prijs krijgt twee studieopdrachten, een in het buitenland en de tweede in het land van geboorte. Voor dit tweede onderdeel kreeg de heer Schipper toestemming een ontwerp voor een Zaans huizenreservaat uit te werken.

Deze studie is de basis geweest van het plan voor de Zaanse Schans zoals deze inmiddels gedeeltelijk is verrezen. Reeds spoedig bleek, dat de middelen van Zaans Schoon volkomen ontoereikend zouden zijn om dit omvangrijke project met kans op succes te kunnen concretiseren. Gelukkig bleek echter, dat de toenmalige burgemeester van Zaandam, de heer Thomassen, zich

voor deze plannen interesseerde. Hij zegde de steun van de gemeente Zaandam toe en bracht bovendien het plan in de Zaanse Burgemeesterskring om ook andere Zaangemeenten voor de plannen te winnen. Begin 1956 werd een commissie in het leven geroepen waarvan de toenmalige wethouder van Openbare Werken, de heer M. Plooyer, het voorzitterschap bekleedde en naast enkele leden van „Zaans Schoon” ook de directeur van Openbare Werken en de stadsarchitect deel uitmaakten. Onder leiding van de heer Plooyer werd een uitbreidingsplan voorbereid voor de terreinen waarop het huizenreservaat zou moeten verrijzen. Op 5 september 1956 werd dit door Gedeputeerde Staten van Noord-Holland goedgekeurd. Na langdurige en zeer moeilijke onderhandelingen konden de gronden waarop deze Zaanse buurt was geprojecteerd, worden aangekocht.

In de begroting die eind 1956 werd ingediend, was een post opgenomen voor het bouwrijp maken van de betreffende terreinen.

Toen door de bouw van een nieuwe brug over de Zaan in Zaandam, een waardevol huis (Westzijde 8) moest verdwijnen, werd door deze gemeente dit pand als eerste in het reservaat herbouwd (thans Kalverringdijk 11). Dit kon medio februari 1960 worden betrokken. Verder beperkten de activiteiten zich in deze beginjaren tot documentatie van panden die voor overplaatsing in aanmerking kwamen, alsmede het winnen van belangstelling voor deze plannen bij particulieren, de diverse gemeenten, provincie en landelijke overheid. Steun van de overheid was onontbeerlijk, omdat zonder deze de omvangrijke plannen nooit zouden kunnen worden gerealiseerd. Vooral de aanvaarding van de ideeën door Monumentenzorg was hierbij onontbeerlijk. In principe voelt de rijksdienst voor de Monumentenzorg niets voor overplaatsing van monumenten. Ieder bouwwerk is immers ten sterkste verbonden aan de plaats en omgeving waar het is opgericht. Verplaatsing leidt altijd tot een zeker verlies. Het is echter na langdurige, doch in zeer aangename sfeer gevoerde onderhandelingen mogelijk gebleken, Monumentenzorg voor de plannen te interesseren en tot actieve steun te bewegen. Men zag de onmogelijkheid in, de panden, die architectuurhistorisch van belang waren, ter plaatse te handhaven. Na inzage van de plannen waaruit bleek, dat de situering in het reservaat overeen zou komen met de oud-Zaanse dijk- en padbebouwing, werd in februari 1959 de principiële toezegging verkregen dat het Rijk in de kosten

tot verplaatsing van de uitverkoren huizen zou bijdragen. Dit in afwijking van de regel, dat eerst subsidie wordt verleend, indien een concreet restauratieplan door Monumentenzorg is aanvaard en de volledige financiering is geregeld.

Na de pensionering van wethouder Plooyer, werd het voorzitterschap overgenomen door zijn opvolger in het college van B en W, de heer D. Metselaar. Deze wierp zich met grote voortvarendheid op de taak die zo ver buiten het eigenlijke werk van Openbare Werken lag. De heer Metselaar begreep, dat de daadwerkelijke medewerking van de andere Zaaingemeenten onontbeerlijk zou zijn, wilden de plannen met succes bekroond worden. De commissie werd met gemeenteraadsleden uit deze plaatsen uitgebreid en men besloot zo spoedig mogelijk tot de vorming van een speciale stichting te komen. Op 27 september 1961 werd het bestuur van de Stichting „De Zaanse Schans” in het Gemeentehuis te Zaandam geïnstalleerd. De naam was ontleend aan een Geuzenschans die in de tachtigjarige oorlog in de onmiddellijke omgeving van de te bebouwen terreinen had gelegen.

De zaken werden nu zeer energiek aangepakt. Op basis van de toegezegde rijksbijdrage en de steun van de provincie en gemeenten werd door voorzitter Metselaar en burgemeester van Zinderen Bakker van Koog aan de Zaan een grote actie opgezet om de Zaanse industrieën tot financiële steun te bewegen. De gezamenlijke overheid neemt immers nooit de volledige kosten tot restauratie voor haar rekening. De actie van deze diplomatieke en zeer ijverige leden is met groot succes bekroond.

Opnieuw bewees ook de gemeente Zaandam haar grote belangstelling voor de plannen. Een in de naaste omgeving van de Zaanse Schans staande, zeer detonerende houtmeelfabriek werd opgekocht en gesloopt. Hierdoor werd het aanzien van de buurt zeer verfraaid, terwijl ook het uitzicht op en de verbinding met de door de Vereniging „De Zaanse Molen” gerestaureerde en verplaatste molens, iets noordelijker langs de Zaan gelegen, zeer werden verbeterd.

Met de eigenlijke opbouw van de Schans kon nu een aanvang worden gemaakt. Reeds in 1961 werden de eerste voorbereidingswerken getroffen voor de overplaatsing van de zogenaamde Haremakerij (Hoogstraat 39-41) te Koog aan de Zaan die voor de fabrieksuitbreiding moest wijken. Het huis Hoogstraat 41 werd in januari 1962 naar de Schans verrold, terwijl de eigenlijke Haremakerij, Hoogstraat 39, werd afgebroken en vol-

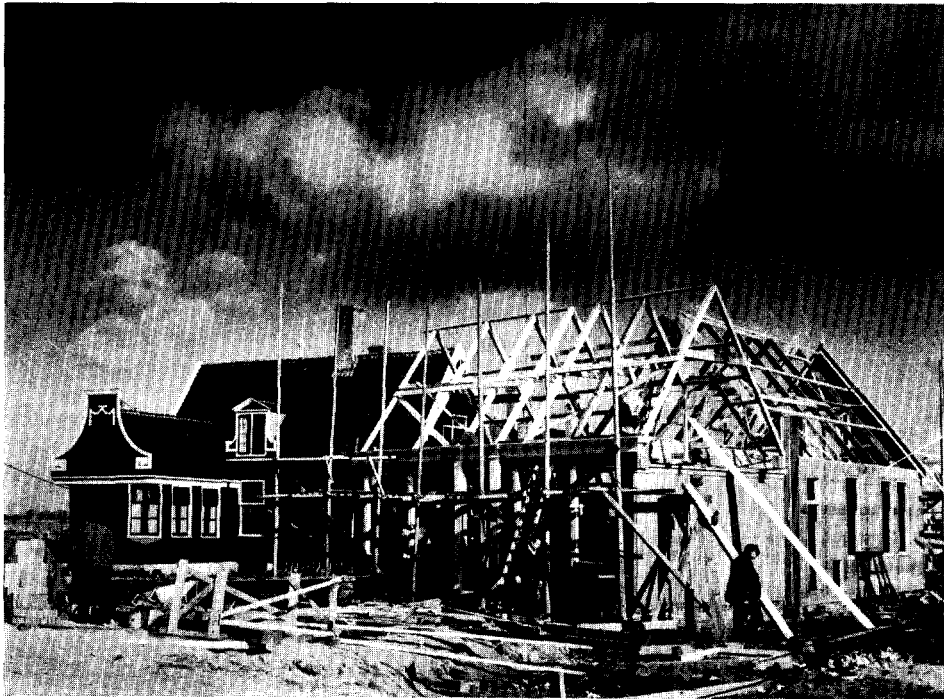
gens een restauratie-ontwerp van de heer J. Schipper jr in de Schans herbouwd op de hoek van de Kalverringdijk en het Zonnewijzerspad. Deze beide panden werden in de loop van 1964 door één familie betrokken. Doordat naast de oude indeling ook de oorspronkelijke kleuren van de beschildering werden teruggevonden, kon hier een zeer aantrekkelijk interieur verkregen worden in volkomen harmonie met de van gekleurde tegels voorziene schouw, hier smuiger geheten.

In 1962 werd begonnen met de overplaatsing van het huis Jagerspad 1-3 te Zaandam, welk pand aan stadssanering ten offer viel. Dit huis was zeer verwaarloosd en door diverse verbouwingen sterk geschonden. Slechts de dakhelling en onderdelen als een stuk oud schot en de zwaar gemetselde schoorsteen verraadden dat dit een 17de-eeuws pand moest zijn. Door zeer zorgvuldig onderzoek onder leiding van de stadsarchitect G. M. G. Bakker kwamen zeer interessante details aan het licht. Houtbouw is skeletbouw waarbij de wanden slechts een afsluitende en geen dragende functie vervullen. De raam- en deurkozijnen worden aan het skelet verbonden. Ook indien later bij vaak ingrijpende verbouwingen de plaats en vorm dezer onderdelen werden veranderd, bleven de inkepingen van de oorspronkelijke constructiedelen gehandhaafd. Zo bleek het mogelijk voor praktisch 95 procent de oorspronkelijke 17de-eeuwse vormgeving te her vinden. Ook werd onder een later aangebrachte houten vloer, de oude plavuizen vloer teruggevonden. Daarbij kwamen ook de plaats en vorm van de spiltrap aan het licht. Door een zeer zorgvuldige en verantwoorde restauratie is de Schans verrijkt met een typisch 17de-eeuws huis, zoals elders in de Zaanstreek nog maar sporadisch en dan nog verminkt, wordt aangetroffen. Dit pand kwam in de loop van 1965 gereed.

In 1961 werd een heel klein pand, Kalf 52 te Zaandam, per kraanwagen naar de Zaanse Schans vervoerd en voorlopig opgeslagen. In 1966 is dit huisje gerestaureerd.

Voor uitbreiding van een fabriek moest in 1962 het pand Zeilenmakerspad 6 te Westzaan worden afgebroken. Een gedeelte werd op een dekschuit overgevoerd, het andere deel werd afgebroken. Het geheel werd aan het tweede pand in de Schans, dat naar dit huis de naam kreeg van het Zeilenmakerspad, gereconstrueerd door architect C. de Jong. Het kwam in 1965 gereed. Eveneens in 1962 werd een in de Zaanstreek zeldzaam voorkomend twee-verdiepingpand, dat stond in

DE ONTWIKKELING VAN DE ZAAANSE SCHANS

Afb. 7. Het huis Schoolstraat 1 uit Koog aan de Zaan in herbouw. Links het huis Zeilmakerspad 6 uit Westzaan.

Afb. 8. Links het huis Jagerspad 1-3 uit Zaandam in herbouw. Rechts het per dekschuit overgebrachte deel van het huis Zeilmakerspad 6 uit Westzaan.

(Foto's Jac. B. Rieder)

Afb. 9. Interieur van het als restaurant ingerichte weeshuis uit Westzaan. In het midden de fraai betegelde smuiger, links doorkijk naar de regentenkamer. (Foto Derk Pecters)

Afb. 10. Het uit 1717 daterende weeshuis uit Westzaan.

(Foto Monumentenzorg, 1967)

de Noorderkerkstraat 7 te Zaandam, in verband met de bouw van een nieuwe brug naar de Schans verrold. Ook van dit oorspronkelijk 17de-eeuwse pand konden vele oude details worden teruggevonden. Bij de voorgevel die in de 18de eeuw en omstreeks 1920 was gewijzigd, bleek dit niet mogelijk. Omdat de 18de-eeuwse vormgeving voor het grootste deel bekend was uit afbeeldingen, werd de voorpui in deze stijl herbouwd. Het pand kon in 1965 worden betrokken.

In 1963 vereiste de aanleg van nieuwe wegen de afbraak van de panden Bloemgracht 21 en Oostzijde 8 te Zaandam. Het eerste huis werd verrold, het tweede in secties afgebroken. Beide delen werden in de Zaanse Schans aan de Kalverringdijk 9 samengevoegd tot één huis. Hierbij werd het pand van de Bloemgracht met zijn gevel naar de Zaan gekeerd. Uit nasporingen was namelijk gebleken, dat dit huis reeds tevoren eenmaal was verplaatst en oorspronkelijk als zogenaamde Zaankamer te Koog aan de Zaan had gestaan.

Eveneens in 1963 moest door stadssanering het pand Mr. Cornelispad 73 te Zaandam verdwijnen. Dit huis werd in zijn geheel verrold en uiterst zorgvuldig op het Zonnewijzerspad nr. 8 gerestaureerd. Beide laatstgenoemde panden kwamen in 1965 gereed.

Reeds jaren geleden was het hervormd weeshuis te Westzaan gesloopt. De Vereniging Zaan Schoon had door aankoop van de belangrijkste elementen en door opmeting van dit vroeg-18de-eeuwse huis, de mogelijkheid tot reconstructie verzekerd.

In 1963 werden voorbereidingen tot herbouw getroffen met het doel in dit weeshuis een restaurant onder te brengen. Samen met een zogenaamd vleethuis (Hoogstraat 46, Koog aan de Zaan), dat vroeger diende tot opberging van de attributen voor de walvisvangst, en een uit Zaandam afkomstig laat-18de-eeuws woonhuis (Oostzijde 10) werd hiertoe een aantrekkelijk plan ontwikkeld. De bouw werd nog hetzelfde jaar ter hand genomen. Deze reconstructie werd in 1966 tot een voorspoedig einde gebracht. Met dit restaurant gelegen aan de Kalverringdijk 15 heeft de Zaanse Schans een zeer attractief rustpunt verkregen dat vele Zaanse kanters en vreemdelingen naar dit reservaat trekt.

Begin 1965 werd het pand St.-Catharijnepad 1-2 te Zaandam, dat door stadssanering moest verdwijnen, naar de Schans verrold. Zorgvuldige restauratie heeft aan de Zaanse Schans een waardevol 17de-eeuws huis toegevoegd. Speciaal het

interieur, waarvan de oorspronkelijke beschildering kon worden hersteld, bleek dit pand, thans Zeilenmakerspad 3, een zeer apart cachet te verlenen. Het kwam in 1966 gereed.

De Coentunnelweg vereiste een nieuwe brug over de Zaan te Koog aan de Zaan. Hierdoor moest het huis Schoolstraat 1, dat al in het bezit van Zaan Schoon was, worden afgebroken. Ook dit pand kwam voor overbrenging naar de Schans in aanmerking. De 18de-eeuwse voorpui met zijn fraai metselwerk met uiterst dunne geknipte voegen werd in 1965 in twee gedeelten naar de Schans overgebracht. Dit huis werd aan de Kalverringdijk 10 herbouwd en kon eind 1966 door de nieuwe bewoners in gebruik worden genomen.

In de loop van 1965 werd een op het terrein van de firma Albert Heyn staand winkelpand, dat voor een nieuwe fabriekshal moest verdwijnen, naar de Schans overgebracht. In dit huis zal deze firma de bewaard gebleven inventaris van haar eerste winkelpand uit Oostzaan onderbrengen. Medio 1967 hoopt de firma Albert Heyn deze winkel als museum te kunnen openen (Kalverringdijk 5).

Eind 1965 werd tenslotte het huis Weeshuispad 1 uit Zaandijk, dat aan sanering ten offer viel, naar de Zaanse Schans verrold. Dit van oorsprong 17de-eeuwse huis dat in de 19de eeuw werd verbouwd, zal in de loop van dit jaar in 19de-eeuwse trant worden hersteld (Zonnewijzerspad 7).

Gedurende de laatste vijf jaren werden aldus in de Schans vijftien huizen herbouwd. Mede door de aanleg van de bestrating van de Kalverringdijk, de wegsloot en de paden kan men zich nu reeds een indruk vormen van de aanblik die de Zaanse Schans in de naaste toekomst zal bieden. Ondanks het feit dat door velen betreurd wordt dat naast 17de-eeuwse, laat-18de-eeuwse en begin-19de-eeuwse huizen, die zo rijk met snijwerk versierde huizen uit het midden van de 18de eeuw tot nu toe ontbreken, heeft men over het algemeen zeer veel waardering voor de reeds bereikte resultaten.

Men mag wel zeggen dat de verwachtingen van de initiatiefnemers in velerlei opzichten ruim zijn overtroffen. Het feit dat bij de restauratie zoveel gegevens van de oorspronkelijke opbouw zijn teruggevonden, zowel wat vormgeving als wat de kleuren van de beschildering betreft, verschaft deze huizen een grote architectuurhistorische waarde. Van groot belang hierbij is dat de originele indeling ook voor huidige bewoning

zeer goed geschikt blijkt te zijn. Hierdoor is een organische samenhang tussen in- en exterieur verkregen. Dit in tegenstelling tot vele restauraties waarbij alleen de façade kon worden hersteld doch het interieur onder de huidige om-

standigheden niet te handhaven bleek. Mede uit dit oogpunt is met de stichting van de Zaanse Schans een uniek resultaat op het gebied van de monumentenzorg verkregen.

SUMMARY

THE DEVELOPMENT OF THE ZAAANSE SCHANS

BY TH. M. VAN DER KOOGH

Since its formation after the last war, the Zaanse Schoon Committee has worked actively for the preservation of the predominantly wooden houses dating from the seventeenth, eighteenth, and nineteenth centuries which are so characteristic of the Zaan region. Many of these old houses are threatened by city planning and industrial expansion. Since they could not be maintained on their original sites, a plan was developed to move some of these houses to another place. For this purpose an open area on the banks of the Zaan River was chosen, attractively situated opposite the so-called Gortershoek at Zaandijk, where there is still an almost uninterrupted group of houses built in the traditional Zaanland style. The architect J. Schipper, as winner of the Prix de Rome, was commissioned to make a study and design for a new quarter to be formed by these Zaanland houses. This preliminary plan served as the basis for the *Zaanse Schans*, which has already been partially realized. The name is derived from a breastwork thrown up in the vicinity of the terrain during the Eighty Year's War. Since the realization of this plan re-

quired far more than the means at the disposal of the Zaanse Schoon Committee, a special Commission was organized in which both the Committee and the Zaanland municipalities were represented. After the establishment of the Zaanse Schans Foundation on 27 September 1961, and with the cooperation of *Monumentenzorg*, subsidies from the national government, the province, and the Zaanland municipalities as well as support from private and industrial sources, fifteen houses were moved to the Zaanse Schans. A few of these houses could be transported on rollers or by boat.

It is already possible to form an impression of how the *Zaanse Schans* will look when completed. The restoration results have far surpassed the expectations of those who originally conceived the plan. As a result of painstaking research, it has been possible to accomplish authentic restoration of both the exterior and interior of the houses. The houses have also proved to be excellently suited for habitation. The *Zaanse Schans* has become not a museum but a living residential quarter.

HOUTEN HUIZEN AAN DE ZAAANSE SCHANS

DOOR

H. JANSE

Houten huizen, waarvan er zo vele aan de Zaanse Schans zijn samengebracht, zijn geen typisch Zaanse verschijnsel. Wel bleef de bouwwijze in deze streek zeer lang in zwang en bereikte zij er in de 18de eeuw een hoogtepunt. Hier werd nog voortgebouwd op een middeleeuwse traditie, die buiten Noord-Holland reeds lang verdwenen was, zowel in de steden als op het platteland. Vooral de plattelandstraditie leefde in het Zaanse huis nog voort, alhoewel in een enkel 17de-eeuws pand ook de bouwwijze van de grote stad als voorbeeld moet hebben gediend.

Reeds enige malen werd de aandacht gevestigd op het in Noord-Holland tot aan het einde van de 17de eeuw gebruikte driebeukige woonhuis-type¹. Deze zeer oude bouwwijze, waarvan bij opgravingen van middeleeuwse nederzettingen in het Hollandse polderland telkens weer exemplaren aan het licht komen en waarvan de wortels wellicht reiken tot de typen uit de terp van Ezinge², zal het voorbeeld van de oudste Zaanse woonhuisbouw zijn geweest.

Toen Spanjaarden en Geuzen tussen 1573 en 1578 stropend en brandstichtend door de streek tussen Alkmaar en Amsterdam waren getrokken, waren daar op het platteland weinig bouwwerken overeind gebleven. Het was gebruikelijk, dat men bij een snelle herbouw, zoals toen noodzakelijk, niet in de eerste plaats aandacht besteedde aan de ontwikkeling van nieuwe woonvormen, doch voortbouwde op hetgeen men gewoon was. Zo zal het ook zijn gegaan aan de Zaan, waar zich bovendien door de snelle opkomst van de industrie na 1600 een grote bouwactiviteit ontplooidde. Er zal toen reeds een ontwikkeling gaande zijn geweest van het driebeukige naar het enkelvoudige type, daar de opbouw bij het oude type verschillende nadelen had. In

hoofdzaak waren de lage zijwanden hinderlijk, omdat de lichttoetreding onvoldoende was en slechts verbeterd kon worden met kunstgrepen als opgeheven dakgedeelte, dwarsraveling in het draagskelet en opgehangen plafondbalken³. Men liet het gedeelte buiten de skeletstijlen vervallen en kreeg daardoor aanmerkelijk hogere zijwanden. Er bleef een overeenkomst tussen het skelet van het driebeukige huis en dat van het enkelvoudige houten huis. Bij beide typen steken de gebintstijlen boven de zolderbalken uit en dragen een in de lengterichting van het gebouw aangebrachte plaat. In Edam en Monnickendam troffen wij laatgotische huizen aan met dunne bakstenen zijmuren, waarbij de skeletstijlen ook doorliepen boven de balklaag. Op Marken heeft een huis (Kerkbuurt 28), dagtekenend uit het laatst van de 16de eeuw, een tweebeukige doorsnede met aan één zijde aflopend dak. In Monnickendam vertoont een vroeg-16de-eeuws huis (Kerkstraat 46) een dergelijke opbouw. Hier rusten evenwel de balken met sleutelstukken op de skeletstijlen⁴.

De Zaanse naam voor de plaat over de doorstekende stijlen is mede een bewijs voor de afkomst uit het driebeukige huis. Deze plaat aan de voet van het dak, te vergelijken met de muurplaat van het stenen huis, wordt in de Zaanstreek „wurmt“ genoemd. Deze naam komt in vele vormen voor, maar steeds ter aanduiding van een dergelijke plaat op gebintstijlen van driebeukige ruimten of op kapspantjucken, liggend onder het dakvlak tussen dakvoet en nok. Niet alleen in oude teksten in het Nederlandse taalgebied is de term gebruikt (Aalst, N.B., 1457, worm⁵; Rotselaar, tussen Mechelen en Leuven, 1499, worm⁶; Gorinchem, 1589, worm⁷; Goes, 1619, worming⁸), maar ook in de hedendaagse

¹ H. J. Zantkuyl, „Het Jan Martense Schenckhuis te Brooklyn“, *Bull. K.N.O.B.*, 6de s. 17 (1964), 73. — J. W. Niemeijer en H. Janse, „Het huis van Cornelis Schoon te Broek in Waterland“, *Spiegel der Historie*, 2 (1967), 263.

² H. Hinz, „Zur Entwicklung der Niederdeutschen Halle“, *Nordelbingen* 23 (1956), 17-22. — H. Hinz, „Zur Vorgeschichte der Niederdeutschen Halle“, *Zeitschrift für Volkskunde* 60 (1964).

³ H. J. Zantkuyl, *o.c.*, 75.

⁴ Voor de gebruikelijke skelet- en vloerconstructies zie: H. Janse, „Constructie, ondersteuning en versiering van balken en houten vloeren tot omstreeks 1650“, *Bull. K.N.O.B.*, 6de s. 17 (1964), 303 e.v.

⁵ *Taxandria* 31 (1924), 76-77.

⁶ H. Janse en L. Devliegheer, „Middeleeuwse bekappingen in het vroegere Graafschap Vlaanderen“, *Bull. Kon. Comm. voor Mon. en Landsch.* 13 (1962), 305.

⁷ H. Janse en L. Devliegheer, *o.c.*, 306.

⁸ H. Janse en L. Devliegheer, *o.c.*, 306.

streek-vaktaal is het woord niet onbekend, zowel in België⁹, als in Nederland, vooral in de zuidelijke provincies. Opvallend is, dat te Broek in Waterland in de driebeukige woonhuizen de plaat over de skeletstijlen wurmplaat wordt genoemd. Een plaat aan de voet van het dak werd en wordt nergens buiten de Zaanstreek wurmt genoemd. Het lijkt aannemelijk, dat deze term overbleef van het driebeukige huis. Opgemerkt zij, dat de gebruikelijke opbouw van de schuren van de Zaanse industriemolens, zoals die tot ver in de 18de eeuw tot stand kwamen, ook driebeukig is met ankerbalkgebinten.

Er zijn meer parallellen tussen het driebeukige Waterlandse huis en het eenbeukige Zaanse, met name het gebruik van de aan de voor- of straatzijde gelegen kamer en de toegang van buiten tot die kamer. Bij de driebeukige en de eenbeukige huizen in Broek en verder in Waterland en ook elders in Hollands Noorderkwartier was deze voorkamer een schaars verlicht en vrijwel ongebruikt vertrek, waarin men alleen na het huwelijk door de voordeur binnentrad, er in de bedstede de eerste huwelijksnacht doorbracht en na de dood werd opgebaard en uitgedragen¹⁰. De toegang aan de voorzijde wordt algemeen dooddeur genoemd. Men moet deze term uitleggen op dezelfde wijze als bijvoorbeeld „dood” kapitaal, dus in de zin van ongebruikt. In Zuiderwoude (gem. Broek in Waterland) hoorden wij de naam dode kamer ter aanduiding van de voorste ruimte, die te Broek in 1755 „voorhuys” werd genoemd. Een kenmerk van deze kamer is vrijwel steeds, dat er geen stookplaats is. Die treft men alleen in normaal bewoonde ruimten. Hierin verschilt het Zaanse huis met het gebruikelijke Noordhollandse type uit de 17de eeuw. De voorste kamer, die ook weinig betreden werd en in de Zaanstreek doorgaans „pronkkamer” werd genoemd¹¹, had hier vrijwel steeds een stookplaats. In het archaische Noordhollandse type was de dode kamer veelal fraaier uitgevoerd dan de gebruiksruimten. In het Zaanse huis is dit verschil, zo het al aanwezig is, veel minder uitgesproken.

Ook in de stad trof men pronkkamers aan. Zo beschrijft Busken Huet in *Het Land van Rembrandt*¹² een herendiner ten huize van burge-

meester Hendrik Hooft (1617-'78) te Amsterdam, waarbij de Engelse gezant Temple aanzat. De gezant spuwde achter zijn stoel op de grond, waarna Hooft hem zei: „Gij treft het, dat mevrouw Hooft afwezig is; want zij had u, ambassadeur of niet, wegens huisbesmetting buiten de deur gezet. Er zijn hier twee kamers waar ik nooit een voet waag: ik geloof niet dat zij meer dan tweemaal 's jaars opengaan, om schoongemaakt te worden”.

Ook op een ander punt vertoont het Zaanse houten huis overeenkomsten met Amsterdam, namelijk in de kapconstructie. Bij het normale stenen huis werd het dak tot in het tweede kwart van de 17de eeuw meestal gedragen door spantjucken of schaargebinten, waarover aan weerskanten een „fliering” of „worm” ligt, die de sporen van het dak draagt. Vooral in Noord-Holland is dit simpele sporendak zeer lang in gebruik gebleven; de elders in het tweede kwart van de 16de eeuw optredende nokgording, rustend op geschoorde stijltjes, bleef er bij de eenvoudige woonhuisbouw achterwege¹³. Wel treft men er tot in het tweede kwart van de 17de eeuw de karakteristieke kromme eiken spantbenen aan, ook bij houten huizen.

Opvallend is, dat bij enkele gebouwen in Amsterdam een kapconstructie voorkomt, die de sporen als ondersteuning van dakbeschot of dakbedekking (men denke aan het onbeschoten pannenen- en rieten dak) mist. Het betreft hier daken, waarvan het dakbeschot wordt gedragen door gordingen. Dat zijn „regels” in de lengterichting van het dak, die in de spantbenen zijn ingelaten. Hier is meestal ook geen sprake van spantjucken, maar van spanten waarvan de benen van dakvoet tot nok doorlopen. De gordingen liggen zo, dat twee vlakken de dakschuine volgen, dit in tegenstelling tot de zojuist genoemde „flieringen” of „wormen”. Als voorbeelden te Amsterdam noemen wij de kappen van de O.L. Vrouwekapel en de H. Kruiskapel van de Nieuwe Kerk, welke beide bij de brand van 1645 gespaard werden en van omstreeks 1490 dateren. De kappen van het hoge koor van de Oude Kerk hebben een soortgelijke gordingconstructie. De voormalige turfpakhuizen van de Oudezijds Huiszittenmeesters aan het Waterlooplein, gebouwd tussen

⁹ C. V. Trefois, *Ontwikkelingsgeschiedenis van onze landelijke architectuur*, Antwerpen 1950, 60 n. 18.

¹⁰ J. W. Niemeijer en H. Janse, *o.c.*, 264.

¹¹ J. Honig Jz. jr., „Van 'Over het IJ”, *De Oude Tijd* 1869, 285. — G. D. J. Schotel, *Zeden en gebruiken aan de Zaanstreek*, Haarlem 1874, 3. — S.

Franco, „Oud Zaanse Binnenhuis”, *Bouwkr. Weekblad* 30 (1910), 427-429. ¹² Uitg. 1901, II 1ste stuk, 270.

¹³ H. Janse, „Overkappingen van woonhuizen en andere kleine gebouwen in Nederland tot 1600”, *Bouw* 16 (1961), 50-51.

¹⁴ W. Marres en J. J. F. W. van Agt, *Zuid-Limburg*

HOUTEN HUIZEN AAN DE ZAAANSE SCHANS

Afb. 1. Het huis Noorderkerkstraat 7 te Zaandam op zijn oude plaats.

(Foto H. Janse 1963)

Afb. 2. Het huis Noorderkerkstraat 7 herbouwd in de Zaanse Schans.

(Foto H. Janse 1965)

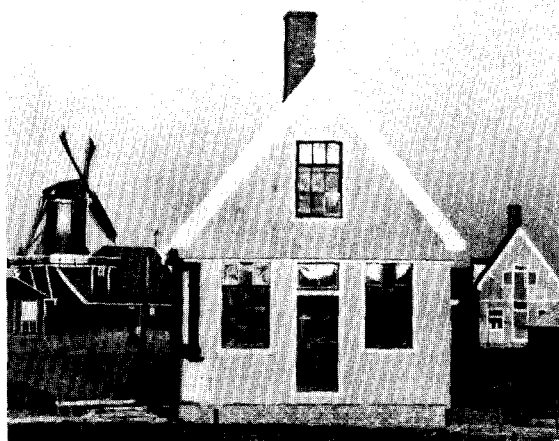
Afb. 3. Het huis Noorderkerkstraat 7 passeert op weg van Zaandam naar de Zaanse Schans de molen De Dood te Zaandijk.

(Foto H. Janse, 1963)

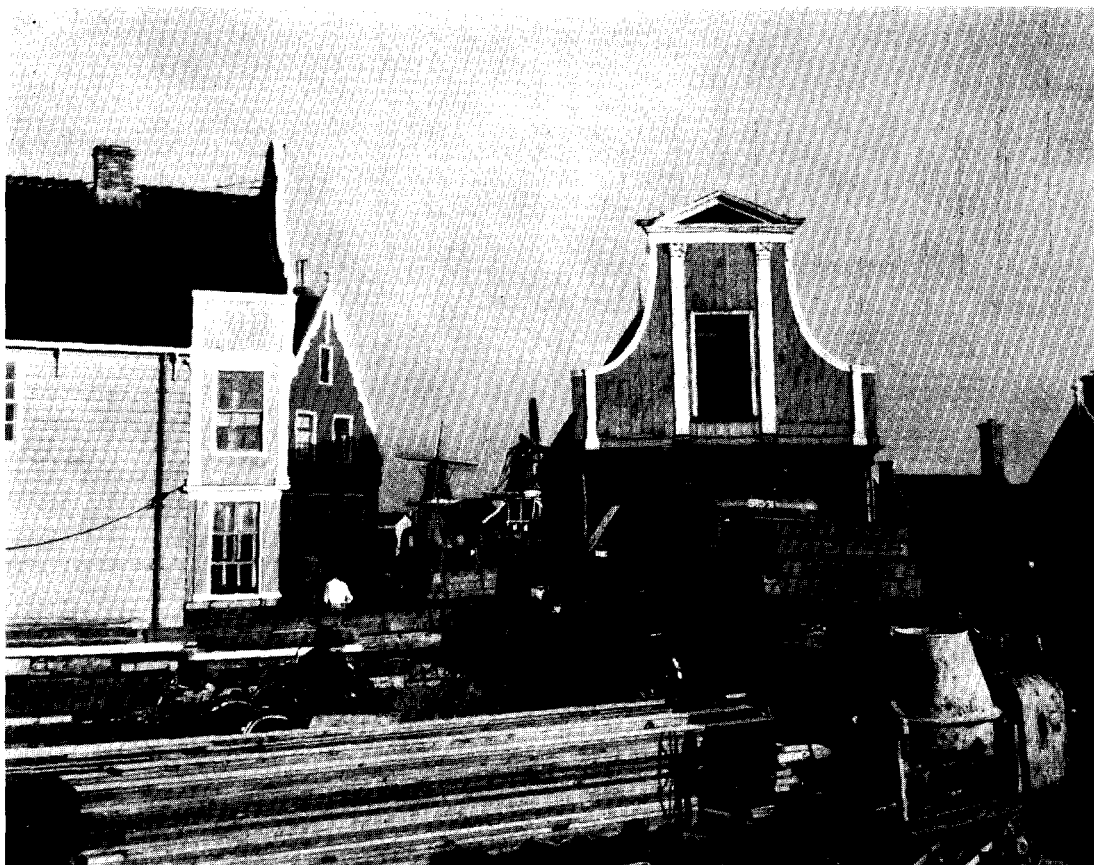
HOUTEN HUIZEN AAN DE ZAAANSE SCHANS

Afb. 4. Vertrek uit Zaandam van Bloemgracht 21 (Foto H. Janse, 1963)

Afb. 5. Het huis Mr. Cornelispad 73 uit Zaandam op zijn nieuwe plaats. (Foto H. Janse, 1964)

Afb. 6. Aankomst in de Zaanse Schans van het huis Oostzijde 10 uit Zaandam (Foto H. Janse, 1964)

1610 en 1613, hebben eveneens gordingendaken. De constructie, welke in Zuid-Limburg reeds in de 12de eeuw voorkomt en vermoedelijk van Romeinse herkomst is¹⁴, ontbreekt verder in vrijwel ons gehele land.

Het dak van de Zaanse huizen is reeds direct na 1600 het sporenloze gordingendak, terwijl verder in Noord-Holland nog lang het sporendak met spanten toegepast werd. Bij de oudste huizen in de Zaanstreek treffen wij een constructie aan, waarbij de balken van de gebinten op de stijlen rusten en het wurmt gedragen wordt door de eiken krommers van de spantjukken. Later zijn er driehoeksspanten, die op het op de stijlen dragende wurmt staan. Een mengconstructie laat het huis Jagerspad zien (fig. 1). Een dergelijk gebouw had het skelet van het z.g. *Klooster*, een in 1965 gesloopt houten hofje te De Rijp.

In de eerste helft van de 17de eeuw werden in de Zaanstreek nog rieten daken gemaakt. In een keur van 1647 van Wormer en Jisp wordt het maken van nieuwe rieten daken verboden. Ook het verdekken van oude daken was niet toegestaan¹⁵. Op het glas van de scheepstimmerlieden in de Oostzijderkerk te Zaandam (1688) is een gedeelte van de huizen van een pannendak voorzien, een ander deel draagt nog rieten daken. Opvallend is, dat bij geen der tot nu toe onderzochte huizen in de Zaanstreek overblijfselen van sporendaken zijn gevonden, terwijl de rieten daken toch niet een beschoten gordingenconstructie gehad kunnen hebben.

Om het skelet stijfheid te geven bracht men tussen balk en stijl een schoor aan, een zogenaamd korbeel. Deze korbelen, in Noord-Holland ook zwingen geheten, hebben zich in die provincie in de tweede helft van de 16de eeuw tot een zeer merkwaardige vorm ontwikkeld, bij gebrek aan betere benaming door ons aangeduid als gebombeerd korbeel¹⁶. Bij het van omstreeks 1625 daterende huis Jagerspad zijn tussen balk en korbelen nog sleutelstukken aangebracht¹⁷, bij de iets jongere panden Westzijde 10 en Noorderkerkstraat ontbreken deze reeds. Opgemerkt zij, dat er in geen van deze huizen nog kinderbintjes voorkomen. Deze constructiewijze verdwijnt in de Noordhollandse houtskeletbouw reeds in de tweede helft van de 16de eeuw. Na het midden

van de 17de eeuw maakt men nog uitsluitend gebruik van onversierde iets hol bewerkte korbelen. Het pand Zeilenmakerspad Westzaan, gedateerd 1734, heeft nog dergelijke schoren, maar het woonhuis van de Haremakerij uit Koog aan de Zaan, gedateerd 1743, heeft geen hoekverstijvingsconstructie meer tussen balken en wandstijlen. Dan moet de pen-en-gat-verbinding dus met bijzondere zorg uitgevoerd zijn.

De buitenbekleding van de langswanden bestond oorspronkelijk steeds uit zogenaamde gepotdekselde delen, in de Zaanstreek nog steeds met de oeroude term getrapte weeg aangeduid. De kopgevels zijn zonder uitzondering met verticale delen uitgevoerd. Bij het bovenschot van het pand Jagerspad, zoals reeds is opgemerkt het oudste huis aan de Schans, zijn de staande delen van het topschot voorzien van cannelurevormige staande groeven, die er een zeer levendig aanzien aan geven. Op andere plaatsen, zoals aan de top van de werkplaats van de Haremakerij, zijn de staande delen voorzien van een afgeschuinde kant, een bossing. Het bijzondere van deze vorm is, dat de middelste deel twee groeven heeft en de bossingdelen daar van twee kanten in sluiten, zodat de profielen aan beide kanten van de topgevel een andere richting hebben.

Wij spreken hier nog steeds over de driehoekige topgevels met de uitgezaagde windveren, waarvan de hoofdvorm teruggaat op de driepas van de gotische houten gevels. De top is steeds bekroond door een zogenaamde makelaar. Deze gevelvorm is karakteristiek voor de oudere houtbouw in de Zaanstreek en daarbuiten. Rond het midden van de 18de eeuw treedt te Broek in Waterland en mogelijk tegelijkertijd ook elders in dit gebied een wijziging van de topgevellijn op. Op vele afbeeldingen uit die tijd ziet men een eenvoudige klokgevel met driehoekig fronton¹⁸. In de Zaanstreek komt deze niet driehoekige gevelvorm na het midden van de 18de eeuw naar voren en wordt er Broeker voorschot genoemd¹⁹. Gedurende de tweede helft van de 18de eeuw ontwikkelden zich daaruit de bekende Zaanse pronkgevels. In de Zaanse Schans zijn daarvan geen exemplaren vertegenwoordigd, omdat deze eersterangs monumenten tot nu toe gelukkig op hun eigen plaats gehandhaafd konden

uitgezonderd Maastricht = *De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst* V, 3; 1ste afl., 's-Gravenhage 1962, 337.

¹⁵ Th. M. van der Koogh, „Een vergeten onderwerp uit de Zaanse historie”, *De Zaende* 3 (1948), 15.

¹⁶ H. Janse in: *Bull. K.N.O.B.* 1964, 315-319.

¹⁷ H. Janse in *Bull. K.N.O.B.* 1964, afb. 6, t.o. 326.

¹⁸ Zie afbeeldingen in: J. W. Niemeijer en H. Janse, *o.c.*, 260 en 265 en in: H. van Zijl, „Durgerdam-vroeger”, *Ons Amsterdam* 19 (1967), 35.

¹⁹ G. J. Honig, „Van een Noordhollandsch dorp”, *Het Huis Oud en Nieuw*, 7 (1909), 362.

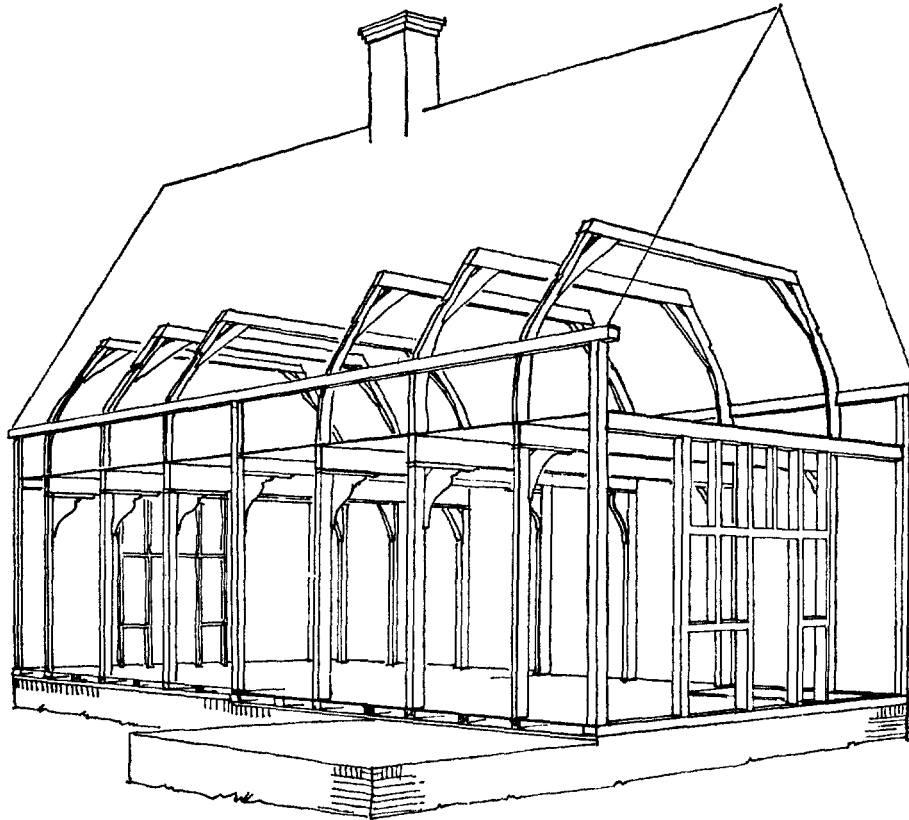

Fig. 1. Skelet van het huis voorheen Jagerspad 1-3, Zaandam.

(Tekening H. Janse)

blijven. Natuurlijk zijn reeds vele van deze gevels voortijdig gesneuveld.

Rond 1800 ging men van de getrapte weeg over op de zogenaamde rabatdelen. Dan liggen alle wanddelen in hetzelfde vlak en sluiten met messing en groef in elkaar. Aan de bovenzijde van iedere deel is een hol profiel geschaafd, waardoor het kenmerkende uiterlijk van deze wanden, namelijk met regelmatige horizontale groeven, ontstaat.

In de jaren na 1820 maakte men nog vele verwaterde pilastergeveltjes (zoals Oostzijde 10 en 97 uit Zaandam aan de Zaanse Schans) en klokgeveltjes met meandervormige voetmotieven (goedjaarsend van pand Zeilenmakerspad uit Westzaan en Oostzijde 8 uit Zaandam). In die tijd trad ook steeds meer het gebruik van baksteen voor gevelgedeelten naar voren. In de eindfase van de Zaanse houtbouw paste men tenslotte baksteen voor alle wanden toe, zoals te zien is aan het huis Oostzijde 8 uit Zaandam, dat van rond 1840 zal dateren. Alleen het topgevelschot is er nog van hout.

Na deze algemene inleiding willen wij overgaan tot een korte bespreking van een aantal thans naar de Zaanse Schans overgebrachte woonhuizen en enige binnenkort over te brengen panden.

Jagerspad 1-3, Zaandam

Het huis is reeds vrij uitvoerig in een vroeger artikel beschreven²⁰, doch wij willen hier graag nog een enkele beschouwing aan dit huis wijden. Het betreft hier een pand uit de beginperiode van de eigenlijke Zaanse houtbouw uit het eerste kwart van de 17de eeuw. Het westelijke deel van het huis zal de pronkkamer met de dooddeur zijn geweest. De bedstedenwand in dit vertrek liep niet geheel door tot aan de scheidingswand bij de schouw, doch liet daar oorspronkelijk een kleine zijruimte open. Dit verschijnsel, dat wij onder meer ook in het helaas in 1963 gesloopte zogenaamde Leegwaterhuis te De Rijp aantrof-

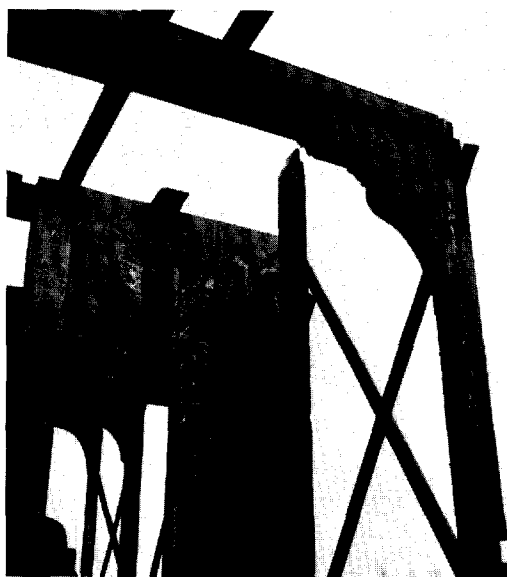
²⁰ H. J. Zantkuyl, *o.c.*, 68.

HOUTEN HUIZEN AAN DE ZAAANSE SCHANS

Afb. 7. Het huis St.-Catharijnepad 1-2 te Zaandam op zijn oude plaats.

(Foto H. Janse, 1964)

Afb. 8. Skelet van het huis Jagerspad 1-3 uit Zaandam tijdens de herbouw.

(Foto H. Janse, 1963)

Afb. 8. Het Zeilenmakerspad in de Zaanse Schans met de huizen St.-Catharijnepad 1-2 en Jagerspad 1-3 uit Zaandam en de molen De Huisman uit Zaandam op de schuur van de voormalige molen De Haan, die nog ter plaatse aanwezig was.

(Foto H. Janse, 1966)

HOUTEN HUIZEN AAN DE ZAAANSE SCHANS

Afb. 10 en 11. Interieur van het huis St.-Catharijnepad 1-2 uit Zaandam,
(Foto's Monumentenzorg, 1967)

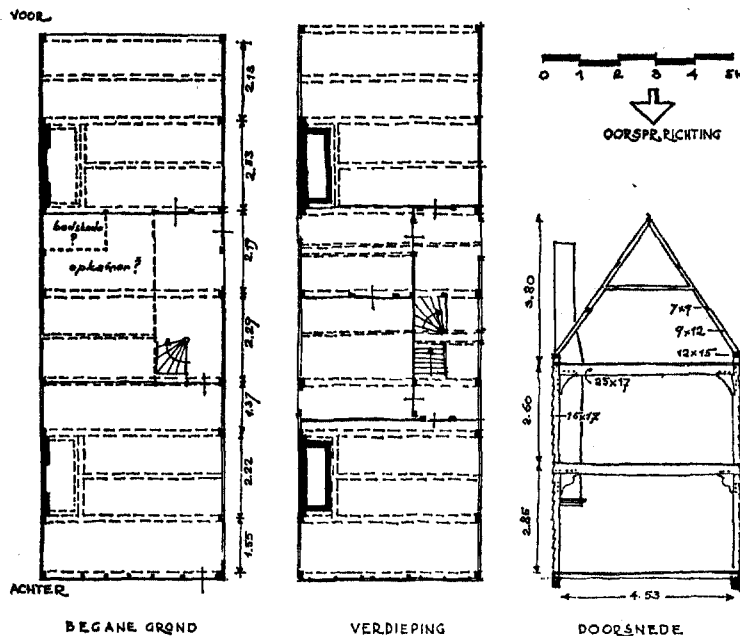

Fig. 2. Reconstructie van het huis voorheen Noorderkerkstraat 7 te Zaandam in zijn 17de-eeuwse toestand. Schaal 1 : 200. (Tekening H. Janse)

fen, is duidelijk weergegeven op een prent in de Oudheidkamer te Zaandijk, waarop is uitgebeeld de verschijning van een engel aan Grietje Klaas te Zaandam aan 't Kattégat in het jaar 1672²¹. De bedstedenwand is bij de restauratie tot de houten scheidingswand met de achtervertrekken doorgetrokken.

Het andere deel van het huis had de gebruikelijke opbouw met toegangsportaal en opkamer en het woonvertrek met stookplaats. Hier was dus een tweetal rug-aan-rug geplaatste schoorstenen, de meest gebruikelijke opstelling in deze streek. Naast het portaal lag nog uitgebouwd onder een zogenaamde afluifing een keuken. Bij de restauratie konden de puin in de korte gevels en de kruiskozijnen in de lange wanden met vrij grote nauwkeurigheid gereconstrueerd worden aan de hand van gegevens, welke het houtskelet opleverde.

De houten scheidingswand tussen portaal en woonkamer is bij de restauratie achterwege gebleven.

Westzijde 10, Zaandam

Het huis Westzijde 10 zal wat jonger zijn dan

²¹ Vr. med. van architect J. Schipper.

²² J. J. F. W. van Agt, *Waterland en omgeving* =

het hiervoor besproken pand. Het houtskelet heeft gebombeerde korbelen zonder sleutelstukken. Het huis stond achter een latere apotheek. Waar nu het toegangsportaal is was vroeger een opkamer, zodat de indeling anders geweest moet zijn. Wellicht werden de voorste twee vakken ingenomen door pronkkamer met dooddeur en opkamer, de achterste drie vakken door het woonvertrek. De stookplaats zal oorspronkelijk ook in dit gedeelte hebben gezeten. De achteruitbouw stamt uit een latere periode.

Noorderkerkstraat 7, Zaandam

Dit huis volgt de plattelandstraditie niet. Het sluit meer aan bij de zeden en gewoonten van de grote stad. Het heeft een verdieping, die, getuige de deur in de (ook in de oude situatie) aan de Zaan gelegen gevel, als opslagruimte werd gebruikt. Dergelijke panden kwamen in de kern van Zaandam rond de Damsluis meer voor, zoals uit enkele afbeeldingen blijkt. Het gelijksoortige pand Hogendijk 19²², dat oorspronkelijk in het plan Zaanse Schans was opgenomen, bleek bij nadere beschouwing zo verbouwd te zijn in de 19de eeuw, dat van overplaatsing moest worden

De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, VIII, 1, Den Haag 1953, 162.

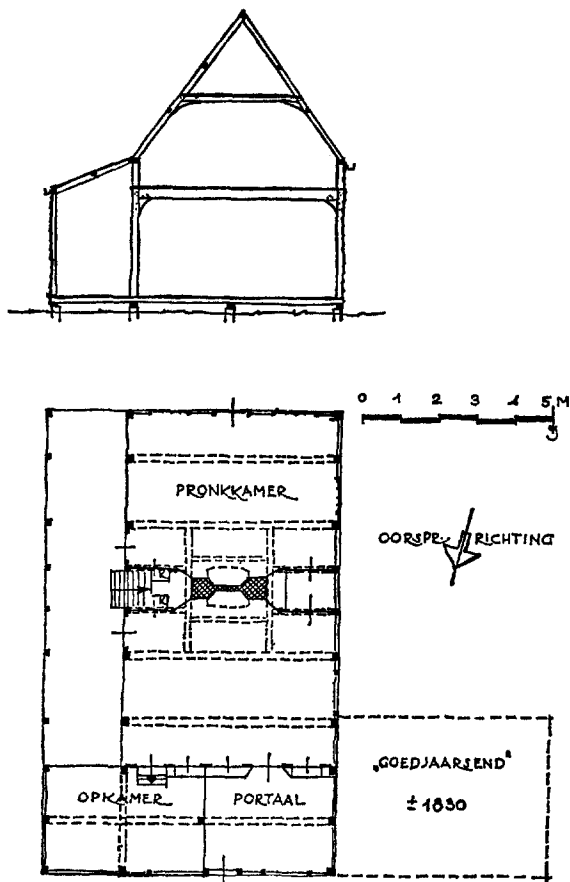

Fig. 3. Doorsnede en plattegrond van het huis voorheen Zeilenmakerspad 6 te Westzaan. Schaal 1:200. (Tekening H. Janse)

afgezien. Evenwel menen wij in het huis Noorderkerkstraat een betere vertegenwoordiger van dit type gevonden te hebben.

Het huis dagtekent uit het midden van de 17de eeuw. De dagelijkse ingang bevindt zich midden in de lange zijgevel. Daarachter ligt een klein portaal, waarachter mogelijk vroeger een opkamer lag. De voorkamer en de achterkamer zijn elk vier balkvakken lang. In beide ruimten is een stookplaats tegen de zijwand. De bovenverdieping heeft een vrijwel gelijke indeling. Er

²³ Van Agt, o.c., 141 onder Kerkstraat 5.

²⁴ Over stookplaatsen leze men: S. de Jong, „Rond de vuurhaard”, *Orgaan van de „Vereniging van Vrienden van de Zaanse Schans”* nr 12-13 (febr. 1965). De schrijver van dit artikel stelde bovendien een omvangrijke documentatie over Zaanse stookplaatsen (voornamelijk betegelde smuigers) samen waarvan o.a. een

is een overeenkomst met panden in De Rijk, waaronder het museum.

Het verschil met een middeleeuws huis bijvoorbeeld in Amsterdam is, dat daar de toegang nagenoeg steeds in de voorgevel zal hebben gezeten, terwijl hier, door een iets ruimere bouw, de deur in de zijgevel gemaakt kon worden. De voorkamer, thans naar gevonden 19de-eeuwse elementen in die vormen gerestaureerd, zal ongetwijfeld de pronkkamer met dooddeur geweest zijn. De 18de-eeuwse gevel heeft mogelijk ook een deur gehad, die in de tegenwoordige reconstructie achterwege bleef.

De achterkamer is in 17de eeuwse stijl gerestaureerd.

Zeilenmakerspad 6, Westzaan 23

Het pand draagt op het kalf boven de voordeur het jaartal 1734. Het houtskelet was door verbouwingen in de laatste tijd beroofd van vrijwel alle stijlen, doch aanwijzingen in vloeren, plafonds en wanden maakten een volledige reconstructie van het interieur mogelijk.

Het huis bezit, gerekend van de voordeur, een portaal geflankeerd door een opkamer, daarachter een kamer met betegelde schouw (een zogenaamde smuiger²⁴) en in spiegelbeeld eenzelfde kamer met dooddeur op het zuiden. Het huis heeft een zogenaamde afluifing langs de gehele oostzijde, doch onderscheidt zich van het oude tweebeukige type door een duidelijke knik in het dakvlak. Wellicht waren in de zijbeuk de bedsteden.

Er is enige overeenkomst in plattegrond met het ruim honderd jaar oudere huis Jagerspad.

Vroeg in de 19de eeuw werd aan de westzijde een zogenaamd goedjaarsend toegevoegd.

Hoogstraat 39-41, Koog aan de Zaan 25

Het woonhuis van de zogenaamde Haremakerij is gedagtekent 1743, doch de werkplaats, waar de zogenaamde haren voor de olieslagerijen werden vervaardigd, moet wat ouder zijn. Het oude woonhuis zal het naast de werkplaats gebouwde huisje zijn geweest.

exemplaar berust in het fotoarchief van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

²⁵ Van Agt, o.c. 70. — „De Haremakerij”, *Orgaan van de „Vereniging van Vrienden van de Zaanse Schans”* nr. 5 (april 1963). — J. S(chipper), „Nogmaals de Haremakerij”, *Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans”* nr. 10 (sept. 1964).

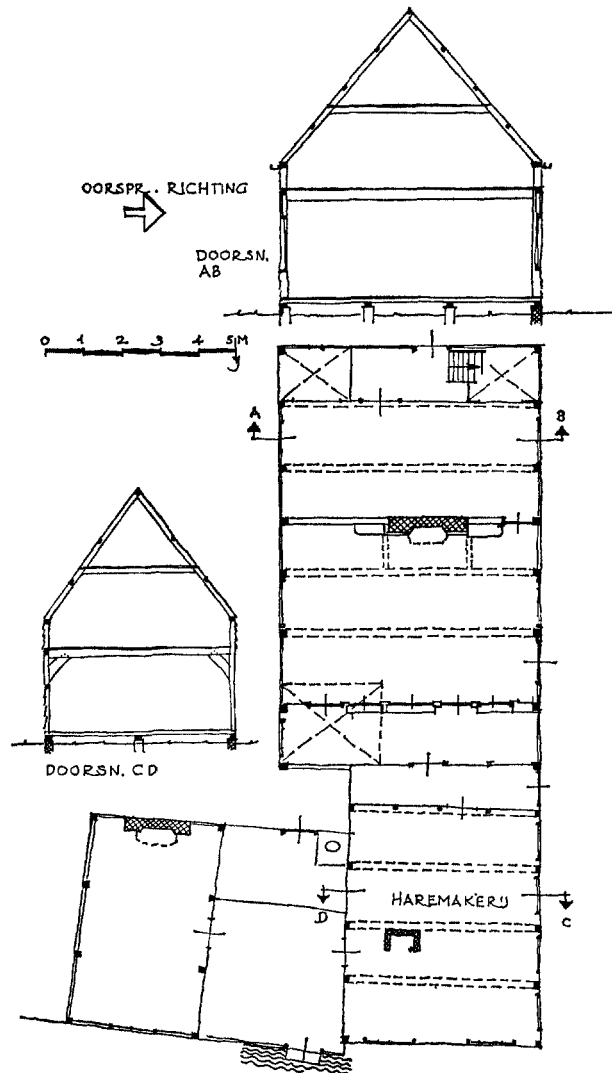

Fig. 4. Reconstructie van de toestand in 1743 van de Haremakerij, voorheen Hoogstraat 39-41 te Koog aan de Zaan. Schaal 1 : 200. (Tekening H. Janse)

Het woonhuis van 1743 heeft door zijn ligging achter de werkplaats een iets gewijzigde indeling gekregen. Tussen beide delen is een dwarsgang, met vroeger een opkamer aan het eind. De dooddeur zat op de plaats van een der beide huidige vensters aan de padzijde van de voorkamer. De achterkamer, thans voorzien van een 19de-eeuwse kolom-kachelnis, schijnt oorspronkelijk geen stoookplaats gehad te hebben. Een houten wand scheidde dit vertrek van een toegangsportaal met laddertrap naar boven.

St.-Catharijnepad 1-2, Zaandam

Dit huis is afwijkend van indeling. Het dateert uit het midden van de 18de eeuw, zoals blijkt uit het ontbreken van korbelen in het hout-skelet. De smuiger staat een vak uit een der eindgevels. In dat vak zijn twee kabinetjes, waarvan een met bedstede. In het hoofdvertrek zijn twee buitendeuren: een dooddeur in de lange gevel aan de padzijde en een andere aan de erfzijde. De rijke betimmeringen in dit pand zijn geheel origineel, terwijl de wonderlijke kleur-

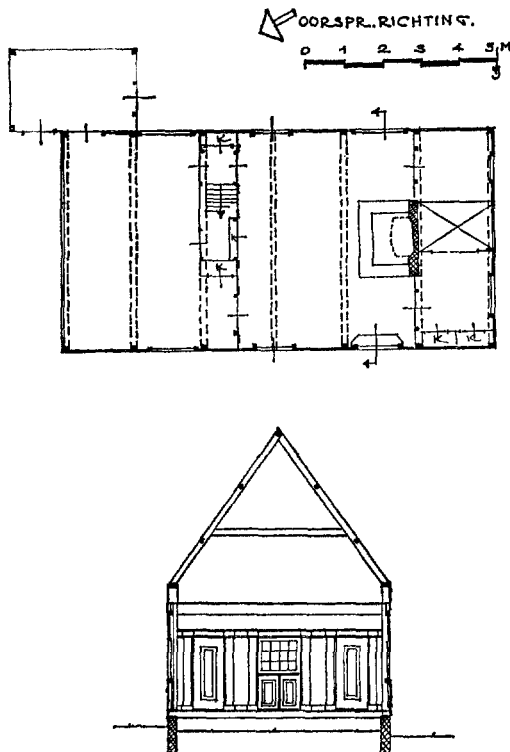

Fig. 5. Plattegrond en doorsnede van het huis voorheen St.-Catharijnenpad 1-2 te Zaandam. Schaal 1 : 200.
(Tekening H. Janse)

stelling geheel overeenkomstig de gevonden motieven is aangebracht. Het andere vertrek was oorspronkelijk niet van een schoorsteen voorzien en wordt geflankeerd door een aflluiving. Onder de zoldertrap bevindt zich de toegang tot de kelder.

Meester Cornelispad 73, Zaandam 26

Dit kleine huisje dateert uit dezelfde tijd als het voorgaande. Het bezit alle elementen van het 18de-eeuwse Zaanse huis in klein bestek, een kamer met smuiger, glazenkasten, dooddeur en zijdeur en een onverwarmd achterkamertje, waarnaast een opkamer met bedstede. Een schuingeplaatst hoekvenster maakte het mogelijk vóór de buurhuizen langs het pad af te kijken. Een dergelijke bouwwijze noemde men „in verdan bouwen”.

²⁶ Van Agt, *o.c.*, 163.

²⁷ Van Agt, *o.c.*, 71. — C. de Jong, „Het huis Schoolstraat 1 uit Koog aan de Zaan”, *Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans”*, nr. 18-19 (aug. 1966).

Schoolstraat 1, Koog aan de Zaan 27

Dit pand heeft een minder eenvoudige opbouw dan het vorige. Het is ontstaan door samenvoeging van twee oorspronkelijk niet tegen elkaar gebouwde huizen. Het voorste daarvan had een houtskelet met korbelen en schijnt uit het begin van de 18de eeuw te dagtekenen. Aan de achterzijde was een uitgebouwde opkamer met keldertje. Door verschillende verbouwingen en de vereniging met het weinig belangrijke huis erachter werd de structuur vrij sterk gewijzigd. De voorgevel kreeg zijn huidige vorm aan het einde van de 18de eeuw. Opvallend is, dat in deze zeer nauwkeurig gemetselde bakstenen gevel nog een met Ionische pilasters omlijste dooddeur geplaatst is. De vensters zijn verdeeld in driemaal drie ruiten, een vorm waarvan het oudste mij bekende voorbeeld wordt aangetroffen aan een boerderij in de Beemster onder Schermerhorn, gebouwd in 1785.

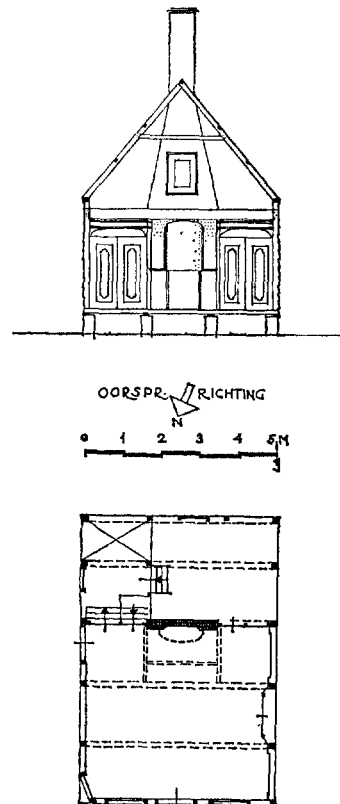

Fig. 6. Doorsnede en plattegrond van het huis voorheen Mr. Cornelispad 73 te Zaandam. Schaal 1 : 200.
(Tekening H. Janse)

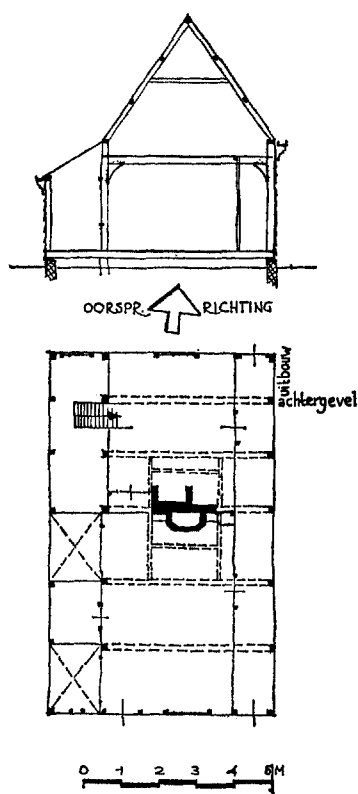

Fig. 7. Doorsnede en plattegrond van het huis voorheen 1ste Ezelspad 13 te Zaandijk. Schaal 1 : 200.

(Tekening H. Janse)

Het interieur is bij de restauratie met de gevonden maar verplaatste elementen weer in de oude staat met rug-aan-rug schoorstenen teruggebracht.

Weeshuispad 1, Zaandijk

Dit huis was, evenals het voorgaande, gelegen op een hoek van de hoofdstraat aan de westzijde van de Zaan en één der vele paden, die aftakten in de richting van het Westzijder veld. Het had een gebruikelijke indeling met dubbele stookplaats in het midden. Aan de zijkant werd later een ruimte bijgebouwd. Rond 1880 werd het uiterlijk sterk gewijzigd door het aanbrengen van de typische druipvorm-windveren met hoek- en toppalmetten die toen overal in de streek werden toegepast. Omdat ook deze vorm tot de laatste uitingen van de Zaanse houtbouw behoort zal hij bij de huidige restauratie gehandhaafd blijven, mede op grond van de overweging, dat ons van de voorgaande toestand niets bekend is.

Eerste Ezelspad 13, Zaandijk

Dit huisje was reeds vele jaren geleden gesloopt en de onderdelen werden aan de Zaanse Schans opgeslagen. Thans is herbouw in voorbereiding. Hoewel het huis grotendeels het gebruikelijke vroeg-18de-eeuwse type vertegenwoordigt is hier het bijzondere, dat er langs een der zijwanden een gang naar het achterterrein loopt. Daardoor heeft de voorgevel twee deuren, de dooddeur en de gangdeur. De gebruikelijke rij bedsteden en nevenruimten is hier buiten de skeletstijlen in een afluiving ondergebracht.

Toekomstwensen

Enige in de Zaanstreek voorkomende woonhuisvormen zijn nog niet vertegenwoordigd in de Zaanse Schans. De wens leeft nog steeds er een driebeukig huis onder te brengen, doch het is zeer de vraag of dit te verwezenlijken is. Een 17de-eeuwse boerderij met driebeukig woonhuis en stolpvormig bedrijfsgedeelte te Oostzaan, Zuideinde 286, bleek bij onderzoek te zeer vergaan om overplaatsing naar de Zaanse Schans te overwegen. In Westzaan werd in het voorjaar van 1965 het vroeg-17de-eeuwse pand J. J. Allanstraat 439 gesloopt. Het had een eveneens driebeukig maar zeer vertimmerd voorhuis met in de onverwarmde dode kamer versierde korbelen en sleutelstukken van dezelfde vorm als in het huis Jagerspad. De woonkamer had een stookplaats tegen de scheidingswand met de dode kamer. Bij het voorhuis sloot aan de achterzijde een stelpvormig bedrijfsgedeelte aan. Een soortgelijke boerderij met twee dode kamers, daterend uit het midden van de 17de eeuw, werd in 1963 te Oosthuizen gesloopt.

Een verwante boerderijvorm had een eenbeukig woonhuis met dooddeur, dode kamer en opkamer, en een woonkamer met stookplaats tegen de scheidingswand met het achtergebouwde bedrijfsgedeelte. Een laat-17de-eeuws voorbeeld hiervan was het pand Westzijde 239 te Zaandam, dat in 1962 ingrijpend werd gewijzigd. Ook het zogenaamde Leeghwaterhuis te De Rijp, Westeinde 26, daterend uit het midden van de 17de eeuw, was van dit type. Het werd ondanks alle pogingen tot behoud in 1963 helaas gesloopt.

De woonstolp, waarvan onder andere in de Koog, te Zaandijk en te Westzaan enige exemplaren overgebleven zijn, moet waarschijnlijk worden gezien als een ontwikkeling uit de vooraf te Broek in Waterland nog voorkomende woonhuisvorm, waarbij achter het traditionele

voorhuis met een of twee dode kamers en een woonkamer met stookplaats een stolpvormig „vierkant” is gebouwd, dat van oorsprong reeds volledig als woonhuis is ingericht ²⁸.

Ook in het vrijstaande woonhuis zijn enige variaties te onderscheiden, welke nog niet in de Zaanse Schans zijn vertegenwoordigd. Hierbij moet vooral worden gewezen op een type, waarbij de stookplaats niet in het midden van het huis is gebouwd of althans in de lengteas, maar aan de lange wand, zoals onder andere het geval is met het 18de-eeuwse huisje Hazepad 11 te Zaandijk, waarover besprekingen aangaande overplaatsing gevoerd worden. Wellicht is hier sprake van een ontwikkeling uit het stedse huis, waarvan het pand Noorderkerkstraat zo'n fraai voorbeeld is.

Wanneer in de Zaanse Schans indien enigszins mogelijk alle in de streek voorkomende woonhuistypen een plaats zouden krijgen, dan zou een

complex tot stand komen, dat met de thans reeds gerestaureerde panden als zeer belangrijke kern tot in lengte van dagen van onschatbare waarde kan zijn voor de kennis van de ontwikkeling van het houten woonhuis in geheel Noord-Holland. Overbrenging mag evenwel alleen geschieden, wanneer het object ter plaatse beslist niet te handhaven is. Nooit mogen panden voor de Zaanse Schans uit een goede omgeving weg worden gehaald. Dit steeds dreigende gevaar dient tijdig onderkend te worden.

Het bijeen brengen van zoveel met zorg geselecteerde houten huizen is een gigantische arbeid. Dat dit mogelijk is gemaakt is de grote verdienste van de Stichting „De Zaanse Schans” en van hen, die de stoot tot de oprichting van dit lichaam hebben gegeven.

²⁸ J. W. Niemeijer en H. Janse, *o.c.*

SUMMARY

THE WOODEN HOUSES OF THE ZAAANSE SCHANS

BY H. JANSE

The Zaanland wooden house was developed from the very old three-aisled type, a few isolated examples of which are still to be found in the province of Noord-Holland. One of the important elements of these houses was the “dead-room” or formal parlor, reached from outside via the “dead door”. This room and door were used almost exclusively on the occasion of funerals and mariages. Most of the houses have only one storey; the few with two are to be considered urban.

It is intended to provide the Zaanse Schans with the widest possible variety of the types of houses dating from the period between 1600 and 1850, which also means a large number of different types of façades, from the simplest triangular to the richly ornamented gable. The latter, however, will have few representatives in the Zaanse Schans, because most of the few surviving specimens can fortunately be preserved on their original sites.

MARQUETTE, ASSUMBURG, BEECKESTEYN EN WATERLAND

DOOR

JHR. H. W. M. VAN DER WIJCK

Het ligt in de bedoeling tijdens de excursie, welke de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond zich voorstelt dit jaar in Kennerland te organiseren, in de omgeving van Haarlem de buitens Marquette en Assumburg, Beeckesteyn en Waterland te bezoeken. In verband hiermede lijkt het nuttig op enkele merkwaardigheden van deze buitenplaatsen, — die twee aan twee historisch nauw met elkaar verbonden zijn —, nader in te gaan. Marquette en Assumburg behoren beiden tot de schaars overgebleven riddermatige weerbare huizen in Holland, die, na in de aanvang der 18de eeuw in Amsterdamse patricische handen te zijn geraakt, weldra werden gemoderniseerd en meer aan de smaken en behoeften van de tijd aangepast. Daarbij heeft een 18de-eeuwse eigenaar van Marquette het huis van een nieuwe ingangsfacade naar eigen ontwerp voorzien en zijn zoon het gehele huis een newlook gegeven, terwijl de Assumburg, hoewel gemoderniseerd, haar weerbare vormen bleef behouden.

Dankzij de jeugdherinneringen van freule Boreel van Westerhout¹ weten wij dat jhr. Andries Adolph Deutz van Assendelft, heer van Assumburg, Marquette in 1824 voor zijn dochter van zijn neef, die haar schoonvader werd, had overgenomen, — ofschoon hiervan naar buiten niets bleek. Opnieuw zouden tengevolge van het huwelijk van Andries Adolphs beide achterkleinkinderen, jhr. Gevers en jkvr. van Lennep, Marquette en Assumburg in één hand geraken, doch ditmaal was het slechts voor korte tijd, want reeds in 1911 stootte jhr. Hugo Gevers Assumburg af aan het Rijk nadat het huis, vooral ten gunste van Marquette ontluisterd was.

In maart j.l. was het 250 jaar geleden dat Joachim Rendorp Marquette kocht en sinds Joachims dood vererfde het van geslacht op geslacht. Maar reeds geruime tijd is het niet meer — zoals in de 18de en 19de eeuw — het geliefde buiten, dat men gedurende de zomermaan-

den voor het stadshuis in Amsterdam of later voor dat in Den Haag verwisselde. Het werd — wat in het huidige bestel als een welhaast te verontschuldigen uitzondering geldt — voor het zevende geslacht na Joachim Rendorp de permanente woonplaats. Helaas ook voor Marquette dreigt nu de dode hand.

Evenals Assumburg en Marquette zijn Beeckesteyn en Waterland historisch nauw verbonden; en bij deze laatsten moeten wij als derde Elswout voegen. Hoeveel deze drie buitenplaatsen ook onderling gemeen mogen hebben gehad tijdens de jaren dat zij in het bezit der Boreels waren, hier willen wij ons beperken. Binnenkort hopen wij op de vier buitenplaatsen terug te komen en aan onze aantekeningen, behalve de verbouwingen op Marquette, het zo belangrijke Elswout als vijfde toe te voegen.

Zoals ook het geval was toen Marquette en Assumburg in één hand geraakten, ging de voorkeur des eigenaars naar één van beiden uit. Het andere huis bleef leeg staan of werd verhuurd. Zo heeft Beeckesteyn zich op den duur niet kunnen handhaven; het ging na een deerlijk verval in 1952 in de dode hand over, waarna huis en park hersteld werden.

Terwijl de beide jongste zoons van Willem Boreel (1744-'96) en Maria Trip zich aanvankelijk op Beeckesteyn vestigden, kocht hun oudste broeder Jacob in 1799 Waterland. Door het huwelijk van hun kinderen in de volgende generatie zouden na de dood van de generaal Boreel in 1851 Beeckesteyn en Waterland in één hand geraken. De familie Boreel bleef Waterland bewonen terwijl Beeckesteyn verhuurd werd.

Van de hierboven genoemde buitens zijn thans twee in dode hand geraakt: de Assumburg in 1911 en Beeckesteyn in 1952. En hoewel Marquette en Waterland thans nog door de nazaten der 18de-eeuwse eigenaren bewoond worden, is een dergelijk bezit, dat vroeger een genot was, voor de eigenaar thans een plaag.

¹ Jkvr. Catharina Maria Ulrica Boreel van Westerhout, drie familie albums, coll. Erven jkvr^o. Boreel van

Westerhout, kopie coll. D. J. G. Buurman, Velp.

Marquette

In het derde deel van de *Nederlandsche Kasteelen en hun historie* kan men de geschiedenis van Marquette nauwkeurig beschreven vinden in een opstel van jhr. mr. W. A. Beelaerts van Blokland². Het ligt geenszins in onze bedoeling hierop een verbetering te leveren. Wij willen slechts enige facetten belichten, die in verband met de aanstaande excursie van de Oudheidkundige Bond naar Marquette van belang kunnen zijn.

Wij willen hierbij teruggrijpen in de geschiedenis van Marquette naar de 16de eeuw. Zoals bij zovele heerlijkheden van de hoge adel in Holland, zien wij ook hier dat de eigenaar, de graaf d'Arenberg³ zich haast, wanneer hij na het sluiten van het twaalfjarig bestand de beschikking over zijn goederen herkrijgt, zijn huis Heemskerk van de hand te doen. Een zelfde gedragslijn nemen wij bij de heerlijkheden van de De Ligne's in Leiden waar. Ook zij verkopen hun belangrijke goederen in die omgeving, hun aangebracht door de erfdochter van de oudste tak der Van Wassenaers, burggraven van Leiden, aan regenten of militairen uit de omgeving van de stadhouder⁴.

Aldus koopt jonker Daniël de Hertaing, heer van Marquette op 11 juni 1610 Heemskerk. Hij was een militair en had als gouverneur van Oostende bij het beleg in 1604 een arm en een been verloren. Daar hij, zoals Beelaerts schreef „ongaarne den door zijnen vader en hem steeds gevoerde naam en titel van Marquette zoude verlaten”, verzocht hij de Staten van Holland „gesolveert wesende in dienste deser vereenichde Nederlanden te continueren ende onder de looffwaardige regeringe ende protectie van dien te leven en te sterven . . . den name van syne voors.

²*Nederlandsche Kasteelen en hun historie*, III, jhr. mr. W. A. Beelaerts van Blokland, W. Wynandts van Resandt en K. Sluyterman, 1915, blz. 151-181.

³Karel de Ligne graaf d'Arenberg, gouverneur der Spaanse Nederlanden, na zijn huwelijk met Anne de Croy, hertog d'Aerschot en prins de Chimay.

⁴Onder de Bourgondische-Habsburgse heerschappij had het merendeel der hoge adel haar residentie naar Brussel overgebracht; zo vervreemde de erfdochter van de oudste van Wassenaer-tak van eigen bodem; zij huwde de graaf de Ligne. Reeds in de 16de eeuw trokken ook de Egmonds en Brederode's naar Brussel. Na de vrijheidsstrijd hadden de overgebleven oude geslachten weinig keuze wanneer zij hun geloof trouw wilde blijven en in hun stand wilden trouwen. Zij haalden hun vrouwen dan ook uit de Zuidelijke Nederlanden.

gecofte huise en de heerlicke goederen van Heemskerk te veranderen in Marquette”. De Staten „willende den remonstrant in synen oprechte goeden yver noch meerder encourageren” stonden hem 24 maart 1612 toe, het door hem gekochte slot „van nu voortaan ende gedurichlick sal genoemd worden het huys Marquette”, waarmede aldus herdoopt hij zich op 17 mei 1612 opnieuw deed belenen.

Daniël de Hertaing maakte, hoewel zwaar verminkt, nog menige veldtocht na de afloop van het bestand mede, doch verwierf zich op het eind zijns levens een slechte naam. Hij stierf als luitenant-generaal in het voorjaar van 1626 en werd met grote statie in de kerk van zijn heerlijkheid Heemskerk begraven. Zijn tweede vrouw Eleonora de Hennin de Bossu zou nog na de dood van twee van zijn zonen van 1640 tot '57 het bewind over Marquette onder moeilijke financiële omstandigheden voortzetten, terwijl onder de enige haar overlevende zoon Marquette tusslotte in 1665 executoriaal verkocht moest worden.

Ook voor de nieuwe eigenaren blijkt Marquette meer een last dan een genoegzaam betekend te hebben. Tevergeefs trachtten zij zich van dit voor hen onaantrekkelijk bezit te ontdoen door het te koop te zetten of het te verloten. Pas een halve eeuw later, wanneer het Wigbold van der Does van de beide Noordwijken gelukt als voogd van zijn zoon diens moederlijk erfdeel aan Joachim Rendorp te verkopen komt hierin verandering.

Op 12 maart 1717 werd mr. Joachim Rendorp⁵ (1671-1730) voor f 23 000 eigenaar, even te voren had hij mr. Joan Corver bereid gevonden f 50 000 voor zijn buiten Watervliet onder Velsen te betalen⁶. Hij zal dus — afgezien

⁵ Mr. Joachim Rendorp. J. E. Elias, *Vroedschap van Amsterdam*, I, 455. Aan deze belening herinnert een merkwaardige glazen coupe welke nog op Marquette bewaard wordt, ongekleurd glas met luchtballen versierd, de voet vermeille met de keuren van Amsterdam met opschrift „Het Verley van de heerlijkheid Marquette genomen den 22 Maart 1717 de Heer & Mr Joachim Rendorp”. Coll. Marquette.

⁶ Elias, *Vroedschap*, I, 455. ⁷ Doopboek der Remonstr. Gem. Gem. Archief A'dam, Elias, *Vroedschap*.

⁸ *Nederlandsche kasteelen en hun historie*, III, 175.

⁹ Hoe kort geleden scheen het zelfs in de 18de eeuw velen nog toe, dat hun voorzaten — na het verzetten der stadsregering door de prins en de in later jaren gevolgde zuiveringen van r.k. en onrechtzinnige elementen — op het kussen gekomen waren. Voor hen,

van het feit dat hij een zeer vermogend brouwer was — over genoeg gereed geld hebben beschikt om het vervallen Marquette te herstellen.

Op 22 april 1703 was hij getrouwd met Maria Catharina Meyners (1661-1740) waar van hem op 1 januari van het zelfde jaar reeds een kind was geboren „den 7 January is door Ds. Braut in huys gedoopt Pieter, craemsoontje van den Heer Joachim Rendorp, moeder Maria Catharina Meyners 7. Weinig elegant vertelt jhr. Beelaerts over mevrouw Rendorp-Meyners dat zij een tien jaar oudere vrouw was, bovendien verwijt hij haar nog „een minder voorname afkomst” 8. Moge het eerste niet te ontkennen zijn, het laatste daarentegen is bepaald een misverstand. Dat haar vader naast kerkmeester der beide Lutherse kerken, suikerbakker op de Prinsengracht in Amsterdam was, behoeft in de 17de eeuw nog geen *mésaillance* te betekenen. Had Beelaerts zich meer in haar voorgelacht verdiept, dan had hij bemerkt, dat haar voorouders tot de goeude Amsterdamse burgerij behoorden en niet van geringer afkomst dan de Rendorpen 9. Trouwens haar zoon Pieter, die zich zeer voor genealogie interesseerde, heeft dit ook bepaald niet zo gezien. Nog zijn in het bezit van haar nageslacht de mooie portretten van haar grootouders 10 van vaderszijde, door niemand minder dan Pickenoy in 1626 geschilderd, die door haar aangebracht, bij de Rendorp galerij werden gevoegd.

Na het overlijden van Joachim in 1730 liet zijn zoon, de reeds eerder genoemde Pieter zich met Marquette belenen, doch pas na het heengaan van zijn moeder 11, die het vruchtgebruik genoot, zal Pieters bewind een aanvang hebben genomen. Het is bij hem en zijn zoon, wederom een Joachim, dat wij nader willen stilstaan.

die in de tweede helft der 17de eeuw geboren waren, behoeft men daarom geen te hoge verwachtingen omtrent hun kwartieren te koesteren. Wel dient in het oog gehouden te worden hoe degelijk de goeude burgerij in de 17de eeuw was. Pas in het laatste kwart der 17de eeuw en in veel meerdere mate nog in de 18de eeuw neemt de mode, buitenplaatsen te kopen of aan te leggen hand over hand toe. Deze buitenplaatsen waren achter hun imponerende façade veelal eenvoudig en landelijk.

¹⁰ Kniestukken van Meyndert Meyners aetatis suae 29 en van Maria Visscher aetatis suae 23 Anno 1626, panelen aan Nicolaes Elias Pickenoy toegeschreven, dragende de nummers 14 en 15 der portrettengalerij van mr. Joachim Rendorp de jonge, coll. erven jkvrⁿ. Boreel van Westerhout.

Mr. Pieter Rendorp (1703-'60) hertrouwde na een kortstondige eerste echt, waaruit een zoon Joachim werd geboren, met Agatha Maria Pancras weduwe van Jacob Trip Jansz.

Pieter heeft, naast de moeite welke hij zich gegeven heeft het onderricht in de bouwkunde te verheffen en waarover wij dadelijk te spreken komen, zelf plannen tot de verbouwing van Marquette ontworpen en eveneens de plaats nieuw aangelegd. Wij kennen hem van het grote schilderij ten voeten uit door Van der Mijn, waar hij vanuit een hoge zetel op zijn nazaten neerziet 12. Hij was, afgezien van vele andere honorabele ambten, sinds 1731 tot zijn dood raad, en achtmaal burgemeester van Amsterdam, terwijl hij van 1736 tot '38 als haar gedeputeerde in Den Haag fungeerde. Vele bundels manuscripten in het huisarchief van Marquette getuigen van zijn welbesteed leven.

Zoals reeds gezegd, Pieter Rendorp maakte zelf de plannen voor de eerste verbouwing van zijn huis en hij zal de leiding bij de uitvoering hiervan hebben gehad, een hier te lande zeldzaam voorkomend geval. Omstreeks het midden der 17de eeuw had Constantijn Huygens met medewerking van Post en Van Campen zijn stadshuis op het Plein in Den Haag en zijn hofstede Hofwijck gebouwd. Ook zal waarschijnlijk de gefortuneerde Pieter de la Court in de aanvang der 18de eeuw zelf het park op zijn buiten bij Leiden hebben ontworpen 13, en zijn eigen oranjerie gebouwd hebben. Hij wist er in elk geval een uitstekend boek over te schrijven 14. Zijn ontwerpen voor oranjerieën hebben navolging gevonden, zoals wij nog heden kunnen vaststellen 15. Een andere eigenaar, baron van Spaen op Biljoen, gaf zich ook op het einde der 18de eeuw grote moeite om samen met een tuinarchitect een

¹¹ Sterft op Marquette 12 juli 1740.

¹² Schilderij doek ten voeten uit Aet. 43, 1746 door F. van der Myn, nr. 9 portrettengalerij mr. Joachim Rendorp de jonge, coll. erven jkvrⁿ. Boreel van Westerhout.

¹³ *De reizen der de la Courts*, door F. Driessen.

¹⁴ *Byzondere Aenmerkingen over het aenleggen van prachtige en gemeene Landhuizen, Lusthoven, plantagiën en aenklevende cieraeden*. 2^e druk vermeerderd met twee aenhangzels handelende over het aenleggen der trekkassen voor de Persikken enz. en over het kweeken van bloemen 1763. Anoniem uitgegeven.

¹⁵ De oranjerie op Allemansgeest, thans Berbice genaamd, onder Voorschoten, kwam volgens recept van Pieter de la Court tot stand en is als enige met de binnen- en buitenluiken intact bewaard gebleven.

overtuin in de toen zeer moderne landschapstijl aan te leggen¹⁶, terwijl hij op Biljoen een waarlijk grootse salone dwars door de oude indeling van het huis bouwde, waarvoor hij de plannen van zijn Italiaanse reis had medegebracht¹⁷. Daarnaast zien we in het midden der 19de eeuw een genieofficier¹⁸ voor zich zelf aan de hand van een Engels voorbeeldboekje Rossum in de Betuwe bouwen. Enige tijd te voren had de aanvankelijk zoveel belovende prins van Oranje grote plannen voor een buitenresidentie op Zorgvliet¹⁹ gekoesterd, waartoe hij samen met een Engels architect plannen ontwierp, die echter nimmer uitgevoerd werden. Later als koning Willem II zou hij zijn paleis in Den Haag naar eigen ontwerp aanmerkelijk uitbreiden. Men kan in het algemeen zeggen dat, — in tegenstelling met wat in het buitenland tot stand kwam —, de regenten der Verenigde Republiek weinig direct bij de bouwkunst betrokken zijn geweest.

Op Marquette worden zes ontwerptekeningen bewaard, waarvan vier gesigineerd „P.R. 1751”. De twee ongesigineerde zijn eveneens van Pieters hand doch deze hebben vooral aan de randen sterk geleden en zijn geëncadreerd. Zij geven de oude toestand en het verbouwingsplan van de ingangsfacade aan de binnenplaats weer, dus dat deel van het huis dat op de prachtigste manier gewijzigd werd, verder de indeling van begane grond en eerste verdieping en bovendien nog een ontwerp voor de aanleg van de plaats waarover wij hierna zullen spreken. Naar aanleiding van het opschrift op het lint aan weersijden van Rendorps wapenschild in het tympanon boven de ingangspartij, waar anno 1741 in Romeinse cijfers te lezen staat, ging deze gevel door voor een merkwaardig vroeg specimen van sobere neoclassicistische stijl, ontworpen door een amateur die zijn tijd ver vooruit was²⁰, doch die een tiental jaren later goed zou aansluiten bij de werken van de Haagse architect Pieter de Swart. Aangezien het moeilijk valt aan te nemen dat Pieter Rendorp na de verbouwing nog eens plannen ging overtekenen zouden wij voor de eerste verbouwing het jaar 1751 kunnen aannemen, wat

¹⁶ Johan Frederik Willem Rijksvrijheer van Spaen heer van Ringenberg en Biljoen etc. (1746-1827), internationaal georiënteerde regent uit het einde der 18de eeuw, legde in 1783 samen met de landschapsarchitect J. G. Michaël, nadat hij voor dit doel een reis naar Engeland had gemaakt, een landschapspark op Beekhuizen aan, als overtuin voor Biljoen, welks terreinen zich daar uitstekend toe leenden. Het was de eerste landschappelijke aanleg in Gelderland. Zijn dagboek

immers op de tekeningen staat aangegeven. Stylistisch is dit bovendien beter aanvaardbaar dan het jaartal 1741 in de gevel. Het sluit uitstekend aan bij het naar zijn plan in 1754 vernieuwde Oude Mannenhuis te Amsterdam. Het jaartal 1741 zou kunnen slaan op de aanvang van zijn plannen één jaar na de aanvaarding van zijn volle bewind of het metterwoon betrekken van Marquette. Wanneer wij de oude met de nieuwe toestand vergelijken dan valt op dat de lage ongelukkige verbouw aan de binnenplaats heeft plaatsgemaakt voor een sobere classicistische facade. De middenpartij, geheel uit natuursteen opgetrokken en door het bovengenoemde tympanon met Pieters wapen afgedekt, accentueert diens smaak voor „eenvoudige deftigheid”²¹.

In zijn reeds bij de aanvang genoemde interesse, het onderricht in de bouwkunde te verheffen, waartoe hij het ordeboek van d'Aviler uit het Frans vertaalde, vertelt hij in de voorrede van zijn nimmer uitgegeven manuscript²², dat hij „door noodzaak gedwongen om een merkkelijke vertimmering te moeten ondernemen” de tekorten van de werkbazen had leren kennen. Hij laat er in zijn voorrede geen twijfel over bestaan, hoe hij over het onderwijspeil dacht, en schrijft, dat de architectuur door verwaarlozing van de theorie ontaard is”, „menig architect legt zich alleen op de praktijk toe, wat niets anders oplevert als onnozele huizenbouwers”, en verder „dat ons land met dergelijke geesten of om liever te zeggen, zoodanige Breekebeenen die zig voor architecten uitgeven als overstromd is”. Hij beschouwde het als een nuttige aanvulling, ja vervanging van de zijns inziens ontoereikende avondschoon en Bosbooms ordeboek.

Het is jammer dat Pieter Rendorp zijn manuscript niet heeft gedateerd. Het had ons dan een aanwijzing voor de verbouwing kunnen geven²³. Dat Pieter als burgemeester van Amsterdam zijn invloed heeft doen gelden wanneer het de bouwkunst betrof, daarvan getuigt de door hem ontworpen facade van het Oude Mannenhuis, welke nog soberder is dan die van Marquette²⁴. Van zijn voorkeur voor de „deftige

dat de Engelse reis behandelt berustte voorheen bij jhr. van Reigersberg Versluys op Zwaluwenburg.

¹⁷ Zaal Biljoen, Rekenboek Van Spaen.

¹⁸ G. A. J. baron van Randwijck 1805-1870 bouwde Rossum.

¹⁹ „Koning Willem II als bouwheer”, door schrijver dezes: *Opus Musivum, een bundel studies aangeboden aan professor doctor M. D. Ozinga*, Assen 1964, 415-438.

²⁰ R. Meischke, „Achtste eeuws classicisme: twee

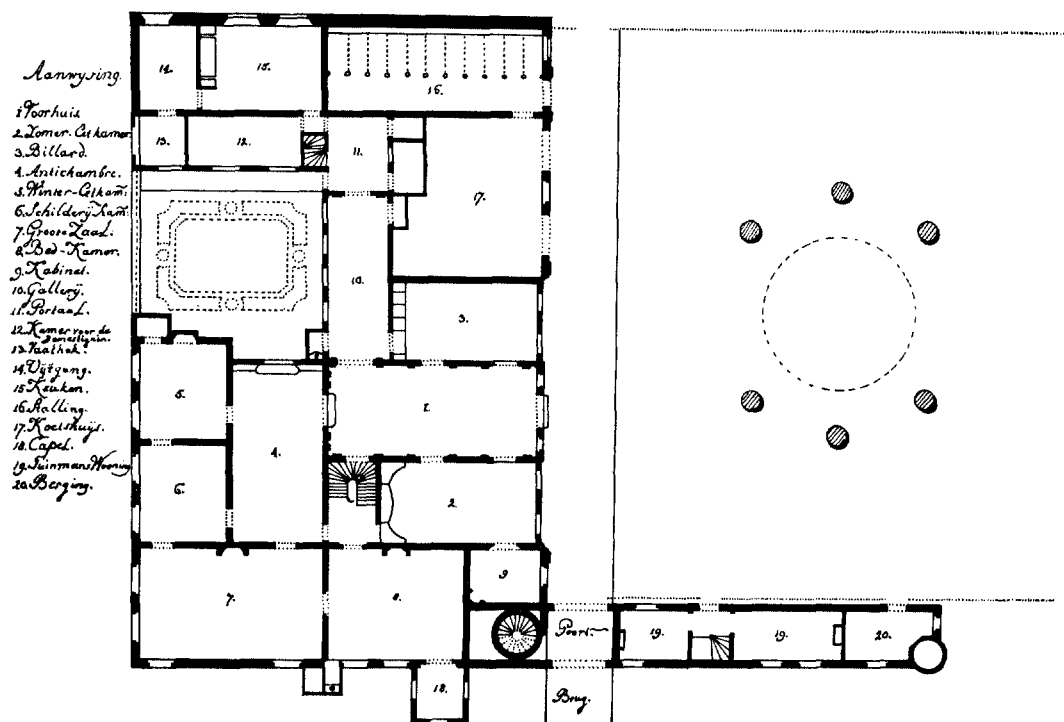

Fig. 1. Beganegrondplan van Marquette naar Pieter Rendorp, 1751. Collectie jhr. A. D. Th. Gevers van Marquette. Er is hier slechts sprake van een nieuwe ingangsfacade aan de binnenplaats.

eenvoudigheid" van de streng classicistische orde-architectuur getuigt de zinsnede uit het voorwoord van zijn vertaling van d'Avilers ordeboek waaraan hij bovendien enige hoofdstukken met eigen wijsheid toevoegde: „Het is geen vernuft betoonen, hersenschimmende gedaantens of nieuwe orden in de bouwkunst uit te vinden: 't geen wij van den ouden verkregen hebben, en door het gebruik als geheiligd is, is genoeg”.

Wij kunnen aannemen dat de eerste fase van de verbouwing de ingangsfacade aan de binnenplaats betrof en dat daarna de bouwactiviteit enige tijd is onderbroken. Op Marquette berust een serie van vier aquarellen door Cornelis Pronk, die het huis in deze toestand allervoordeligst weergeeft.

bouwkundige prijsvragen". *Ned. Kunsthist. Jb.* 10 (1959).

²¹ Voorrede in „Kort begrip der bouwkunst vervattende de vijf orders van Vignola met aanmerkingen door de heer C. A. d'Aviler architect uit het Frans vertaald". M.S. door Pieter Rendorp, coll. huisarchief Marquette, nr. 16.

²² d'Aviler, *Cours d'architecture*, uitgave 1738. — C. A. van Swigchem, *Abraham van der Hart, architect*,

Wij zien hier, evenals op de door Pieter Rendorp getekende plattegronden van de beganegrond en eerste verdieping, dat het huis behalve aan de binnenplaats zijn middeleeuwse gedaante vrijwel bewaard had. Het vertoonde zich nog als een tamelijk lage doch uitgestrekte behuizing met vele soms evenwijdig dan weer haaks op elkaar gebouwde vleugels, die in trapgevels eindigen en een grote levendigheid te weeg brengen. Opvallend is ook het uitspringende paviljoen, „de Capel" terzijde van de poort, met een renaissancestijlische behandeling der gevels, twee aan twee gekoppelde pilasters, bij elke verdieping rustend op dubbele architraven en bekroond door een spitsdak. Deze huiskapel zal onder het bewind der Arembergs, mogelijk onder de gematigde land-

stadsbouwmeester van Amsterdam, Amsterdam 1965.

²³ De door dr. C. A. van Swigchem genoemde datering 1740 zou mogelijk wat te vroeg gesteld kunnen zijn.

²⁴ Huisarchief Marquette nr. 25, en kostenaanteekeningen over de jaren 1754-'60, Oude Mannenhuis Amsterdam.

voogd, die in 1560 met Heemskerk beleend werd en in 1568 bij Heiligerlee sneuvelde en wiens weduwe pas in 1597 heenging, of onder zijn oom en voorganger Cornelis van Berghen, bisschop van Luik, tot stand gekomen zijn.

Marquette was een typisch huis waar van generatie op generatie aan getimmerd was en waarover ons een geaquarelleerde pentekening van 1600²⁵ en een serie van drie krijttekeningen door Roeland Roghman van 1647²⁶ eveneens voor de 17de eeuw zo uitvoerig inlichten. Vooral de tekening van Roghman in de collectie van de erven jhr. Beelaerts van Blokland geeft, met het oude rondeel op de voorgrond en het verderop als een voorburcht gelegen tegenwoordige kasteel, een goed overzicht van het gehele complex, waarbij misschien de oude ronde burcht iets sterker dan in werkelijkheid geaccentueerd werd.

Deze hierboven beschreven oude toestand zien wij voor het laatst op een aquarel door Pieter Rendorp, in 1759 nagetekend naar een tekening van 1741 door J. D. Meynershagen²⁷, mogelijk een neef van Pieter. In 1759 waren blijkbaar reeds zodanige wijzigingen aangebracht aan de grachtzijde dat Pieter zijn toevlucht moest nemen tot de tekening teneinde de oude toestand vast te leggen. Midden in de verbouwing zal Pieter Rendorp op 8 december 1760 zijn heengegaan, maar tot heden draagt Marquette zijn stempel. Zijn zoon zou een vleugel ter completering van de U-vormige ingangsfacade, — die in Pieters tijd nog vrij abrupt eindigde —, aanbrengen²⁸, welke echter reeds onder zijn kleinzoon tezamen met een deel van Pieters façade teniet zou gaan. Doch als dessus boven de deuren in de brede hall, die met rococokrullen versierd en weinig in overeenstemming met Pieters eenvoudige def-

tigheid is, staan Pieter Rendorps initialen tezamen met die van zijn tweede vrouw Agatha Maria Pancras.

Alvorens op de verbouwing onder het bewind van Pieters zoon Joachim over te gaan, willen wij stilstaan bij de nieuwe aanleg van de plaats waarvoor Pieter in 1751 het plan ontwierp²⁹. Als commissaris van de Hortus Medicus te Amsterdam zal hem deze materie ter harte gegaan zijn. Op Marquette bevinden zich twee plattegronden, één gesigneerd „P.R. 1751”, en een grote opmetingskaart³⁰ in enige details van de voorgaande afwijkend, doch in grote lijnen gelijk. Het exemplaar van 1751 maakt de indruk van een plan, waarbij de voluitgetekende bomen uit de oudere aanleg gehandhaafd zijn, terwijl de stippen de nieuwe aanleg, laanbeplanting en akkermaalshout weergeven, die wij op de grote kaart van een tiental jaren later meer harmonisch aantreffen. Samengevat hebben wij hier te maken met een nogal late 18de-eeuwse formele aanleg, een categorie die in het algemeen niet tot de sterkste uitingen van de Nederlandse tuinkunst behoort.

De gracht aan de westzijde, — een belangrijke kant van het huis —, is ovaal met hoeken uitgesneden en in het verlengde hiervan is een bescheiden as zichtbaar. De enige grote as is de royale, aan weerszijden met drie rijen bomen³¹ geplante oprijlaan, die zowel aan de weg als op de plaats voor het kasteel in pleinen eindigt. Het park maakt niet de indruk van een gebonden eenheid, veeleer bestaat het uit een brokkelig geheel van aan elkaar grenzende rechthoeken, ieder met eigen middelpunt. Zeer ongelukkig werkt de korte dwarsas van vier rijen linden³² in de belangrijke westelijke plantage die deze in twee on-

²⁵ Geaquarelleerde pentekening, mogelijk door J. van de Velde, 1ste kwart 17de eeuw, coll. huis Marquette. Wij zien hier het slot en rondeel tezamen afgebeeld met op de voorgrond, terzijde van de oprijlaan, een eenvoudige tuin met rechthoekige indeling loopgang en torenvormige groene priëlen. Tussen het rondeel en het tegenwoordig kasteel neemt men een gracht met brug erover waar, terwijl meer op de voorgrond een dam de beide gebouwen verbindt. — Een andere tekening, bruine pen met potlood 184 x 308 door Claes Jansz. Visscher, geeft Marquette iets vroeger, ca. 1610-20, weer (Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam; zie E. Haverkamp-Begeman, „Een tekening van Claes Jansz. Visscher”, *Bulletin Museum Boymans* 3 (1952), 73, fig. 13). Een kopie door Stellingwerf bevindt zich op Marquette. — Een tekening door J. Hulswit 250 x 383 geeft terzijde rechts het

rondeel met hek en op de achtergrond het slot met lagere aanbouwen weer, aanvang 17de eeuw. (Rijksprentenkabinet te Amsterdam, inv. A 2885 H. J. Valk, 4-1894).

²⁶ Drie zwartkrijt-tekeningen door Roeland Roghman 1647:

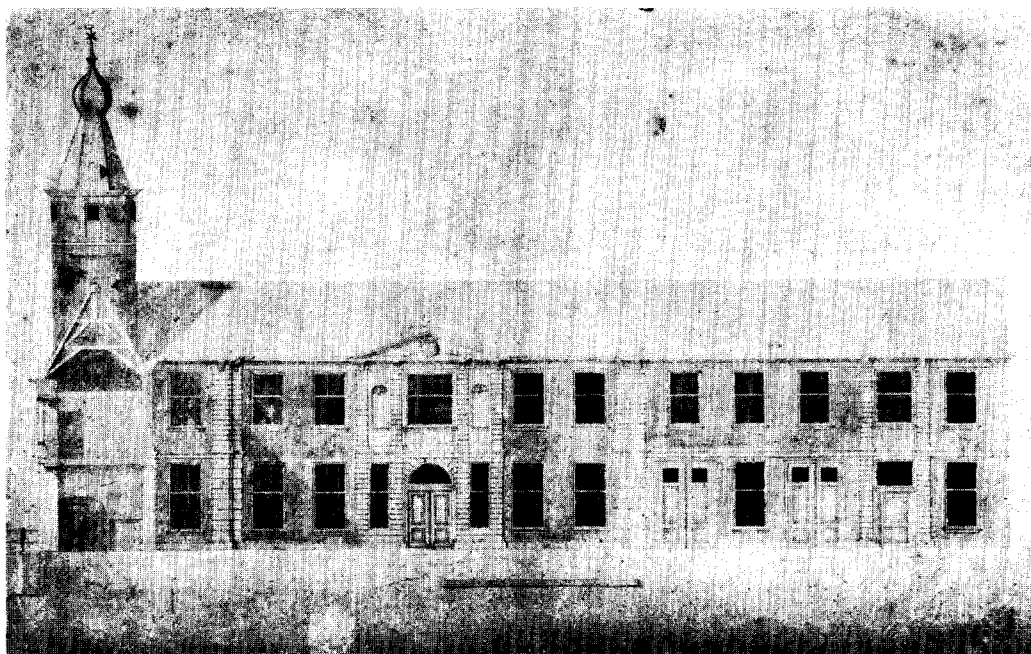
a. Op de voorgrond het rondeel, tegenwoordig kasteel op de achtergrond, coll. erven jhr. Beelaerts van Blokland, gravure L. Smids, *Schatkamer der Nederlandsche Oudheden*, 1711, 221-223.

b. Het kasteel naar het westen gezien, Teylersstichting Haarlem, H. J. Scholten, *Catalogue Raisonné*, 120 port. Q** 34. Kopie, mogelijk door C. Pronk, Prentenkabinet Dresden mag. cat. 152.

c. Het kasteel uit het noordwesten, coll. Sir Bruce Ingram, Londen op de Tent. 1961 in het Museum Boymans-van Beuningen en het Rijksmuseum „150 teke-

Afb. 1. Marquette. Geaquarelleerde pentekening, ... 1630. Tussen voorburcht en rondeel is de gracht nog juist zichtbaar. Links van de poort renaissance-kapel van de Arcmbergs.
(Coll. jhr. A. D. Th. Gevers van Marquette)

Afb. 2. Marquette. Verbouwingsplan door Pieter Rendorp, 1751. Ingangsfacade en rechts de stallen
(Coll. jhr. A. D. Th. Gevers van Marquette)

Afb. 3. Marquette tijdens zijn grootste omvang onder het bewind van Joachim Rendorp. Achterglas schildering door Zeuner, 1776. (Coll. jhr. A. D. Th. Gevers van Marquette)

Afb. 4. Marquette uit het zuidwesten gezien. Foto ± 1870 uit de collectie van mr. J. Belonje.

gelijke stukken verdeelt, zó dat het grote, meest westelijke deel met een centraal gelegen uitgesneden vijver van het kasteel wordt afgesneden. De as en parterre nabij het kasteel zijn te bescheiden gebleven. Wel is het waterelement in voldoende mate aanwezig en zullen de lange omgrachtingen met fraaie boomsingels van vier rijen dik geplante lanen uitstekend gewerkt hebben. De scheve ligging van kasteel en rondeel ten opzichte van het park heeft de opgaaf niet vergemakkelijkt. Tussen huis en park was het contact eveneens moeilijk. Een goede vondst is de korte as in het verlengde van de oprijlaan, die recht door de poort over het binnenplein voor de ingangsfacade langs in noordelijke richting voorbij het kasteel loopt. Aan de noordzijde waren verder tal van groene kabinetten, verbonden door hoekige paden in het akkermaalshout uitgesneden.

Wanneer wij deze 18de-eeuwse situatie met de thans bestaande vergelijken dan kunnen wij vaststellen dat in wezen vrijwel niets veranderd is³³. De grote lijnen van de oude aanleg, alsmede de vijvers en grachten, zijn aanwezig, slechts een kronkel aan de noordzijde der buitengracht voorbij de korte westelijke as en het verloren gaan van de gracht in het uiterste westelijke deel geven afwijkingen, en tonen aan dat een latere generatie ook hier de landschappelijke aanleg heeft toegepast, zij het op zeer bescheiden schaal. De scherp uitgesneden hoeken, zo eigen aan de 18de eeuw, zijn aan de vijver en kom vervloeid tot gebogen lijnen. Maar met weinig moeite kan men het oude plan naar hetwelk Pieter Rendorp de plaats in 1751 aanlegde, herkennen en, voor zover ontbrekend, reconstrueren. Vooral de prachtige rechte oprijlaan, zo wijd en royaal door

een van Pieters voorgangers aangelegd, maakt heden nog een voortreffelijke indruk.

Wij nemen aan dat onder het bewind van Joachim Rendorp Pieterszoon (1728-'92), dat in 1760 een aanvang nam, de door Pieter aangevangen verbouwingen werden voltooid en Marquette zijn grootste omvang kreeg. Onder hem kwam de U-vormige ingangsfacade tot stand.

Joachim was zijn vader opgevolgd als brouwer in de aloude brouwerij „de Haan” op de Gelderschekade te Amsterdam, eertijds door zijn betovergrootvader mr. Joachim Rendorp (1608-'78) van zijn schoonmoeder Balichgen Pieters Hasselaer weduwe Pieter Hulft verworven. In 1773 werd hij tot hoofdman van de brouwers verkozen. In 1756 huwde hij Wilhelmina Hillegonda Schuyt van Castricum, die hem tot 1802 zou overleven³⁴.

Hij was een invloedrijk man uit de laatste jaren der Verenigde Republiek. Behalve dat hij vijfmaal tot burgemeester van Amsterdam werd verkozen, als gecommitteerde raad naar Den Haag werd afgevaardigd en lid was van de Raad der Admiraliteit van Amsterdam, speelde hij ook op diplomatiek gebied een rol. Hoewel een man van grote gave en kennis heeft hij, levend in een tijd van tegenwind voor mensen van het oude regime, weinig succes mogen oogsten.

Zijn nazaten waaronder jhr. F. van Lennep, kenner bij uitstek van het 18de- en 19de-eeuwse Amsterdamse patriciaat, heeft onlangs in een opstel getiteld „De mislukte vredesonderhandelingen in 1781-2” Joachim Rendorp op de hem zo eigen onnavolgbare wijze afgeschilderd³⁵. Aan de hand van portretten door Liotard, Peronneau en Tischbein analyseert hij Joachims karakter:

ningen uit vier eeuwen uit de verzameling van Sir Bruce Ingram” cat. 73. Kopie coll. Marquette.

²⁷ Aquarel met onderschrift „J. D. Meynershagen del A° 1741 P.R. copiebat A° 1759”, coll. Marquette.

²⁸ Blijkens een aquarel door J. Buys en J. ten Compe, coll. Marquette. Van Marquette had Pieter toen reeds de noordwestelijke vleugel ten noorden van het westelijk binnenplaatsje verbreed en na verhoging, van een rechte kroonlijst voorzien die later, hoewel niet van dezelfde hoogte en evenmin met zelfde raamdeling goed zou passen bij de rest van het huis.

²⁹ Tekening gesigneerd „P.R. 1751”, coll. Marquette.

³⁰ Opmetingstekening in slechte staat. Coll. Marquette.

³¹ Oudtijds linden gezien de thans nog aanwezige resten van de oude beplanting. Vrij oude beuken vormen tegenwoordige laan-beplanting.

³² Omstreeks 1945 werd deze laan die toen nog uit twee rijen linden bestond opgeruimd.

³³ Opvallend is dat ondanks de tegenwoordig in de omgeving van Marquette zo gewijzigde omstandigheden het overbos op de tweede gehavende kaart uitvoerig aangegeven en doorsneden door rechte stervormige assen, zich goed heeft weten te handhaven. Typisch voor de 18de eeuw zijn de ronde pleinen op de kruispunten van elkaar snijdende lanen.

³⁴ Haar vader, de vermogende Albertus Schuyt, koopman op Italië en de Levant had in 1710 de buitenplaats „de Vlotter”, door hem „Jagerslust” herdoopt, vlak bij Marquette gelegen, gekocht.

³⁵ *Maandblad Amstelodanum* 1966, 25-36.

„Van de hoogmoedige overmoed op de crayon door Liotard [A^o 1757 ³⁶] via de dedaigneuse trekken bij Peronneau [A^o 1778 ³⁷] tot het mooie schilderij door Tischbein ³⁸, die in 1793 de 63-jarige een jaar voor zijn dood weergeeft. Op zijn gelaat tekenen gezag en waardigheid zich af, geen bravour meer”. Het is zoals Van Lennep zegt: „all passion spent”.

Dat Joachim niet steeds een gelukkige hand heeft gehad, hieromtrent kan men lezen bij Van Lennep. De hem — door Amsterdam opgedragen zending naar Willem V om op tactvolle wijze tot opheffing van de voogdij van de hertog van Brunswijk te verzoeken, bedierf hij grondig door de stadhouder tevoren over het hem te wachten staande in te lichten. Ook zijn positie tijdens de onderhandelingen van 1781 ter beëindiging van de nadelige Vierde Engelse oorlog was moeilijk. Zijn tijdgenoten hadden een lang niet mals oordeel over hem. Veel tegenslag heeft Joachim moeten ondervinden en veel onredelijks is over hem gezegd. In de kort na zijn dood uitgegeven memoires keert hij zich waardig tot zijn tegenstanders, die nog kort tevoren het grauw hadden opgehitst zijn woning aan het Singel te bestormen en met veel gezond verstand wijst hij hen, die in de voorafgaande jaren een omwenteling nastreefden terecht en verdedigt de oude Republiek, zich afvragend of de leiders der nieuwe richting die een volksinvloed op het bestuur propageerden de mensen hiermede gelukkiger zouden maken.

Joachim heeft zoals reeds hierboven gezegd, de U-vormige ingangsfacade voltooid, waarbij hij de middeleeuwse vleugel, waarin zich de poortdoorgang bevindt, verkortte, en het noordeinde van de brede ingangsfacade, dat abrupt eindigde, met een gelijke vleugel afsloot, waardoor een evenwichtig geheel verkregen werd. De op

het grondplan van zijn vader aan de noordzijde aanwezige paardenstal en koetshuis werden verwijderd. Zeer heeft de façade aan eenheid gewonnen, doordat de hier aanwezige staldeuren door ramen werden vervangen.

Een achterglasschildering, door Zeuner in 1776 vervaardigd ³⁹, is — behalve nog een slordige tekening ⁴⁰ — het enige document dat het huis voltooid weergeeft. Zowel de ingangsfacade als de buitengevels langs de gracht maken de indruk dat men zich heeft gericht naar een plan in een sobere neoclassicistische stijl, die nauw aansluit bij het werk van De Swart in Den Haag. De muren van de zuidelijke en westelijke gevels langs de gracht werden beklampt om het middeleeuwse muurwerk en de sporen van verbouwingen aan het oog te onttrekken. Opvallend is, dat slechts het middeleeuwse torentje als laatste herinnering aan het oude huis Heemskerk de verbouwingen heeft overleefd. Node missen wij de fraaie renaissance kapel, daterend uit de tijd van de Arembergs of de bisschop van Luik, welk gebouw Pieter Rendorp bij zijn eerste plan nog had gerespecteerd ⁴¹.

Door het verhogen en rechtekken der zuidelijke en westelijke gevels heeft Joachim Rendorp het door zijn vader aangevangen werk voltooid en getracht, het middeleeuwse slot te verbouwen tot een voor die tijd modern classicistisch landhuis. Een zekere saaiheid, het gevolg van „eenvoudige deftigheid” valt echter in het resultaat niet te ontkennen.

Naast zijn verbouwingen aan Marquette heeft Joachim als burgemeester van Amsterdam, evenals zijn vader, zijn invloed op bouwkunstig gebied laten gelden ⁴² en de stadsarchitecten terdege geringeloord. Zo heeft hij zich met de totstandkoming van het nieuwe werkhuis bemoeid, waarbij hij voor de verhoorzaal Van der Harts project corrigeerde. Van der Hart zelf spreekt

³⁶ Coll. mevr. Boreel bar^{es} van Tuyll van Serooskerken.

³⁷ Coll. Marquette. ³⁸ Coll. Marquette.

³⁹ Een geschonden glasschildering door Zeuner 1776, coll. Marquette.

⁴⁰ Sepia tekening, coll. Marquette.

⁴¹ Zie de beide plattegronden van Pieter Rendorp 1751.

⁴² Het feit dat Duyvené zijn vertaling van le Clercs ordenboek aan Joachim Rendorp opdroeg, bewijst dat deze een gevierd amateur was. De lijst van mathematische instrumenten toebehorend aan Joachim en zijn broeder Pieter Nicolaas Rendorp getuigt ervan, dat beide broeders in de bouwkunst geïnteresseerd waren.

Huisarchief Marquette nr. 61.

⁴³ Huisarchief Marquette nr. 18.

⁴⁴ Ook zijn vader Pieter Rendorp had een lijst van de familieportretten gemaakt. Huisarchief Marquette, nr. 8.

⁴⁵ In de collectie van 63 portretten van mr. Joachim Rendorp stellen de jongste portretten de beide broeders, zonen van Pieter, met hun vrouwen voor: nl. Joachim, gehuwd met Wilhelmina Hillegonda Schuyt, door Liotard (1751) en mr. Pieter Nicolaas, gehuwd met Anna Maria Dedel door Van der Mijn (1758). Verder bestond de collectie uit 16 schilderijen betreffende leden van het geslacht Rendorp waaronder een exemplaar door Jacob van Oostzanen. — Johanna Hulft (1649-

enigszins beteuterd over „zeer veele veranderingen en correctiën”.

Wij willen thans kort ingaan op de vraag naar welke andere gebieden de belangstelling van vader en zoon is uitgegaan. Naast tal van aantekeningen over historische onderwerpen, zoals een dossier, handelend over zijn voorgangers, bewoners van Marquette, wordt van Pieter een grote bundel door hem vervaardigde kwartierstaten in het archief bewaard⁴³. Zijn zoon Joachim koesterde belangstelling voor juridische onderwerpen zoals jachtrecht en militaire jurisdictie en was tevens een groot verzamelaar. Ook hij was zeer geïnteresseerd in de genealogie en de verzameling portretten van zijn voorouders⁴⁴. Hieronder bevonden zich exemplaren van belangrijke Noordnederlandse meesters. Joachim heeft zich grote moeite getroost deze in een verantwoorde volgorde te plaatsen. Hij heeft een ware Ahnengalerie aangelegd. Door het ophangen van memorieborden, waarop hij genummerd in fraaie krulletters en cijfers de namen en titels van de voorgestelden met vermelding wie hen contereitte, had laten schilderen, — die met de nummers op de schilderijen aangebracht correspondeerden —, heeft hij een duidelijke indeling in de collectie gemaakt. 63 schilderijen van zijn voorouders en familie waren zo bijeen⁴⁵. Later in de 19de eeuw zouden hieraan nog de Deutzportretten worden toegevoegd, doch toen ook vond de verdeling plaats die elke afgeronde privé collectie in dit land bedreigt. Zo getuigen nu slechts nog de zinloos geworden memorietafels van Joachims zorg voor het voorouderlijk bezit⁴⁶. De collectie, die gedurende de 17de en 18de eeuw steeds aangroeide werd over verschillende staken verdeeld, waarbij in de moeilijke jaren van 1930 een tweetal Kethelportretten aan het Rijksmuseum te Amsterdam verkocht werden. Beziét men de plattegrond van de beganegrond

van 1751 dan krijgt men de indruk dat een deel der portrettencollectie in de kamer naast de zaal, onder nr. 6 als „schilderijkamer” aangeduid, gehangen heeft.

Wanneer freule Boreel in haar jeugdherinneringen haar grootvader jhr Jacob Rendorp (1795-1879) behandelt, schrijft zij, dat hij zich op Marquette verveelde. „Hij zat dan veel te lezen in de achterste kamer, waar alle familieportretten van de Rendorpen hingen, niet in lijsten maar in de muur.” Met de achterste kamer doelt zij op de onder nr. 5 op de plattegrond van 1751 aangegeuide „wintereetkamer”. Waarschijnlijk was dit toen een intact gebleven schilderijen kabinet en waren, gezien de drie memorietafels de portretten verdeeld over een aantal vertrekken. Na de veranderingen in de aanvang der 19de eeuw werd mogelijk hun opstelling verstoord terwijl na de verdeling onder Jacob Rendorps dochters, mevrouw Gevers, mevrouw d'Ablaing en mevrouw van Reenen, een deel in andere huizen kwam te hangen. Verschillende schilderijen, vooral uit het einde der 17de en 18de eeuw, hebben hun originele lijsten behouden. Zij zullen waarschijnlijk op de oude wijze als postzegels nauw aaneen aan de wand hebben geprikt. Opvallend is dat de vroege generaties hun oude lijsten verloren hebben. Vermoedelijk heeft men hen als boven beschreven, in de lambrizering aangebracht en zijn zij na de verdeling in 1879 van lijsten voorzien.

Na Joachim Rendorps dood heeft in 1793 een veiling van zijn kunstverzameling plaats gehad⁴⁷. Mogelijk is Joachim reeds financieel achteruitgegaan. Uit zijn correspondentie weten wij, dat hij belangen in de West had⁴⁸. Ook zijn zoon Willem, in 1792 tot commissaris ter Directie der West-Indische koloniën benoemd, was hierin geïnteresseerd. In ieder geval heeft zijn zoon en opvolger op Marquette, jhr. mr. Willem Rendorp (1769-1827) het financieel moeilijk

1698, in 1671 gehuwd met Pieter Rendorp, wiens vaderlijke grootmoeder ook een Hulft was —, bracht waarschijnlijk 7 Hulft-Hasselaer- en Hoofd-portretten aan. — Maria Catharina Meyners (1661-1740), in 1703 gehuwd met mr. Joachim Rendorp van Marquette, zoon van het bovengenoemde echtpaar Rendorp-Hulft —, bracht 4 portretten aan waaronder door Pickenoy en Nic. Maes, terwijl 4 Wiquevoort-portretten werden toegevoegd. — Margaretha Calkoen (1703-1728) ex matre Klopper, gehuwd in 1727 met mr. Pieter Rendorp van Marquette, kleinzoon van het echtpaar Rendorp-Hulft, — bracht 25 schilderijen aan, waaronder de Baujaert-portretten, 2 exemplaren door Dirk Barents, 6 door Kethel en 2 door Backer. — Wilhelmina Hille-

gonda Schuyt van Castricum (1728-1802), in 1756 gehuwd met mr. Joachim Rendorp van Marquette, achterkleinzoon van het echtpaar Rendorp-Hulft —, bracht 4 portretten aan.

⁴⁶ Drie memorietafels in eenvoudige rechte lijsten: a. Een langwerpige tafel met de namen der geportretteerden genummerd 1-30. — b. Een kleine tafel met de nummers 31-37. — c. Een langwerpige tafel a-w. — Coll. de erven J. H. baron Gevers van Kethel en Spaland te Noordwijk.

⁴⁷ Veilingcatal. coll. Bibl. gem. Arch. Amsterdam.

⁴⁸ In 1758 werd hij tot Directeur der Sociëteit van Suriname benoemd. Correspondentie betreffende Suriname 1768-'91. Huisarchief Marquette.

gehad. In 1792 trouwde hij Paulina Adriana Boreel (1775-1823)⁴⁹, de dochter van Jacob Boreel van Elswout⁵⁰. Op een aquarel, welke Marquette van het noordwesten met de kleine westelijke binnenplaats weergeeft, maakt vooral de noordwestelijke vleugel een vervallen indruk. Het geeft de toestand vlak voor de afbraak weer, want onder Willems bewind zou het werk van zijn vader en grootvader te niet gaan. Van het betrekkelijk nog zo kort geleden voltooide werk werd de uitgestrekte U-vormige ingangsfacade voor bijna de helft gesloopt. Deze afbraak betrof het noordelijke deel met een vooruitspringende vleugel en tegelijk hiermede alle achtergelegen gebouwen. Zo verdween ook de noordwestelijke vleugel en eindigde het huis bij de vroegere aan de westzijde gelegen kleine binnenplaats. Wat na Pieter Rendorps eerste verbouwing aan de noordzijde van de ingangsfacade een abrupt einde toescheen, kreeg dit aspect thans in veel ernstiger mate. Door deze afbraak werd het huis zeer geschonden; niet alleen gingen Pieters en Joachims scheppingen verloren, maar ook de middeleeuwse omvang werd aanzienlijk ingekrompen en het oude rondeel verdween. Zo lezen wij bij Craandijk in zijn *Wandelingen door Nederland*, 1875, hoe het rondeel, vroeger omstrijd beschreven en bezongen, toen er nog een vijver, oranjerie en duiventoren in waren, in 1800 verdween en de noordelijke vleugel in 1828 gesloopt werd.

Helaas, niet alleen financiële tegenspoed ondervond het echtpaar Rendorp-Boreel tijdens de Franse overheersing. Over de oudste van hun 7 kinderen, naar zijn grootvader Joachim genaamd, schrijft freule Boreel: „Hij werd gedwongen op 19-jarige leeftijd mee te gaan naar Rusland onder Napoleon in Oct' 1812 en daarna hebben zijne ouders nimmer meer iets van hem gehoord". Was het wonder dat zij weinig belangstelling hadden voor het enorme huis uit de ge-

zegende dagen van hun ouders en grootouders? Freule Boreel schrijft: „De mooie Fransche marquetterie meubels, die afkomstig zijn van Marquette, zijn daar gelukkig lang gebleven, omdat de Rendorpen in de Franschen tijd arm waren en geen geld hadden om leelijke, nieuwe meubels te koopen"⁵¹.

Wanneer hun zoon Jacob in 1824 met zijn nichtje Agnès Deutz trouwt, koopt zijn vermogende schoonvader Marquette om zijn dochter en schoonzoon in de gelegenheid te stellen, hier te wonen. Bij haar vaders overlijden in 1832 zal mevrouw Rendorp-Deutz Marquette erven, doch dit is niet bekend geworden⁵². Geen Rendorp heeft nadien meer Marquette bezeten, want na de dood van Agnès Deutz in 1869 verliet Jacob Rendorp het huis voorgoed, daar het er hem te eenzaam was geworden en hem te veel souvenirs aan het verleden herinnerden. Nadat zijn drie zonen hem onder tragische omstandigheden waren voorgegaan, stierf hij als laatste naamdrager van zijn stam in 1879 in Den Haag.

Wij hebben gezien hoe de Rendorpen door de algemene teruggang in zaken hun mooi vermogen uit de oude republiek verloren. Slechts door stil te leven konden zij zich op Marquette in het begin der 19de eeuw handhaven, maar door het fortuin van Andries Adolph Deutz, konden Jacob Rendorp en Agnès Deutz op Marquette wonen. Daarom zijn de portretten door Tischbein⁵³ van haar ouders Andries Adolph Deutz van Assumburg met geweer en groene jas en Ietje Boreel, de mooie blonde grootmoeder van de schrijfster der jeugdherinneringen, zo op hun plaats in het huis dat nog steeds door hun nazaten wordt bezeten nadat de Assumburg verloren ging en ook de Deutzen terzelfdertijd als de Rendorpen uitstierven.

Assumburg

Evenals bij de geschiedenis van Marquette het

⁴⁹ „De mooie donkere overgrootmoeder" van freule Boreel, schrijfster der jeugdherinneringen. Haar schilderij door Tischbein coll. erven jkvrⁿ. Boreel van Westershout. Zie ook jhr. F. van Lennep „Een Deutz in overgangstijd", *Maandblad Amstelodanum*, 1966, 193-204.

⁵⁰ Jacob Boreels beide kinderen: mevrouw Rendorp en haar broeder Jacob Boreel, die als minister-resident aan het Hof der Beide Siciliën met zijn Portugese vrouw meest in het buitenland verbleef, hadden na hun vaders dood in 1794 de grootste moeite Elswout te verkopen, wat pas in 1805 gelukte.

⁵¹ Van Pieter of Joachim is het Chinese kabinet,

waarover freule Boreel schrijft: „In de kleine kamer naast de eetkamer op Marquette met het Chinese behang stonden vroeger Saksische aapjes van porcelein tegen de muur, maar die werden reeds in den ouden tijd door de familie verkocht". — Door Agnès Deutz zullen de geestige papieren behangen in de vakken boven de lambrizing in de grote zaal gemaakt zijn. De fraaie bouquetten en randen vormen een aardige decoratie. Het zijn gegraveerde illustraties, uit plantenvoeten geknipte bloemen. Omstreeks 1840 zal daarmee een zeer originele en niet kostbare oplossing zijn bereikt, al bedenkt men thans met enige weemoed hoeveel in onze dagen kostbare plantenvoeten aan de

geval is, worden de lotgevallen van de Assumburg uitgebreid door jhr. mr. W. A. Beelaerts van Blokland in *Nederlandsche Kasteelen en hun historie* behandeld ⁵⁴. Ons is het hier slechts te doen om enkele facetten uit de 18de en 19de eeuw te belichten welke in verband met de excursie van de Oudheidkundige Bond van nut zouden kunnen zijn.

Om dit te doen willen wij aanknopen bij Gerrit van Assendelft, die in zijn testament van 24 april 1547, „omme die onsprekelicke affectie ende begeerte, die ick altijd gehad hebbe ende noch tegenswoordich hebbe mijn geslachte ende afkompste in waerd ende reputatie ende grootheid te houden” met voorbijgaan van zijn zoon Nicolaas, proost van Arnhem, — uit de echt met een onwaardige vrouw gesproten —, Otto van Assendelft, zoon zijns broeders, tot erfgenaam aanwees. Veel ongenoegen is aan deze stap voorafgegaan en veel processen zijn het gevolg van Gerrits laatste wil geweest. Pas na de dood van Nicolaas in 1570, die zich niet zonder succes tegen zijns vaders wens verzet, zou de kleinzoon van de door Gerrit aangewezen erfgenaam het volle eigendom over het aan zijn grootvader toegedachte goed verkrijgen. Onder het bewind van zijn broeder, Gerrit van Assendelft, laatste naamdrager van zijn geslacht, hebben in 1610 nog verbouwingen aan de Assumburg plaats gevonden, welke door een tweetal gevelstenen, aan het zuidwestelijke torentje aangebracht en van de binnenplaats af zichtbaar, levendig worden gehouden.

Nadat de Assumburg via de vrouwelijke lijn was vererfd, ving de ongehuwde Anna van Renesse, kleindochter van mevrouw van Renesse van der Aa geb. van Assendelft, aan delen van het oude Van Assendelft bezit te verkopen. Bij de volgende generatie zou haar neef en erfgenaam, George Frederik van Renesse van Elderen, aan wie zij behalve de Assumburg ook het huis

knip- en plakwoede van mevrouw Rendorp ten offer gevallen zijn.

⁵² De jeugdherinneringen van jkvr. C. M. U. Boreel van Westerhout. Jhr. F. van Lennep, „Een Deutz in overgangstijd”, 198.

⁵³ Jhr. mr. A. A. Deutz van Assendelft 1764-1832 en J. M. M. Boreel 1770-1816, schilderijen door J. F. A. Tischbein 1792, coll. huis Marquette.

⁵⁴ *Nederlandsche Kasteelen en hun historie*, III.

⁵⁵ Het huis Assendelft in het Westeinde te Den Haag na Spaanse legatie de huidige Britse ambassade.

⁵⁶ Weduwe Jean Deutz, haar zuster was met Johan de Witt gehuwd.

Assendelft⁵⁵ in Den Haag naliet, de Assumburg in 1668 met de heerlijkheden Heemskerk, Nootdorp en Hoogdorp te gelde maken, nadat het drie en een halve eeuw in het bezit der Van Assendelfts en hun afstammelingen geweest was.

Zoals bij zoveel feodaal bezit in Holland in de 17de eeuw, werd ook hier de continue lijn onderbroken en zien wij de Assumburg in Amsterdamse patricische handen overgegaan. Slechts korte tijd zou de nieuwe eigenaar zich over zijn verworven bezit mogen verheugen. Op 14 februari 1694 werd na vererving en processen de Assumburg samen met de bovengenoemde heerlijkheden van de Van Assendelfts verkocht aan Jean Deutz, die binnen veertien dagen ook nog de vrije heerlijkheid Assendelft van Renesse's zoon aankocht.

Zo was dan een belangrijk deel van het oude goed van Gerrit van Assendelft weer in één hand verenigd. Tot het uitsterven der Deutzen, diep in de 19de eeuw, zou het in hun handen blijven.

Hoewel Jean Deutz de Assumburg in 1694 had aangekocht, duurde het nog tot 1708 aler hij er zich, tengevolge van processen, mede kon laten belenen. Wel bewoonde hij het huis zomers en ging zijn moeder Geertruid Bicker ⁵⁶ hier op 7 januari 1702 heen.

Mr. Jean Deutz ⁵⁷, vrijheer van Assendelft en Assumburg, heer van Heemskerk, Hoogdorp, Nootdorp en Reeuwijk 1655-1719 was bankier. Als keizerlijk factor van het kwikzilver te Amsterdam nam hij in deze handel een monopolistische positie in ⁵⁸. Door zijn bemiddeling werden ten behoeve van de keizer van het H.R. Rijk hier te lande de kwikzilver- en koperleningen gesloten. Hij was chef van de firma de weduwe Jean Deutz en groothandelaar in Italiaanse zijde. In 1692 huwde hij Maria Boreel 1669-1733 ⁵⁹.

Hoewel Beelaerts ⁶⁰ en Elias ⁶¹ schrijven dat

⁵⁷ Elias, *Vroedschap*, 630-631. — Jhr. F. van Lennep, „Een Deutz in overgangstijd”, 193-204.

⁵⁸ Zijn vader Jean Deutz had reeds in 1659 van de keizer het monopolie van de verkoop in N. Europa van het kwikzilver verkregen. Hij was een financier van meer dan gewone bekwaamheid wiens raad zijn zwager, de raadpensionaris Johan de Witt, bij financiële aangelegenheden gewoon was in te winnen. Na zijn overlijden zette zijn weduwe zijn zaken voort. Zie Elias, *Vroedschap*, 633-637.

⁵⁹ Dochter van mr. Jacob Boreel en Isabella Coymans.

⁶¹ Elias, *Vroedschap*, 630.

⁶⁰ *Nederlandsche Kasteelen en hun historie*, III, 142.

dit echtpaar de Assumburg aanmerkelijk hebben laten verfraaien en een prachtig park met waterpartijen hebben doen aanleggen, zouden wij toch geneigd zijn aan te nemen dat de verbouwing onder zijn zoon voltooid werd ⁶². Wel maakt de westelijke vleugel met de daarheen verlegde ingang een enigszins gedrukte-, misschien wat ouderwetse indruk, doch dit maakt eveneens de decoratief beschilderde houten zoldering, versierd met de alliantiewapens Deutz-Bors ⁶³. De drie vleugels zijn allen laag gehouden om de torens te laten spreken.

Aan het echtpaar Deutz-Boreel herinneren ook de wapens op de marmeren vazen wier stijl aan Marot herinnert; aan de andere zijde vertoont zich een combinatie met het wapen van Bors ⁶⁴. Dankzij het oude receptenboek ⁶⁵ van Maria Boreel, in 1693, een jaar na haar huwelijk met Jean Deutz aangevangen, weten wij dat zij niet alleen recepten verzamelde, maar ook zelf medicijnen maakte en haar eigen kruidentuin in de moestuin op Assumburg had ⁶⁶.

Onder haar zoon Jean werden, zoals hierboven reeds vermeld, waarschijnlijk de belangrijke verbouwingen voltooid. Terwijl aan de zuidzijde het weerbaar karakter van het huis bewaard bleef, werden de noordelijke- en oostelijke gevels gedeels vernieuwd en verbouwd, terwijl de nieuwe ingang in de westelijke vleugel werd aangebracht. Mogelijk werden bij deze gelegenheid de aan de noord- en zuidzijde aanwezige dienstvertrekken gebouwd, waarin een deel der oude 16de-eeuwse galerij werd opgenomen. De noordvleugel maakt de meest vernieuwde indruk, hier kwam een ruime zaal tot stand. Deze zaal, met zijn betimmering, versierd met chutes en geblokte pilasters, — welke enigszins aan Marots werk doen denken, — en de merkwaardige naturalistische decoratie om spiegels ⁶⁷ en deuromlijstingen, werd bij de ontmanteling van de Assumburg omstreeks 1910 in zijn geheel naar Marquette overgebracht, waar deze in de oude antichambre van Pieter Rendorp een plaats kreeg. Ofschoon

⁶² Wij kennen o.a. een sepiatekening door A. de Haan, gedateerd 1725, waarop de Assumburg van de noordoost-zijde wordt weergegeven met de ingang nog aan de noordzijde. Deze tekening maakt de indruk een oude toestand, zoals op een Roghmantekening afgebeeld, weer te geven; coll. D. J. G. Buurman te Velp. — Krijttekening noordoost-zijde door Roeland Roghman omstr. 1648; Kupferstichkabinett, Berlijn. — Krijttekening van de zuidzijde; British Museum, Londen. De alliantiewapens van zijn zoon Jean gehuwd met Cornelia Maria Bors van Waveren boven de ingang

deze zaal vroeger op Assumburg, — aan weerszijde door twee Chinese kabinetten geflankeerd ⁶⁸, door drie schuiframen licht ontving, wordt het thans, na tot een pijpenla te zijn gevormd, door één raam aan de smalle zijde spaarzaam verlicht.

Jean Deutz van Assendelft (1693-1741) was in 1718 met Cornelia Maria Bors van Waveren (1697-1763) getrouwd. Zij zou haar man ruim twintig jaar overleven. In haar „zakboekje” schreef zij van hem: „hij was een seer schoon man, synde wel seeven en een quart voet lang en woog vierhondert pont.” Nadat zij in 1742 weduwe was geworden, woonde haar enige zuster Elisabeth Jacoba Bors bij haar in, die bij haar overlijden in 1771 aan haar zusterszoon Cornelis Deutz een mooi vermogen van 11 tonnen gouds vermaakte ⁶⁹. Onder haar bewind vinden wij uitgaven geboekt betreffende onderhoud aan de duinen onder Heemskerk en Castricum. Dit waren de prachtige duinen, waarin de familie Deutz zoveel gejaagd en paard gereden heeft, zoals freule Boreel schrijft ⁷⁰. Haar zoon Cornelis met een nichtje Deutz getrouwd breidde het bezit met de heerlijkheden Wijk aan Duin en Wijk op Zee uit.

Over diens zoon en opvolger op Assumburg, mr. Andries Adolph Deutz 1764-1832, schreef jhr. van Lennep onlangs een aardig opstel: „Een Deutz in overgangstijd” ⁷¹. Andries Adolph trouwde reeds op 21-jarige leeftijd met Jacoba Margaretha Maria Boreel 1770-1816 ⁷², die pas 15 jaar oud was. Zij waren nog zo jong toen zij trouwden, schreef freule Boreel, dat men van hen vertelde, dat zij na hun huwelijk nog met de bokkenwagen samenspeelden. Op 16-jarige leeftijd werd reeds haar eerste van elf kinderen geboren, waarvan er acht in leven bleven. Het jonge paar bewoonde alleen voor de zomer en het najaar, voor de jacht in de duinen bij Castricum en Heemskerk, de Assumburg, het overige deel van het jaar woonden ze in Amsterdam, waar hij na aanvankelijk in zijn ouderlijk huis Keizersgracht

werden bij een restauratie na 1945 op de gladde wapenschilden aangebracht.

⁶³ Bij een enkele jaren geleden plaatsgegrepen hebbende restauratie in sterke mate hersteld.

⁶⁴ Omstreeks 1910 naar Marquette overgebracht en aan het oog onttrokken. ⁶⁵ Coll. Erven van Reenen.

⁶⁶ In de 19de eeuw zou haar nazaat Agnès Rendorp-Deutz, hoewel ze niet koken kon, dit receptenboek op Marquette nog gebruiken. Lijdende als zij meestal was maakte ook zij haar eigen geneesmiddelen. Jeugdherinneringen jkvr C. M. U. Boreel van Westerhout.

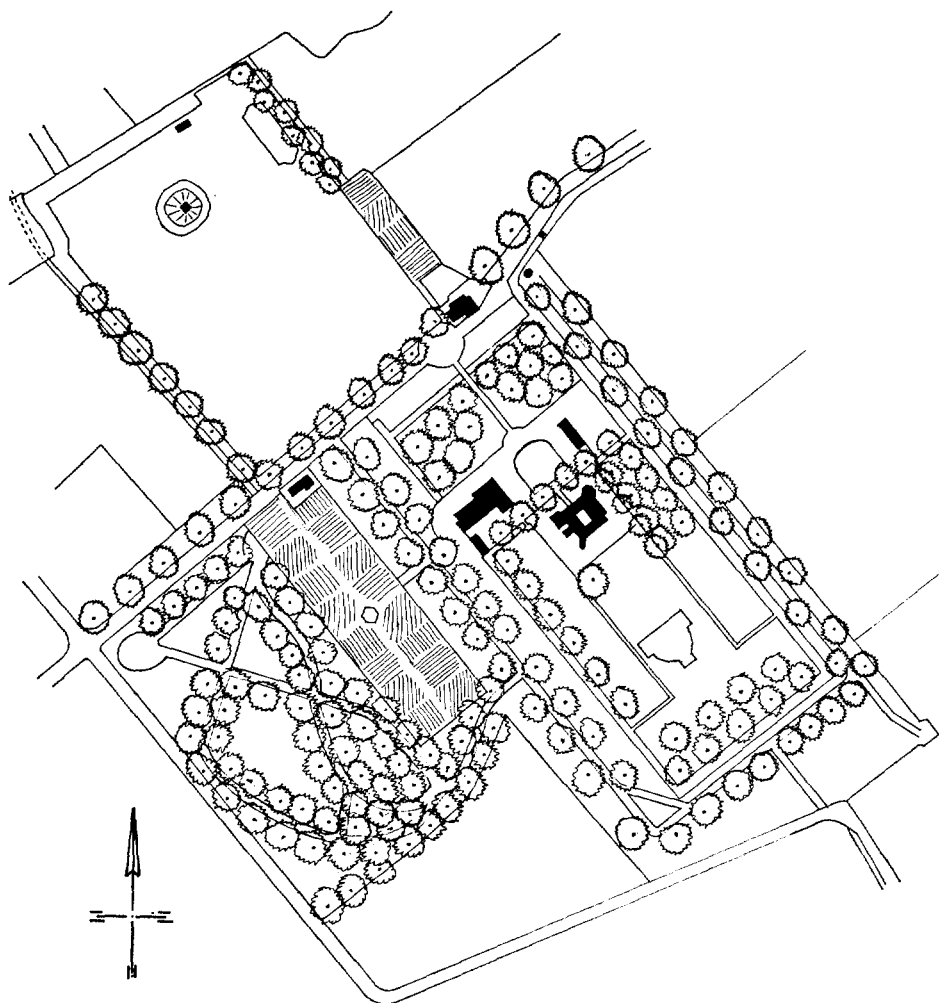

Fig. 2. Assumburg met de plaats naar gegevens o.a. ontleend aan het kadastrale minuutplan van 1831.

(Tekening P. C. A. Janszen Spitman)

804 te zijn ingetrokken na zijns vaders dood het huis aan de Herengracht 502 krijgt toegedeeld, wat hij even voor de Franse omwenteling op

royale wijze door Van der Hart laat opknappen⁷³. Maar schrijft van Lennep „als de miljoenen slinken en het kindertal wast” zal hij naar

⁶⁷ Een van de spiegels uit deze zaal werd in de 30er jaren van deze eeuw verkocht, en belandde in de eetkamer op Duivenvoorde.

⁶⁸ Bij een van de twee kabinetten bleef de merkwuurde chinese lakdecoratie goed bewaard, waarbij de decoratieve oplossing van de gekoepelde stuczoldering met in het centrum een lakpaneel opvalt. Blijkbaar is dit kabinetje tot nu toe aan de aandacht van de restauratie-architecten ontgaan.

⁶⁹ Elias, *Vroedschap*, 631. Mevrouw Deutz-Bors was eveneens zeer vermogend. In 1742 bewoonde zij in Amsterdam een huis met een huurwaarde van f 2245,

bezat een buitenplaats, hield 9 dienstboden. Verder had zij een boeier, een koets, 4 paarden en een rijpaard, terwijl haar inkomen op f 20- à 22 000 geschat werd.

⁷⁰ Jeugdherinneringen jkvr. C. M. U. Boreel.

⁷¹ Jhr. F. van Lennep, „Een Deutz in overgangstijd”, 193-204.

⁷² Ietje Boreel, „de mooie blonde overgrootmoeder” van freule Boreel. Zie haar jeugdherinneringen. Zij was een dochter van mr. Willem Boreel van Beeckesteyn en Maria Trip.

⁷³ Jhr. F. van Lennep, „Een Deutz in overgangstijd”, 198. C. A. van Swigchem, *Abraham van der Hart*.

het oude huis zijns vaders op de Keizersgracht terugkeren, waar hij in 1832 zal sterven. Als principieel aanhanger van het huis van Oranje aanvaardde hij tijdens de Franse overheersing geen ambten. Hij was de laatste regent van voor de revolutie, die in 1791 tot raad in de Vroedschap van Amsterdam benoemd werd. Onder het koningschap van Willem I zou hij burgemeester van zijn vaderstad worden.

Zijn nalatenschap werd onder zijn zeven kinderen verdeeld, waarbij Jacob Maarten Deutz de Assumburg kreeg toebedeeld. Slechts door de dochter van Maartens broeder Hendrik Jan Deutz, getrouwd met A. M. M. Rendorp, en door de dochters van diens zuster Agnès Deutz, getrouwd met Jacob Rendorp van Marquette, zouden de Deutzen in vrouwelijke lijn verder leven in de Van de Polls, van Lenneps en Gevers. De overige kinderen van Andries Adolph stierven allen kinderloos. Nadat Jacob Maarten Deutz op 30 september 1858 op Assumburg was overleden, zou zijn vrouw Josina Johanna Willink het huis nog zomers gebruiken tot ook zij in 1867 heenging. Sindsdien vond een veiling van de inboedel plaats en werd het huis niet meer bewoond.

Wij willen eindigen met een beschrijving van het huis en de plaats door freule Boreel, aan de hand van jeugdherinneringen van haar grootmoeder, mevrouw Gevers Rendorp, opgetekend.

„Aan weerszijde van het kasteel liep een brede laan met eeuwenoude boomen. Bij de inrij van het hek stond een steenen koepel die later werd vervangen door een houten koepeltje. Wat meer naar binnen stonden de mooie marmeren vazen met verschillende familiewapens. Deze vazen staan nu aan de ingang van de oprijlaan naar Marquette. Aan de overkant van den straatweg lag de hertenkamp⁷⁴ waarin enige mooie oude boomen stonden, nog een overblijfsel van het slot Reeuwijk, dat vroeger op een heuvel gelegen was, omringd door een gracht. Links van het kasteel Assumburg was de oranjerie, waar 's winters de planten opgeborgen werden en rechts van het huis bevonden zich de groote stallen, met plaats voor 17 paarden. Deze stallen werden in mijn jeugd afgebroken⁷⁵. Achter de stallen links bij het huis, waar nu weiland is, was een groote moestuin met een kleine goudvissenkom. Om de kom stond een laag wit hekje waartegenaan een bijzonder soort rozen groeiden, Agaathrozen genaamd . . . Als men de groote

⁷⁴ In het „zakboekje” van mevrouw Deutz-Bors vinden wij reeds aantekeningen betreffende de hertenkamp.

⁷⁵ Dit zal slaan op jkvr. C. M. U. Boreel.

⁷⁶ Waarschijnlijk het Laokoön beeld thans opgesteld voor het Paviljoen Welgelegen te Haarlem.

⁷⁷ Mevrouw van Reenen-Völter bracht deze schilderijen over naar haar huis te Bergen.

gang van het kasteel binnenkwam stond daar een beeld van Laökoon⁷⁶. Ook dit werd verkocht, maar het beeld was zoo groot en moeilijk te vervoeren dat men een stuk uit de zoldering heeft moeten snijden. Rechts van de voordeur kwam men in de kamer van Oom Maarten Deutz, de laatste mannelijke bewoner van Assumburg. Daartegenover lag het vertrek van juffrouw Saartje de Ranitz, de gezelschapsdame van Tante Joosje Deutz. Daar tussen in lag 't vroegere pruikenkamertje. De kamer links van de voordeur was de bibliotheek, daarnaast lag de torenkamer met mooie beschilderingen⁷⁷. Beneden links bevond zich de groote zaal met de mooie betimmeringen en spiegels, die nu in de balzaal op Marquette overgebracht zijn. In deze zaal hadden de feesten en maaltijden plaats. Aan weerszijde van de zaal waren 2 kleine Chinese cabinetjes met mooie plafonds, de wanden waren vroeger met groen fluweel bespannen. Langs de muren van de cabinetjes waren planken aangebracht en daarop stond het glaswerk, dat gebruikt werd voor de groote diners. Dit heeft mijn moeder mij allemaal verteld. Op 't Oosten gelegen was de kleine eetkamer die vroeger kapel was geweest⁷⁸. Daar naast de salon en slaapkamer van Tante Joosje Deutz⁷⁹.

Na honderd jaar niet meer bewoond te zijn geweest ligt het huis nu onttakeld te midden van een woestenij. Van het park bleef niets bewaard. Slechts met enige moeite kan men in de weide achter het huis, waar thans sportvelden geprojecteerd zijn, in de accidentering van het terrein flauw de sporen van het 18de-eeuwse park met uitgesneden vijver waarnemen.

Door de verstedelijking en een planning, waarbij niet met een passende omgeving voor het kasteel rekening gehouden werd, dreigt de Assumburg tussen de hoge nieuwbouw een landhuis zonder land te worden.

Met Pieter Saenredam zouden we kunnen vragen⁸⁰ „maer waer is 't oud kasteel van Assumburgh gebleve”, zoals hij deed in zijn gedicht op Assumburg betreffende de ruïnes van het oude huis Haerlem, en met hem uitroepen: „Eylaes hoe deerlyk leyt dat heerlyk slot geschonden!”

Beeckesteyn en Waterland

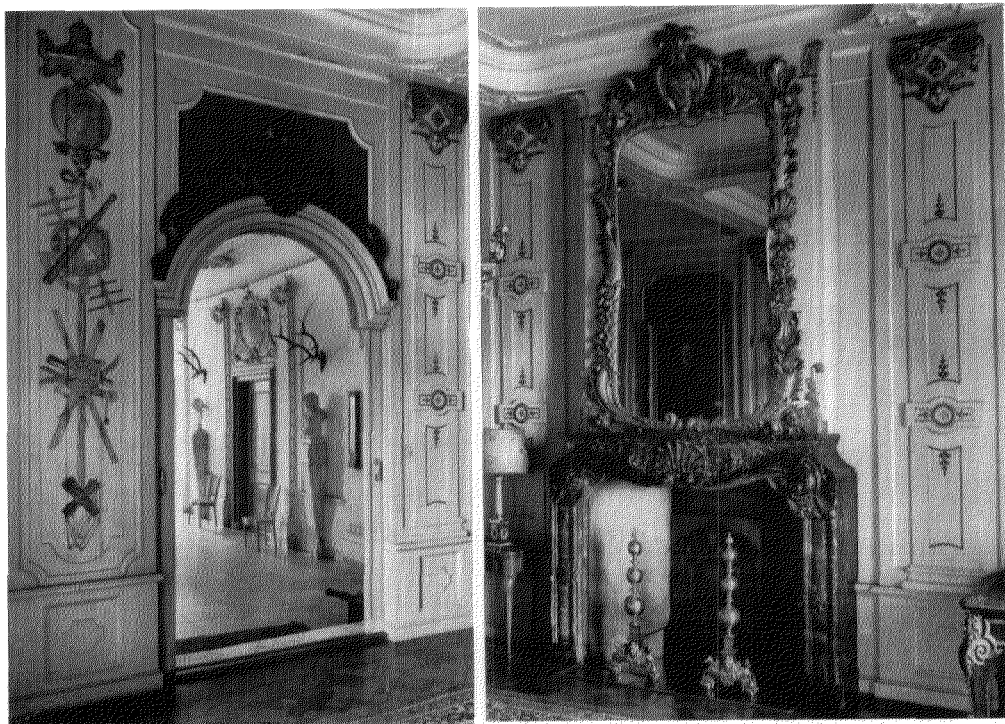
Aangezien wij later op Beeckesteyn en Waterland hopen terug te komen en plaatsruimte voor plattegronden van de parkaanleg ontbreekt, ligt

⁷⁸ Mogelijk een misverstand.

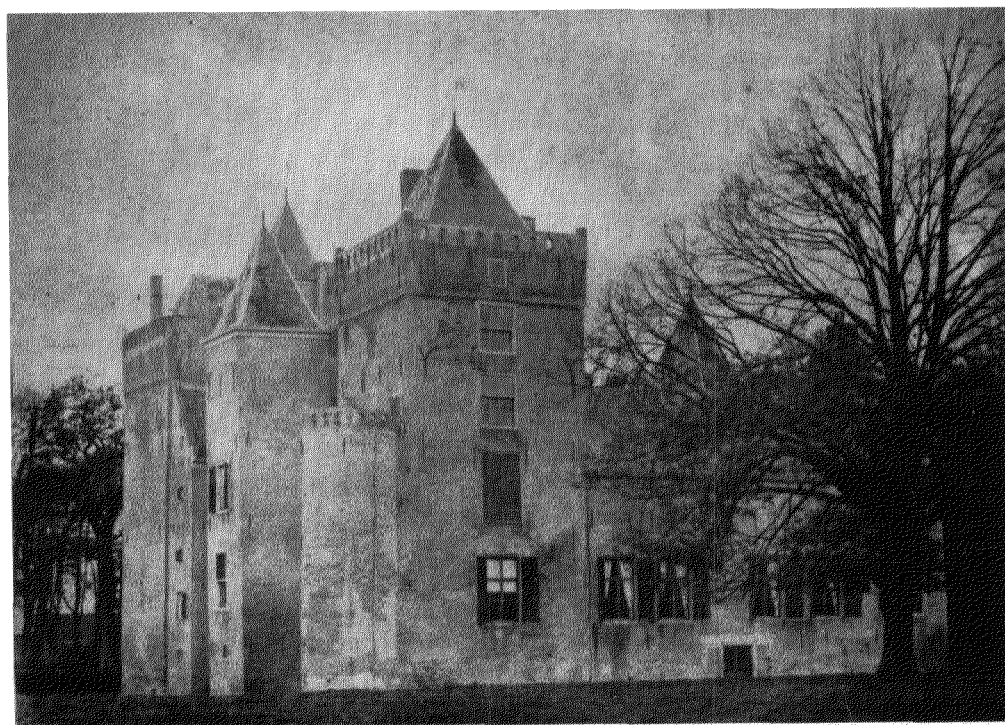
⁷⁹ Jeugdherinneringen jkvr. C. M. U. Boreel. Zie ook beschrijving interieur: J. Craandijk, *Wandelingen door Nederland*, Haarlem 1875, 16.

⁸⁰ Achtregelig gedicht onder gravure van de Assumburg met op de voorgrond de overblijfsels van het huis Haerlem door Pieter Saenredam.

MARQUETTE, ASSUMBURG, BEECKESTEYN EN WATERLAND

Afb. 5 en 6. Grote zaal van Assumburg, omstreeks 1910 overgebracht naar de antichambre van Marquette. Foto's Monumentenzorg, 1959

Afb. 7. Assumburg uit het oosten gezien. Foto \pm 1865 uit de tijd van de laatste bewoonster mevrouw Deutz van Assendelft-Willink. Collectie mr. J. Belonje.

Afb. 8. Beeckestein. Litho door P. J. Lutgers, *Gezigten in de omstreken van Haarlem*, 1837-1844.

Afb. 9. Waterland. Litho door P. J. Lutgers, *Gezigten in de omstreken van Haarlem*, 1837-1844.

het in onze bedoeling slechts in het kort bij deze buitenplaatsen stil te staan.

Beide buitens ontsnapten in het midden der 19de eeuw aan een groot gevaar, toen Engelse ingenieurs, voor de aanleg van het Noordzeekanaal naar Nederland geroepen, dit kanaal tussen de beide buitens in projecteerden ⁸¹.

Mr. Jacob Boreel kocht op 21 maart 1742 de hofstede Beeckesteyn voor f 28 000 van de, met de vermogende weduwe Trip getrouwde Geldersman Lubbert Torck van Rosendaal ⁸². Het zal onder deze mevrouw Trip-van Hoorn geweest zijn, dat het middenstuk van Beeckesteyn zijn huidig aanzien kreeg. Aangenomen kan worden dat het oorspronkelijk een boerenhofstede was, waar sinds de aanvang der 17de eeuw de elkaar opvolgende eigenaren voortdurend aan uitgebreid hadden.

Mr. Jacob Boreel Jansz. (1711-'78), die van 1737 tot zijn dood het ambt van raad en advocaat-fiscaal der Admiraliteit van Amsterdam be-

⁸¹ Een onuitgevoerd gebleven plan. Kaart Algem. Rijksarchief, Den Haag.

⁸² Lubbert Torck woonde als raad ter Admiraliteit in Amsterdam en was eigenaar van Beeckesteyn en het kasteel Rosendaal bij Arnhem. Gesteund door de Vice-Admiraal Schrijver wist hij omstreeks 1720 een Engelse scheepsbouwer als baas op de werf in Amsterdam aan te stellen teneinde een moderner en sneller type schepen te introduceren. Met al zijn voortvarendheid heeft hij geen succes gehad; 20 jaar later zou de Indische landvoogd Van Imhoff in zijn rapporten hier opnieuw aan herinneren. Archief Boreel. — Zijn vrouw Petronella Willemina van Hoorn had tot vader en grootvader een gouverneur-generaal van Oost-Indië. Zij was weduwe van Jan Trip uit wiens boedel Beeckesteyn afkomstig was dat hij van zijn vader had gekocht. Aan haar herinnert de schelpengrot op Rosendaal waarin zij de schelpenverzameling, welke zij uit Indië had medegebracht, liet verwerken.

⁸³ Ambassadeur Extraordinarius van 23 januari 1761 tot 26 oktober 1762. Elias, *Vroedschap*, 538.

⁸⁴ Zij stierf te Bath op 8 december 1761.

⁸⁵ De beide zoons Willem en Jacob, die samen te Leiden studeerden, maakten in hun jeugd een grand tour naar Italië, waarover Willem — wanneer hij in 1788 op reis naar Italië zich geruime tijd te Genève ophoudt — aardige herinneringen in zijn brieven ophaalt, die hij wekelijks aan zijn broeder Jacob schrijft. Jacob, zelf eigenaar van de door hem in 1781 verworven hofstede Elswout, beheerde in zijns broeders afwezigheid Beeckesteyn. — Dat met de oude mevrouw Boreel-Pels, de moeder van de Advocaat-fiscaal, de verhouding ook uitstekend was, getuigt een bedankbriefje door Jacob uit Londen geschreven: 6 april 1762 „Mijn dogter Bicker heeft aan mij bij Haar laatste mis-sieve kennis gegeven, dat U al wederom op zo een

kleedde, was, — na in 1759 met twee andere afgevaardigden als minister van Staat door de Staten Generaal naar Engeland te zijn gezonden, ter regeling van de geschillen betreffende de vaart op Amerika, — gedurende meer dan anderhalf jaar de ambassadeur der Verenigde Republiek aan het Hof van koning George III van Engeland ⁸³. Zijn vrouw Agneta Margaretha Munter stierf in de winter van 1761 in Engeland ⁸⁴. Tal van brieven in het archief Boreel getuigen van het geanimeerde leven op Beeckesteyn. Hieruit kan men zich een goed oordeel vormen hoe aardig het in het huis van de advocaat-fiscaal toeging, en hoe goed de kinderen het onderling konden vinden ⁸⁵. Onder zijn bewind kreeg het huis door verbreding aan weerszijden der voor-gevel zijn tegenwoordige gedaante en werd het park aanzienlijk in westelijke richting uitgebreid en gedeeltelijk nieuw aangelegd. Hieraan herinnert een gegraveerde kaart door J. G. Michaël, die van 1772 dateert ⁸⁶. Duidelijk onderscheiden

generouse en ongehoorde wyse Haare kinderen socht te overtuigen van Haar liefde en toegenegenheid met het huwelijksgoed weder te vermeederen met f 50.000. Men moet Pels gebooren zijn om zo genereus te dencken, onse verpligtingh, die reets groot was, werd derhalve hoe langer hoe grooter" . . . Familie Archief Boreel, nr. 128. — Aan Jacob Boreel herinnert het grote vermeille servies dat door de goede zorgen van jhr. mr. J. W. G. Boreel van Hogelanden tezamen met de Boreel portretten in een stichting werd ondergebracht. — Péronneau schilderde behalve het echtpaar Rendorp van Marquette omstreeks 1772 een groot aantal leden van de familie Boreel. — *Vederwolken, Beeckesteyn, Waterland* door H. van Malsen. — Marie C. van Zeggelen geeft in haar boeken „Een hofdame in de 18e eeuw“, „Een liefde in Kennemerland“ en „Grand Seigneur“ meestal een verkeerde voorstelling van zaken.

⁸⁶ Advertentie Haarlemmer courant 23 april 1772 „De lustplaats Beeckesteyn toebehorend aan de W.E. Gestr. Heer J. Boreel . . . door den architect J. George Michaël getekend in het koper gegraveerd door C. Philips Jacobsz. thans gereid zijnde zo worde de Heren, welke op dezelve ingetekend hebben verzogt hunne Exemplaren te doen afhalen als op de voorn. plaats bij den architect, te Adam bij C. Philips Jr. . . . vermits er een zeer klein aantal goede drukken overig zijn, worden de liefhebbers dezelve aangeboden per stuk f 7". Prov. Arch. Haarlem a/d Enschedé/Springer. Behalve dat Michaël een begaafd architect moet zijn geweest, die deze kaart keurig in elkaar heeft gezet, blijkt hier ook dat er belangstelling voor de aanleg van buitenplaatsen bestond. Deze nieuwe smaak voor landschappelijke aanleg zou goed aanslaan en enkele jaren later had Michaël het meer dan druk, zodat zijn klanten klaagden dat ze hem nooit zagen en hij van zijn

wij hierop de oude formele aanleg bij het huis en de, in de nieuwe uitleg waarschijnlijk voor het eerst toegepaste, nieuwe landschapsstijl⁸⁷. Over J. G. Michaël, de eerste landschapsarchitect hier te lande, die de stamvader werd van een geslacht van parkarchitecten, publiceerde drs. J. van Agt in 1959 in het Bulletin⁸⁸ de te zijner beschikking gestelde gegevens, waar wij thans niet op willen ingaan. De oude evenwichtige aanleg, welke uit de aanvang der 18de eeuw zal dateren⁸⁹, wordt geaccentueerd door hoofd- en dwarssassen, met als middelpunt de grote kom met uitgeschulpte rand en terrassen, terwijl zich bij het huis een droge kom bevindt. Het nieuw toegevoegde deel van het park wordt voor een belangrijk deel ingenomen door een stuk akkerland waaruit de grote voorkeur blijkt die uiting naar het steeds wisselend karakter hiervan gedurende de verschillende jaargetijden. Het akkerland wordt omzoomd door akkermaalshout⁹⁰, bloeiende heesters en kronkelende lanen met hoogopgaand geboomte. Een beek slingert zich, — zich hier en daar tot een kleine vijver verwijzend —, langs de bosrand. Dat wij met een vroege landschappelijke aanleg te doen hebben verraden onder meer het kurketrekkerpad door de bosschages aan de kant van Waterland en de vrij regelmatig kronkelende paden rond de akker. Hoe fraai en modern het park ook opgezet was, het zou, nadat het 70 jaar later met het aanbeledende Waterland verenigd werd, weldra verbleken.

Toen Jacob Boreel op 4 april 1778 overleed,

bureau jonge Duitsers voor de aanleg op de buitens uitleende.

⁸⁷ Een zekere tweeslachtigheid in de aanleg valt niet te ontkennen. Michaël kreeg niet zoals bij Willems broeder Jacob Boreel op Elswout de vrije hand, doch moest de oude aanleg met assen onaangetast laten.

⁸⁸ *Bull. K.N.O.B.*, 6de s. 12 (1959), 176 e.v.

⁸⁹ Twee gravures door H. de Leth in *Verbeerlykt Kennemerland* door M. Brouërius van Nideck, 1729-'36.

⁹⁰ Dat de verwildering en daarmee gepaard gaande achteruitgang van de parkaanleg op de buitens zo toeneemt, is mede een gevolg van het feit, dat men het akkermaalshout niet meer wil hakken, of tot telgen laat opgroeien, waardoor de laanbeplanting het eigenlijke skelet van de plaats in verdrukking komt. Het onderhout behoort dicht te zijn, zodat men zich al wandelend over de paden met hier en daar een onverwacht doorzicht op een uitgestrekte plaats waant.

⁹¹ Boedelscheiding mr. Jacob Boreel gepasseerd 23 april 1779, Archief Boreel 207.

⁹² Transportbrief Waterland. Op 1 mei 1799 werd voor f 38 500 door Archibald Hope, wonende te 's-Gravenhage, aan Jacob Boreel van Hoogelanden verkocht

werd zijn nalatenschap onder zijn vier kinderen verdeeld, waarbij blijkens de boedelscheiding ieder f 300 000 ontving. Behalve de vaste goederen in Amsterdam, werd Beeckesteyn „met daaronder de gewezen hofstede Hogergeest” getaxeerd op f 40 000⁹¹. Aan zijn zoon Willem (1744-'96) viel Beeckesteyn toe. Hij verliet echter Amsterdam en trok naar Den Haag, waar hij zich in 1791 de hofstede Buitenrust aan de Scheveningseweg verwierf.

Willems zoon jhr. Jacob Boreel (1768-1828) kocht in 1799 Waterland van Archibald Hope, terwijl diens jongere broeder de generaal jhr. Willem François Boreel na de dood van zijn ouders Beeckesteyn bleef bewonen⁹², dat na zijn dood in 1851 door het huwelijk van zijn dochter met haar neef Willem Boreel van Waterland met dit buiten verenigd werd. Deze toestand zou bestendig blijven tot na de dood van jhr. mr. J. W. G. Boreel in 1937, toen Waterland en Beeckesteyn onder zijn beide dochters verdeeld werden, en niet alleen het bewind der familie Boreel een einde nam, maar na de oorlog het tot een ruïne vervallen Beeckesteyn aan de gemeente Velsen werd overgedragen.

Bij een vergelijking van het park van Waterland met dat van Beeckesteyn moet de voorkeur aan Waterland gegeven worden niet alleen wegens het statiger huis, maar ook wegens de oude beplanting die hier aanwezig is. Door Archibald Hope, die in 1781 Waterland aankocht⁹³, zal Michaël aan het werk zijn gezet ten einde een landschapspark te ontwerpen⁹⁴. Door

„de hofstede met deszelfs Heerenhuisinge, tuïnmanshuis, stallinge, koetshuis, boomgaarden, moestuyne bepootinge en beplantinge genaamd Waterland met het land de Biesweyde”. Archief Boreel portef. Transp. 20.

⁹³ Elisabeth van Strijen echtgen^e van Carel Georg Grave van Wassenaer-Wassenaer Douair^e Dirk Trip droeg op 24 april 1781 „een hofstede met herenhuizinge genaamd Waterland benevens alle tuïnsieraden... het land de Biesweid idem nog 2 stukken meerweidlanden” over aan Archibald Hope voor f 48 000. Archief Boreel portef. 20. Mr. Willem Boreel van Beeckesteyn (1744-'96) gehuwd met Maria Trip, transporteerde op 25 januari 1782 het zuidelijk deel van Meervliet aan Archibald Hope voor f 16 000, die dit bij Waterland voegde.

⁹⁴ H. Numan, *Vier en twintig printteekeningen met couluren verbeeldende Hollandsche buitenplaatsen*, 1797. „Waaterland toebehoorende aan den Heere Archibald Hope, die in den jaare 1781 Eigenaar van dezelve wierdt, en na den Engelschen of Chineeschen smaak dermate deed veranderen, dat men dezelve thans voor een der fraaiste kan aanmerken”.

de oude bomen maakt Waterland een veel romantischer indruk dan Beeckesteyn waar het grootste deel der oude beplanting door een jonge aanplant is vervangen. Al stelt Leonard Springer⁹⁵ dat „van de oude aanleg van Waterland absoluut niets meer te herkennen valt”, toch zijn er nog herinneringen aan de oude formele opzet. Zo zijn de as en vijver — hoewel vergraven — nog aanwezig, doch met de afbraak van het huis in de tweede helft der 18de eeuw en het bouwen van het tegenwoordige huis ter plaatse van de koepel aan de „Biesweide” die over de Wijkermeer uitzicht had, is het middelpunt van het park geheel verlegd.

Toch dateren nog vele bomen, die thans schijnbaar verstrooid over het gazon verspreid staan aan de formele aanleg. Maar de hier in de laatste jaren uitgevoerde aanplantingen lijken soms in conflict te komen met de uitzichtassen die Michaël van uit het huis op vijvers en open ruimten projecteerde. De omgeving van beide buitens is wel het sterkst veranderd. Vroeger had men vanuit Waterland en Beeckesteyn een wijde blik in oostelijke richting over de Wijkermeer⁹⁶ met aan de gezichtseinder de contouren van Amsterdam. Thans heeft men hier een net

⁹⁵ Leonard A. Springer, *Oude Nederlandsche tuinen*, 30-31, Waterland.

⁹⁶ De beide buitens lagen aan de oever van de Wijkermeer. In de koopakten is steeds sprake van de lage weilanden aan het meer, de „meerweidlanden”.

⁹⁷ Deze aanleg is hoewel vervallen nog intact bewaard gebleven en de eerste toepassing van een land-

van autosnelwegen, hoogspanningsleidingen en wooncentra voor in de plaats gekregen.

Wat het herstel van Beeckesteyn betreft kunnen we ons beperken met op te merken dat misschien een zich vastklampen aan de plattegrond van Michaël in verband met hierop voorkomende afbeeldingen van het huis en voorpleinafsluiting een ongunstige invloed heeft uitgeoefend. Trouwens een vogelvlucht geeft meestal een geïdealiseerd beeld. Het herstel van het park waarbij een droge kom werd gereconstrueerd heeft over het algemeen achter het huis tot een gunstig gevolg geleid dankzij de grote moeite die de heer J. H. van der Burg, directeur Plantsoenendienst Velsen, zich bij de uitvoering van het herstel heeft gegeven. Enige tijd geleden is de gemeente Velsen eveneens in het bezit gekomen van het westelijk deel van het Beeckesteyns park. Het is zeer te hopen dat de nieuwe eigenares de kunsthistorische waarde van dit deel van het park, dat ver boven het herstellende gedeelte uitgaat, zich voldoende bewust is⁹⁷.

Moge de wens, die Jacob Boreel met betrekking tot Elswout in 1788 neerschreef ook van toepassing zijn op dit andere Boreelgoed Beeckesteyn: „Dans cent ans d'ici ma campagne sera la plus belle du Pays et peut-être du monde”⁹⁸.

schappelijke aanleg hier te lande. Ook een tuïnmanshuis in de vorm van een neogotische kapel uit 1770 is nog aanwezig.

⁹⁸ Correspondentie Jacob Boreel Jbzn. aan zijn broeder Willem te Genève, gedateerd Elswout 14 juillet 1788. Archief Boreel.

SUMMARY

THE COUNTRY SEATS OF MARQUETTE, ASSUMBURG, BEECKESTEYN, AND WATERLAND

BY H. W. M. VAN DER WIJK

Marquette and Assumburg (in the municipality of Heemskerk, province of Noord-Holland), like Beeckesteyn and Waterland (municipality of Velsen) had closely related owners who belonged to the most influential circles of Amsterdam.

Both Marquette and Assumburg were old fortified houses, acquired in the second half of the seventeenth centuries by Amsterdam patricians. Under their management, these houses were rebuilt into country homes better suited to the times, and were provided with surrounding parks.

The reconstruction of Marquette was started around 1751 by its owner, Pieter Rendorp, and completed by his son Joachim. The medieval hall was transformed into a sober, neoclassical manor house with a monumental U-shaped front wing. All signs of the past were removed except for one tower giving a view over the new park commissioned by Pieter Rendorp.

The broad lines of the formal plan are still discernable. At the beginning of the nineteenth century, when times were bad, a large part of the house was torn down at the direction of

Joachim's son Willem, which disrupted the unity of the plan. The remnants of the medieval shellkeep, which had fallen into decay long before, were also razed at the same time.

Assumburg, too, was modernized at the beginning of the eighteenth century, when the entrance was shifted to the west; but the medieval arrangement of the house with wings around an inner court was maintained. The fortified character remained especially in evidence on the southern side of the building. Because of radical changes in the vicinity, the house is no longer in harmony with its surroundings.

The neighbourhoods of Beeckesteyn and Waterland also underwent great changes. Their parks were kept intact, but in earlier times both houses were situated on the banks of the Wijkermeer. Beeckesteyn must have evolved from a small seventeenth-century homestead; it acquired its present form during the residence of the Tripvan Hoorns at the beginning of the eighteenth century. Jacob Boreel, who served as ambassador to London, was probably responsible for the ex-

ension of the front façade at both ends. Around 1772 he enlarged the park to the west. Beeckesteyn is a typically Dutch, low, not very imposing country house that was repeatedly enlarged by successive generations. After it was joined to Waterland, it fell into decay at the beginning of the present century, and this trend was reversed only with its transfer to the municipality in 1952. At present, the most important, westernmost part of the park, dating from 1771-'72 when it was landscaped by J. G. Michaël—probably the first use of this style in the Netherlands—is still in its neglected state, but the formal planting and pond laid out at the beginning of the eighteenth century have recently been renovated.

At Waterland the old country house was torn down around the second half of the eighteenth century. The new house with a view over the Wijkermeer was placed on a new site. The still well-preserved park designed by J. G. Michaël for Archibald Hope around 1788 retained features of the earlier formal plan.

NASCHRIFT OVER BEECKESTEYN

Ter voorbereiding van de restauratie van Beeckesteyn is in 1959 getracht een voorlopige bouwgeschiedenis op te stellen (*Bull. K.N.O.B.* 1959, 169 e.v.). Daar er toen nog geen oude funderingen zichtbaar konden worden gemaakt, vormden de oude kappen vrijwel het enige houvast. Inmiddels heeft de heer J. H. van Bruggen uitvoerige opmetingen vervaardigd van funderingen uit vroegere perioden, die een beter inzicht geven in de tamelijk ingewikkelde bouwgeschiedenis. In de noordwestelijke kelder zat achter een latere inbouw een halfsteensmuur met drie klamplagen, die ten onrechte de indruk had gewekt te zijn samengesteld uit kloostermoppen. Wel is duidelijk bevestigd, dat aan het tegenwoordige huis Beeckesteyn een hofstede vooraf is gegaan, die herhaaldelijk is uitgebreid en gewijzigd:

1. Aanvankelijk, begin 17de eeuw?, stond er een huis met een noordelijke aankapping op drie posten en een zuidwestelijk vertrek met stookplaats. Ten noordwesten is het restant teruggevonden van een afzonderlijk gebouw. Zie blz. 56, linker plattegrond.

2. Uitbreiding van het huis met een haakse

vleugel noordwaarts ten koste van (het oostelijke deel van) de aankapping. Hiervan zijn bewaard: de moer- en kinderbalklaag boven de huidige hal en de noordmuur met topgevelaanzet. Er was een overwelfde kelder, zodat de beganegrondvloer hoger lag dan thans. Zie blz. 56, middelste plattegrond.

3. Uitbreiding in de binnenhoek van de haakvormige aanleg. Zowel de west- als de noordgevel sprongen uit t.o.v. van de oude gevels. Zie blz. 56, rechter plattegrond.

4. Bouw van een los onderkelderd gebouw aan de westzijde, waarvan de westelijke gevel verder reikte dan de huidige achtergevel van Beeckesteyn. Dit deel is later met het hoofdgebouw verbonden door een onderkelderde verbindingsvleugel. Zie blz. 56, rechter plattegrond.

Tussen het huidige Beeckesteyn en de droge kom zijn voorts nog funderingen gevonden, die wellicht deel hebben uitgemaakt van een losse schuur.

5. Tenslotte werd tussen 1716 en 1721 het tegenwoordige gebouw opgetrokken, dat vóór 1772 tot zijn huidige omvang werd uitgebreid.

J. J. F. W. VAN AGT

DE RESTAURATIE VAN DE KERK TE OOSTHUIZEN

DOOR

E. A. CANNEMAN

De kerk van Oosthuizen, waarvan koor en dwarspand waarschijnlijk in 1511 gereed zijn gekomen en het korte schip in 1518, is een der aantrekkelijkste gebouwen van Noord-Holland, niet in het minst door de mooie en kleurrijke inrichting.¹ De restauratie van deze kerk mag echter wel als voorbeeld gesteld worden hoe het niet moet, hoewel het helaas maar al te vaak zo gaat. Het is een lijdensweg geweest, die veertig jaren lang heeft geduurd en dat nog wel voor een betrekkelijk eenvoudige dorpskerk, hoe fraai deze ook mag zijn. Veertig jaren lang is het een heen en weer schrijven geweest van kerkvoogdij, de architecten A. A. en Y. Kok, het departement, Monumentenzorg en vele particulieren, die meenden zich het lot van het gebouw te moeten aantrekken. Nu bevond deze kerk zich dan ook wel in een deerniswekkende staat van verval. In een rapport van 15 januari 1920 van de heer W. A. Hemsing, de toenmalige bouwkundig ambtenaar van het rijksbureau voor de Monumentenzorg is al sprake van „de desolate toestand”. Men dacht toen reeds aan een herstelling van de fundering met behulp van De Waalpalen en op 24 januari van datzelfde jaar is er al een offerte van De Waal's Industrie en Handelsvereniging.

Aanvankelijk werd het verval geweten aan het verlagen van het polderpeil, waardoor de paalkoppen verrot zouden zijn met als gevolg het verzakken van de hele kerk. Wat later was dit naar de mening van de architect A. A. Kok niet het geval. In de toelichting bij zijn begroting van mei 1920 wordt vermeld dat het kernhout van de palen niet verrot is en dat de kespen nog goed zijn. Bovendien waren de paalkoppen niet diep in de kespen geperst. Het bleek dat de steunberen gefundeerd waren en dat de tussenliggende muren op spaarbogen waren opgemetseld. Voor de grotere vakken waren er dan nog onderheide tussenpijlers. Volgens de heer A. A. Kok was de verzakking niet anders te verklaren dan dat de palen waren gezakt. „Zij zullen te

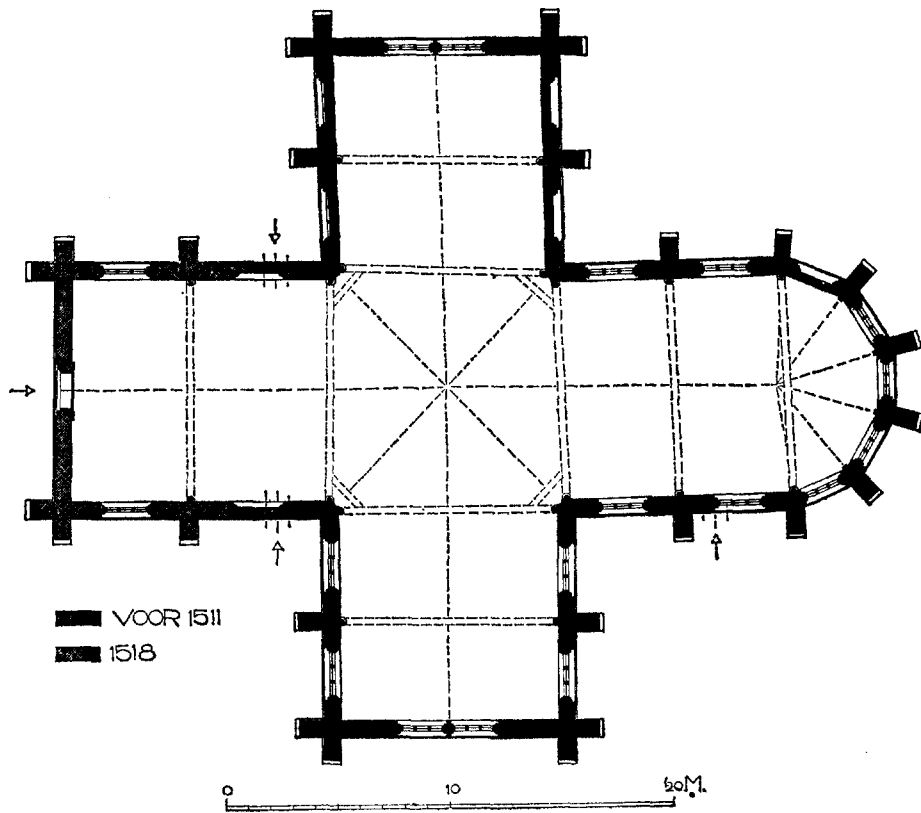
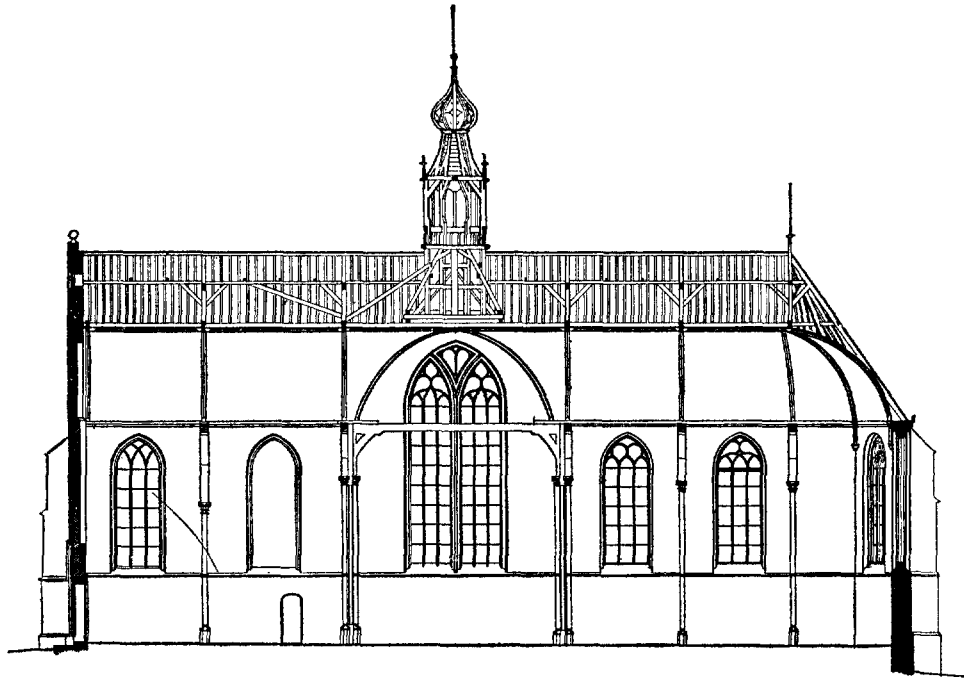
kort zijn, niet op stuit staan, een algemeen euvel van oude gebouwen op den N. Hollandschen veenbodem”. Later bleek tijdens de uitvoering dat op verschillende plaatsen de palen wel degelijk diep in het metselwerk waren gedrukt en dat bovendien de belasting per paal ontoelaatbaar was, twintig ton inplaats van acht ton. Dergelijke meningsverschillen treden zo vaak op bij voorbereiding van een restauratie. Zelfs wanneer op verschillende plekken de fundering wordt onderzocht is het nooit mogelijk de gehele fundering te ontgraven en hoe vaak moeten dan tijdens de uitvoeringen de meningen gewijzigd worden.

Het werk werd door de heer A. A. Kok begroot op *f* 200 000.—, een bedrag waar dr. J. Kalf dermate van schrok, dat hij door zijn dienst een gewijzigde begroting liet maken, die sloot op een bedrag van *f* 150 000.—. Het gevolg was dat op de staatsbegroting van 1921 een bedrag van *f* 90 000.— als subsidie werd uitgetrokken, uit te betalen in termijnen van *f* 15 000.—, te verdelen over zes jaren. Prettige vooruitzichten voor een vlotte restauratie waren er dus bepaald niet en de moeilijke tijden waren nog niet eens in het verschiet.

Men besloot zich allereerst te bepalen tot het herstel van de fundering van het koor, hetgeen begroot werd op *f* 30 000.—. Daar de kerkvoogdij de ontbrekende gelden niet bij elkaar kon krijgen, deed de minister de toezegging dat het werk in etappes zou worden uitbetaald. Vervolgens werd er een opzichter aangesteld, die *f* 150.— per maand zou ontvangen maar die voor iedere dag, dat hij niet op het werk was *f* 5.— gekort zou worden. Men kon dus beginnen en op 1 november 1922 komt er een bericht van de kerkvoogdij dat een bedrag van *f* 18 000.— was verwerkt. In december ging de onderdirecteur van het rijksbureau voor de Monumentenzorg het werk inspecteren en hij gaf in zijn rapport een gunstig advies op het verzoek tot uitbetaling van het subsidie. Dit rapport geeft bovendien een

¹ Zie voor geschiedenis en beschrijving: J. J. F. W. van Agt, *Waterland en omgeving - De Nederlandse mo-*

numenten van geschiedenis en kunst VIII 1, Den Haag 1953, 106-110, afb. 29 en pl. LI-LIII.

Lengtedoorsnede en plattegrond van de kerk te Oosthuizen, schaal 1 : 333.

(Tekening Monumentenzorg)

merkwaardige kijk op de wijze van restauratie in deze tijd, men leest namelijk daarin: „De voegen, even binnen het voorvlak van den steen gehouden en eenigszins ruig behandeld, doen goed doch maken door het contrast het oude gesneden voegwerk nog leelijker. Hieraan valt echter niets te doen. Het is wat kostbaar het bestaande gesneden voegwerk uit te kappen en van fatsoenlijker voegen te voorzien. De Heer Kok is eenigszins aan dat vloekend verschijnsel tegemoet gekomen, daar waar het betrof kleinere gedeelten, die in of tegen het nieuwe werk kwamen door de oude, iet of wat voorspringende voegen wat af te kappen”. Dit is wel in lijnrechte tegenspraak met de opvatting van onze tijd. Thans trachten wij ieder stukje oud voegwerk te behouden en het nieuwe voegwerk daarbij aan te passen, toen paste men het oude bij het nieuwe aan. Toch ging men toen zeer overwogen te werk en de goede bedoeling mag men nooit in twijfel trekken.

Toen de eerste termijn werd uitbetaald was de restauratie van het koor gereed tot aan de onderkant van de vensters. De werkzaamheden hadden bestaan uit het heien van houten palen aan binnen- en buitenzijde waarover een betonnen plaat ter breedte van 1.80 m. Daarop werd een nieuwe fundering gemetseld van twee meter hoog tot aan het maaiveld. Men had dus afgezien van het systeem De Waal. Verder had men de later onder de waterlijst ingebrooken ramen, die licht moesten geven aan een in het koor ingebouwde consistoriekamer, verwijderd en het metselwerk weer aangevuld. Men ging met de werkzaamheden voort en op 31 mei 1923 was een bedrag van f 21 700.— verwerkt. De raamharnassen waren toen vernieuwd. Er moest echter nog uitgevoerd worden het herstel van de koorkap, de goten met het bijbehorende loodgieters- en leidekkerswerk alsmede het nieuwe glas-in-lood en het herstel van de vloer. Bovendien werd voorgesteld ook het dak van schip en dwarspand te herstellen. In maart 1924 was het werk voltooid. Ook aan de dakruiter, eigendom van de burgerlijke gemeente, was enig herstelwerk gedaan. Verder kon men niet gaan, want op de staatsbegroting van 1925 konden geen gelden voor de voortzetting van de restauratie worden uitgetrokken. Na veel moeite kwam men tot een eindverantwoording, waarbij de architect, onder druk van Monumentenzorg, zeker wel aan het kortste eind trok. Daarna kwamen de moeilijke jaren; het bedrag waarover Monumentenzorg kon beschikken voor het herstel van de

monumenten daalde zelfs tot onder de drie ton. Het waren zware jaren voor de monumenten, jaren die nog lang aanhielden want toen men in 1935 nogmaals een poging deed om tot voltooiing van de restauratie over te gaan, konden alle instanties met elkaar de gelden niet bijeenbrengen. De kerk ging dus in onvoltooid toestand de oorlog in en het duurde tot 1947 alvorens er weer iets aan het gebouw werd gedaan.

De kerkvoogdij gaf toen opdracht aan het atelier Bogtman te Haarlem tot het provisorisch herstellen van enige beschadigde glas-in-lood panelen. Verder gaf de rijkscommissie voor de Monumentenzorg in dat zelfde jaar aan de kerkvoogdij de raad om tot het uitvoeren van het allernoodzakelijkste herstel over te gaan. De commissie was bereid een zo hoog mogelijk subsidie bij de minister te bepleiten. Inderdaad verzocht de kerkvoogdij op 15 mei 1948 om subsidie voor de noodzakelijkste herstellingen en zij vroeg toestemming om architect A. A. Kok met de leiding te mogen belasten. De heer Kok schatte het totale herstel op f 200 000.—, want de toestand van het kerkgebouw was in de afgelopen vierentwintig jaren schrikbarend achteruit gegaan. Het lukte echter niet de restauratie financieel rond te krijgen, zodat men zich genoodzaakt zag, tot enig noodherstel over te gaan.

Toen echter in 1951 architect A. A. Kok overleed en door zijn zoon Y. Kok werd opgevolgd, waren de voorlopige herstellingen nog niet gereed. De toestand van het gebouw, vooral van de kap, was inmiddels zo gevaarlijk geworden, dat in november 1951 allerlei stutwerk onder de kruisingstoren moest worden geplaatst om instorting te voorkomen. De balkkoppen van de kruising en de kilkepers waren op tal van plaatsen volkomen verrot. Inmiddels ging men door met het noodherstel en in 1954 blijkt er een bedrag van f 9192.38 te zijn verwerkt. Gelukkig liet de kerkvoogdij het hier niet bij zitten en in 1955 richtte zij een verzoek tot de minister om subsidie in de totale restauratie. Het duurde echter nog tot 1958 eer de administratieve voorbereiding zo ver was, dat men met het werk kon beginnen. Op 15 december 1958 volgde de aanbesteding en de laagste inschrijver was de firma De Vries en Middendorp te Oostzaan voor een bedrag van f 344 260.—. Inmiddels waren er negenendertig jaren verstreken sinds het uitbrengen van het eerste rapport door het rijksbureau voor de Monumentenzorg.

Het is bij het opmaken van een verslag over een restauratie niet altijd gebruikelijk, zo uitvoerig in te gaan op de voorgeschiedenis van een

werk. Dat dit dikwijls moeilijk en langdurig is weet men wel en per slot is dit nu eenmaal het verloop van een restauratie met alle problemen die daaraan kleven. Toch is het misschien wel eens goed, even een tip van het doek op te lichten waarachter de rijksdienst voor de Monumentenzorg zijn werkzaamheden verricht. Zo licht wordt dit vergeten en veelal begrijpt men niet wat voor werk er gedaan moet worden, wat er geconfereerd wordt om met alle instanties tot een overeenstemming te komen. Nu is de voorgeschiedenis van Oosthuizen wel zeer moeilijk geweest, maar toch staat dit geval niet alleen; de paden, die Monumentenzorg bewandelt, zijn niet altijd fraai geplaveid, zoals een goed uitgevoerde restauratie misschien zou doen veronderstellen.

De restauratie had verder een vlot verloop en op 27 juli 1964 werd de eindverantwoording ingediend, die sloot op een bedrag van f 553 851.52. Het duurde echter nog tot 20 april 1965 alvorens de gerestaureerde kerk heropend werd door mr. E. J. Kranenburg, commissaris van de koningin in Noord-Holland. Het zeer belangrijke en fraaie laatgotische orgel wacht echter nog op herstel.

Wat is er nu allemaal gebeurd tijdens de restauratie van 1959-1964? In de eerste plaats werd de fundering, die reeds zoveel hoofdbreken had gekost en die zoveel meningsverschillen had veroorzaakt, onder handen genomen.

In overleg met Monumentenzorg werd besloten de kerk te voorzien van een geheel nieuwe fundering volgens het systeem De Waal. Dit was wel de kostbaarste oplossing, maar iets anders durfde men toch niet aan in verband met de moeilijke ligging van het gebouw tegen de ringdijk van de Beemster aan. In totaal werden er 102 palen rond de kerk aangebracht, behalve bij de koorsluiting waar dit reeds bij de eerste restauratie was gebeurd. De palen werden verbonden door betonnen kessen en hierover kwamen twee betonnen balken die de muren in lengterichting inklemden en die ook een weinig in het muurwerk waren ingelaten. Dit alles is vrij eenvoudig verteld, maar men moet zich het verrichten van dergelijke werkzaamheden eens indenken. Het betekent maanden lang wroeten diep in grond, die meestal slechts bagger is, gaten hakken in muurwerk op een onmogelijke diepte, be-

kistingen maken, beton storten en zo gevel na gevel doorwerken totdat men eindelijk van dit afschuwelijke werk is verlost. Wij hebben altijd het grootste respect voor allen die dit werk moeten verrichten en voor de leiding die er voor moet zorgen dat de stemming niet daalt.

Inmiddels kon de kerk in de steigers worden gezet en er werd tevens een aanvang gemaakt met het herstel van de kap. Het was onvoorstelbaar hoe deze kap eruit zag na het verwijderen van de leien en het dakbeschoot. Met eindeloos geduld heeft men de kap hersteld, behoudend wat nog maar enigszins bruikbaar was en vernieuwend wat totaal verrot was. Het ergste waren de kilkeperspanten waarop de dakruiter rustte er aan toe. Hier was de toestand gevaarlijk en het herstel vergde dan ook heel veel arbeid en overleg. Een moeilijk punt was nog het opvangen van deze spanten. Het was niet geheel duidelijk hoe de oorspronkelijke toestand was, maar men moet, later, toen er reeds sprake was van inwatering en verrotting, vier korte balken hebben gelegd in de hoeken van de kruising en rustend op de trekbalken, de kilkepers werden daarbij ingekort. Deze balken werden verwijderd, de kilkepers werden hersteld op de oorspronkelijke lengte en deze werden opgevangen door middel van muurstijlen. Voor deze stijlen werden gebruikt vier gebeeldhouwde stijlen, in het Rijksmuseum te Amsterdam aanwezig, die dezelfde functie hadden gehad in de in 1875 gesloopte kerk van Nieuwe Niedorp, die volgens een opschrift in 1546 gebouwd was². In verschillende kerken van Noord-Holland komen dergelijke gebeeldhouwde stijlen voor. Alle spanten en trekbalken werden ongeschilderd gelaten, alleen de vurehouten gewelfbeschietsing werd blauw geschilderd.

Toen de werkzaamheden aan de fundering gereed waren, kon het metselwerk worden hersteld. Grote schade was veroorzaakt door het roesten van de ringankers met hun verankering in de steunberen; zij werden dan ook verwijderd. Alle vensters hadden bakstenen traceringen en het is een groot geluk geweest dat de raamkoppen stuk voor stuk aanwezig waren; zij konden dus hersteld worden en er behoefden geen nieuwe ontworpen te worden zoals bij de meeste restauraties helaas noodzakelijk is.

Bij de eerste restauratie van het koor waren er

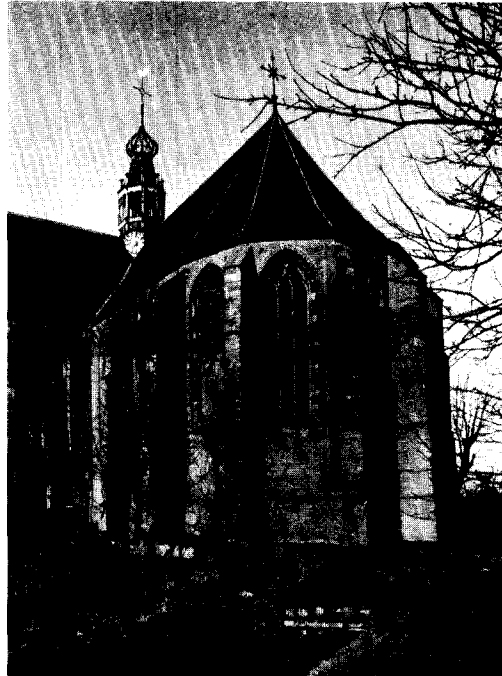
² C. P. Bloys van Treslong Prins en J. Belonje, *Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Holland*, 4, Utrecht 1930, 197.

³ In het begin van deze eeuw was het zuidelijke venster van het schip naast de orgelgalerij nog geheel gevuld met gebrandschilderd glas, met voorstellingen van familiewapens. Monumentenzorg bezit nog twee foto's

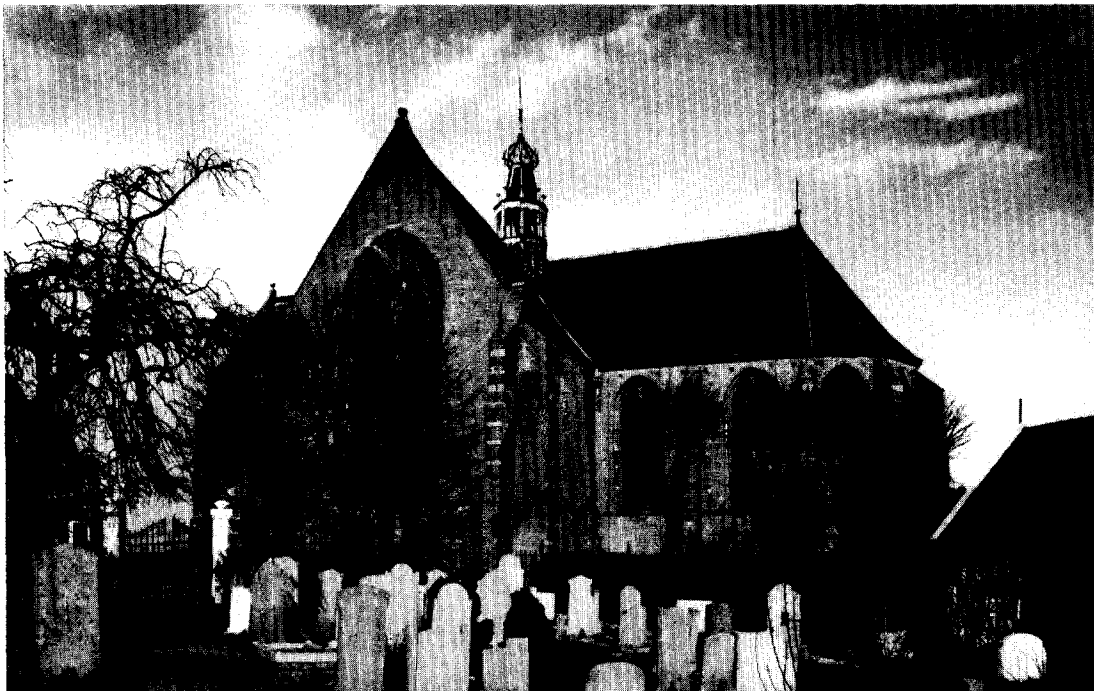
DE RESTAURATIE VAN DE KERK TE OOSTHUIZEN

Afb. 1. Koor voor de restauratie van 1922-'24.
(Fotocoll. Monumentenzorg, 1910)

Afb. 2. Het koor na de restauratie.
(Foto Monumentenzorg, 1967)

Afb. 3. De kerk uit het zuidoosten na de restauratie.

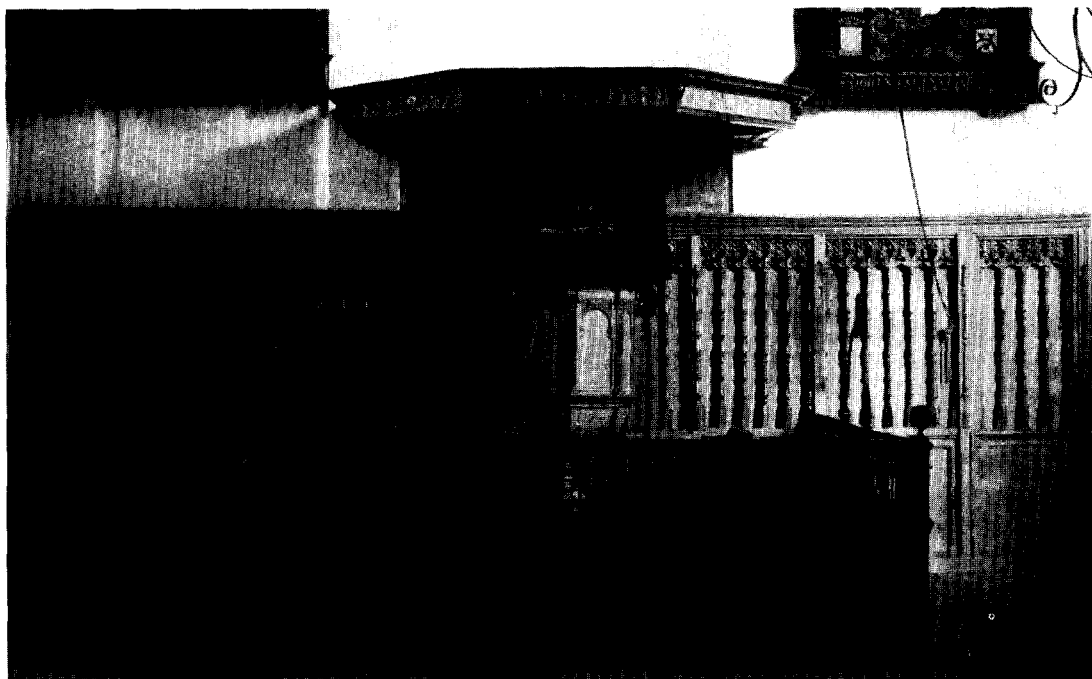
(Foto Monumentenzorg, 1967)

Afb. 4. Grafmonument uit 1723 voor Francois van Bredchoff vóór de restauratie.
(Fotocoll. Monumentenzorg, 1910)

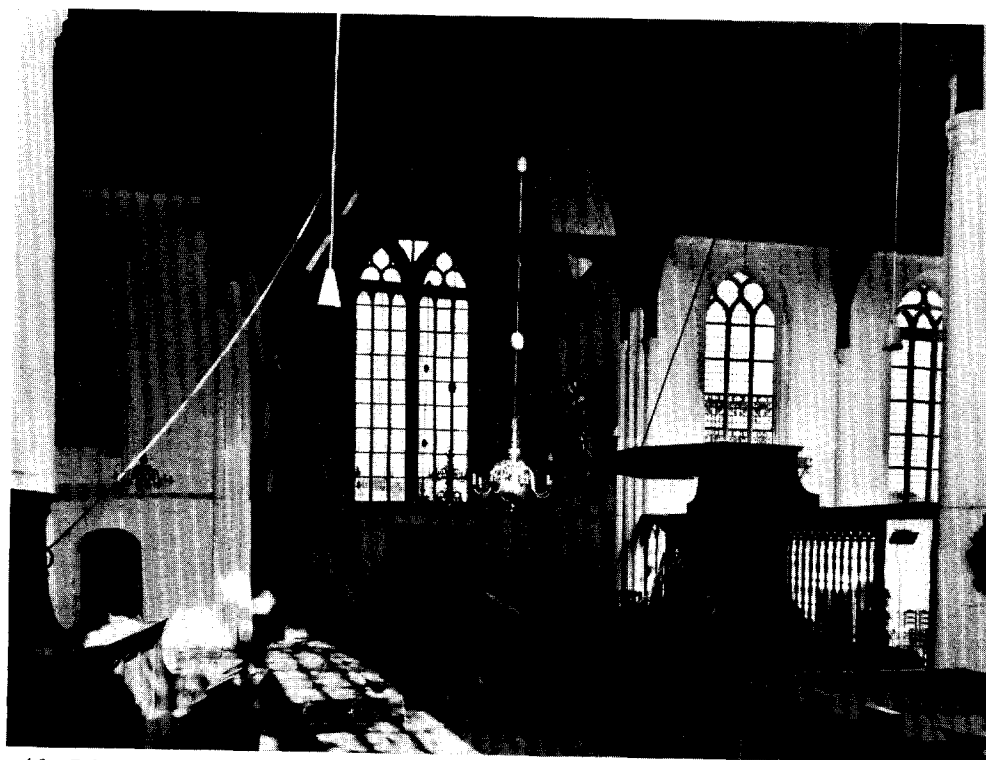

Afb. 5. Zuidelijke transeptwand met grafmonument en rouwkassen na de restauratie.
(Foto Monumentenzorg, 1967)

Afb. 6. Koorhek, preckstoel en doophek vóór de verwijdering van de scheidingsmuur tussen dwarspand en koor in 1922-'24.
(Fotocoll. Monumentenzorg, 1910)

DE RESTAURATIE VAN DE KERK TE OOSTHUIZEN

Afb. 7-8. Interieur na de restauratie.

Foto's Monumentenzorg, 1967)

Afb. 8. Interieur na de restauratie.

(Foto Monumentenzorg, 1967)

nog een aantal fragmenten van gebrandschilderd glas³, die toen hersteld zijn. Bij de na-oorlogse restauratie is dit glas opnieuw onderhanden genomen. Waarschijnlijk reeds in de 18de eeuw zijn een aantal vensters aan de binnenzijde dichtgemetseld. Aan de buitenzijde bleven de traceringen zichtbaar. Dit zal men gedaan hebben om plaats te maken voor het ophangen van de rouwborden, een opvallend fraaie collectie die zich steeds uitgebreide. De kerk is zeer licht en het ontbreken van enkele vensters is nauwelijks merkbaar; bij de restauratie zijn deze vensters dan ook dichtgemetseld gelaten. Afgezien van de wel zeer eenvoudige westgevel, die hersteld is in de vorm van voor 1920, zijn de gevels vrij rijk. Er is veel natuursteen verwerkt als hoekblokken voor de steunberen, als afzaten van de vensters en als neggeblokken van de vensters aan koor en transept. Bovendien zijn deze neggekanten fors geprofileerd. Het herstel vroeg veel vakbekwaamheid van de metselaar.

Naast de reeds vermelde rouwborden, die alle hersteld werden, was er een fraaie collectie meubilair dat eveneens gerepareerd moest worden. Als oudste moet genoemd worden het koorhek dat dateert uit de tweede helft van de 16de eeuw, een heel mooi voorbeeld uit de vroege renaissance. Vóór de herstellingen aan het koor in de jaren 1922-'24 stond dit hek tegen de wand die het koor van de kerk afsloot. In dit koor was, zoals reeds is vermeld, een consistoriekamer gebouwd. Bij de restauratie van 1922 heeft men deze tussenwand verwijderd waarvoor het koorhek weer geheel vrij kwam te staan.

De preekstoel uit 1664, een opvallend fraaie overhuifde herenbank, een ingangsportaal uit 1648 en enkele eenvoudiger 17de-eeuwse banken werden alle van de verf ontdaan en vertonen thans weer de uitzonderlijke kwaliteit van het eikehout zoals men die eigenlijk alleen maar in ons land ziet. Ook het veel latere eikehouten doophek in Lodewijk XVI-stijl werd weer geheel hersteld. De overige vurehouten banken werden gerepareerd en in een passende kleur geschilderd. Van de rouwborden werd al het schilderwerk en het verguldsel bijgewerkt, zodat zij weer een levendige wanddecoratie vormen.

Het uit 1723 daterende grote grafmonument van P. van Bauscheit⁴, opgericht voor François

van Bredehoff, vrijheer van Oosthuizen, moest eveneens nagezien worden. In de eerste plaats was er de zeer ontsierende, in de vorige eeuw van machinale baksteen gemetselde achtergrond, die door zijn materiaal en kleur zeer storend afstak tegen het witte en zwarte marmer. Het achterliggende werk was te zeer verminkt om te kunnen vaststellen of deze achtergrond een voorganger heeft gehad. Besloten werd, het 19de-eeuwse metselwerk geheel te slopen en het monument uit te laten komen tegen de witgepleisterde vulling van het onderste gedeelte van het grote venster. Wij menen nog steeds dat deze oplossing de juiste is geweest, de zeer bewogen zwart marmeren contour van de bekroning komt hierdoor het meest tot zijn recht. Het herstel van het monument bepaalde zich in hoofdzaak tot het weer polijsten van het zwarte marmer, hetgeen uit de hand geschiedde met een vette doek. Aan het materiaal zelf is, behalve het dichten van enkele scheuren, niets gedaan. Uit het witte marmer werden enkele ijzeren doken verwijderd. Ook de terrasvormige onderbouw en de daaronder gelegen grafkelder werden hersteld. Verzakkingen werden weer rechtgetrokken. Het afsluithek werd hersteld en opnieuw geschilderd.

Een probleem was nog het herstel van de orgelgalerij boven het prachtige eikehouten uit 1648 daterende tochtportaal tegen de westgevel. Onder aan deze galerij hing een bordje waarop Anno 1871. Dit jaartal sloeg waarschijnlijk op een herstel want vorm en cijfers waren geheel afwijkend met de als trompe l'œil geschilderde decoratie van de balustrade. Deze beschildering doet een minstens 60 à 70 jaar oudere datum vermoeden. In diezelfde tijd werden ook de luiken van het orgel beschilderd, alles in een soort Lodewijk XVI-stijl en veel gelijkend op het doophek. Hoewel aanvankelijk werd gedacht aan een geheel nieuwe galerij, werd toch besloten om de oude te behouden. Hij mag voor velen dan wel lelijk zijn, toch is het een uiting van een tijd en wat stellen wij daarvoor in de plaats? Het probleem zal nog veel groter worden wanneer het orgel hersteld wordt. Onder de huidige beschildering zijn nog tal van sporen van de laatgotische beschildering aanwezig. Wanneer deze gotische beschildering hersteld zou worden, dan kan er wellicht weer een conflict ontstaan met de drie torenachtige bekroningen die

uit 1910 van dit venster. De fragmenten werden later overgebracht naar het koor. Vgl. *Genealogische en heraldische gedenkw.*, deel 4, 239.

⁴ Dit was P. van Bauscheit de oude; zie Herma M.

van den Berg in: *Opus Musivum, een bundel studies aangeboden aan prof. dr. M. D. Ozinga*, Assen 1964, 319.

van een wat latere datum zijn. Laten zoals het thans is, is misschien nog de beste oplossing.

Omdat de vormen alle bekend waren en er niet naar details gezocht behoefde te worden, kan gezegd worden dat deze restauratie een technisch herstel was, een herstel dat wel veel moeilijkheden heeft gegeven, maar dat tot in de kleinigheden verantwoord kon worden afgewerkt.

Ongetwijfeld is deze kerk te beschouwen als een kostbaar kleinood in de reeks merkwaardige

bakstenen kerken van Noord-Holland, vooral ook om het prachtige interieur waarin uit vele eeuwen stammend meubilair op harmonische wijze samengaat. Temeer moeten wij verheugd zijn met dit herstel omdat in Noordholland in de vorige eeuw en zelfs nog in deze eeuw zo veel kerken zijn gesloopt. Misschien wordt Noord-Holland door de vele kerkrestauraties die na de laatste oorlog tot stand zijn gekomen, zich bewust van de rijkdom van zijn kunstschaten.

SUMMARY

THE RESTORATION OF THE CHURCH AT OOSTHUIZEN

BY E. A. CANNEMAN

The church at Oosthuizen, whose choir and transept were probably completed in 1511 and the nave in 1518, is one of the most attractive buildings in the province of Noord-Holland, particularly because of its beautiful interior and its old furniture.

After a partial restoration of the choir in 1922-1924, the church was completely restored in 1958-1964 under the direction of the architect Y. Kok. The foundations were renovated first, use being made of concrete piles under a framework of concrete beams between which the masonry is clamped. The oaken roof with its turret were in such a poor state as to require very extensive restoration. Because of the rusting of the many iron tie-rods in the walls and buttresses,

much of the masonry required repair or replacement.

In the interior, the sixteenth century choir screen and the seventeenth century pulpit, portal, and pews were restored. The black and white marble sepulchral monument to François van Bredehoff, made in 1723 by P. van Bourscheit, Sr., was restored and the inappropriate brick background of later date was removed. The heraldic tablets were given new gilt and the painting retouched.

The Late-Gothic organ still awaits restoration. This instrument, with its nineteenth century painting, stands on a gallery, also dating from the nineteenth century, which has been retained in its entirety.

TOELICHTING BIJ DE EXCURSIES

ALKMAAR

Ontstaan op noordelijk uiteinde van een geestrug, waarschijnlijk ongeveer ter plaatse van de Grote Kerk. 1254 stadsrecht geschonken door graaf Willem II. Waar nu de Vriesebrug ligt, lag eertijds een burcht van de Rooms Koning, de eerste van een reeks, gebouwd in verband met de strijd tegen de Westfriezen. De verbinding tussen de oude kern en de burcht werd waarschijnlijk gevormd door de Koningsweg. Het stadje breidde zich evenwijdig met de Koningsweg uit in oostelijke richting, waar zich, waarschijnlijk tot aan de Mient, de Voormeer uitstrekte. Dan ook uitbreiding op gronden nog oostelijker gelegen, ontruikt aan de Voormeer: Verdronken Oord, Fnidsen (afkomstig van Veneetsche eiland), Groot en Klein Nieuwland. Aan de zuidzijde was de Oude Gracht de begrenzing.

Tijdens het beleg van Alkmaar in 1573 waren de nieuwe verdedigingswerken, ontworpen door Adriaan Anthonisz, in aanleg; deze hield een uitbreiding naar het zuiden in.

Het aspect van Alkmaar als waterstad is enigszins gewijzigd door de demping van de Nieuwe Sloot in het Noorden en de lange Laag zuidelijk van de Langestraat. De aanleg van het Noordhollandskanaal langs west- en noordzijde van de stad betekende een ernstige vermindering.

Grote of St.-Laurenskerk. Kruisbasiliek; Brabantse gotiek, het meest verwant met de Grote Kerk te Goes en de St.-Pancraskerk te Leiden. Gebouwd op de plaats van een dubbelkerk, gewijd aan St. Laurentius en St. Matthias, in 1468 beschadigd door instorting van de toren waarvan de bouw in 1458 was begonnen. Bouw begonnen 1470; wijding 1512. 1497 tot 1501 Anthonis Keldermaans meester van het werk. Kerk waarschijnlijk van de aanvang af aangelegd op overdekking met houten gewelf; blijkens een schilderij in een der kapellen van de zuiderzijbeuk was het ook de bedoeling dat er een toren tegen de westgevel zou verrijzen, waarschijnlijk eveneens naar het ontwerp van Anthonis Keldermaans. Ingang aan de zuidzijde van het koor, onder een arkade, waarboven de v.m. librie. Oostelijk, tegen de kooromgang aangebouwd de vroegere sacristie, thans consistorie. Kruisorentje met klokkenspel van 1688-'89, door Melchior de Haze. Restauratie 1923-1927, waarbij de muren

ontpleisterd zijn; restauratie 1962-1965, met name ramen en goten. In het gewelf van de koorsluiting beschildering, Laatste Oordeel door Corn. Buys en Corn. van Oostzanen, in 1519 voltooid. Koorhek en koorbanken laatgotisch. Klein orgel, 1511, door Hans van Coblenz. Groot orgel, 1641-'43, ontworpen door Jacob van Campen. Afsluiting doopkapel in vroege renaissancestijl. Preekstoel, 1655. Doophek 1605 (?). Herenbanken 17de eeuws. Koperen kronen idem. Schilderij, voorstellende de kerk met niet uitgevoerde toren, vroeg-16de-eeuws.

Remonstrantse kerk aan het Fnidsen. In 1659 als schuilkerk gebouwde zaalkerk, gelegen aan een binnenplaats die vanaf het Fnidsen toegankelijk is door een poort met bekroning uit 1728. 18de-eeuwse galerijen; preekstoel eerste helft 17de eeuw; orgel 1788. De tongewelven aangebracht bij de in 1964 begonnen restauratie.

Stadhuis. Gebouwd tussen 1509 en 1520 ter plaatse van een afgebrande voorganger. Brede laatgotische gevel met trapbordes toegang gevend tot de verdieping; links een achtkante traptoren. Rechts aanbouw uit 1694 met deuromlijsting, waarop beelden van waarheid en gerechtigheid. De gevel en bovenbouw van de toren 1877-'81 geheel vernieuwd; 1910 het inwendige ingrijpend verbouwd. In 1927 is de pseudogotische bovenbouw van de toren vervangen door een in de vormen van de vroegere.

Waag. Oorspronkelijk kapel van het H. Geesthuis. Eenbeukige kruiskerk met niet uitspringende dwarsbeuk. 1581 kwam het waagrecht in bezit van de stad; 1582 besluit tot verbouwing van de kapel tot waaghuis. Ter plaatse van het koor verrees een renaissance-bouwwerk met rijke gevel, voorzien van een top in de trant van Hans Vredeman de Vries. 1884 volledige herbouw van deze gevel. De toren op de kruising van de v.m. kapel gebouwd van 1595-1599 onder leiding van Pieter Cornelisz. Kunst. Een ruiterspel onder de omgang van de toren.

Hof van Sonoy (Nieuwe Sloot). Hier lag eertijds het Witte Hof of St. Maria Magdalena-klooster, waarvan de grond na het beleg van Alkmaar aan particulieren is verkocht en in 1576 voor een gedeelte in handen kwam van Diedrick

Sonoy. Het gebouw omsluit met drie vleugels een hof. De westelijke vleugel is de oudste en had oorspronkelijk twee trapgevels, een ervan is verminkt; het traptorentje en het natuurstenen poortje aan de Nieuwe Sloot zijn uit het eind van de 16de eeuw; de oostvleugel met verhoogd middengedeelte dateert uit 1705. In 1744 werd het ingericht tot een tehuis voor oude mannen en vrouwen.

Huis van Achten of provenhuis van Johan van Nordingen. Evenals het hof van Sonoy gelegen op grond van het v.m. St. Maria Magdalena-klooster die na het beleg van Alkmaar aan particulieren is verkocht. Het gebouw werd in 1655 door de toenmalige eigenaar Joan van Nordingen bij testament bestemd tot provenhuis voor ten hoogste acht mannen. Drie vleugels omsluiten een klein hof, dat aan de vierde zijde wordt begrensd door het Hof van Sonoy. De zuidgevel aan de Nieuwe Sloot heeft een topgevel met klauwstukken van natuursteen. Vestibule met snijwerk, regentenkamer met gebeeldhouwde eiken schoorsteen en geschilderde portretten.

Jutfaashofje of Provenhuis van Margaretha Splinter. Voorgevel aan het Ritsevoort met stichtingssteen (1646) en een wapenhoudende vrouwenfiguur in nis. In de lange zijgevel de vensters van een reeks van acht achter elkaar gelegen woninkjes.

Wildemanshofje. Het hofje, in 1714 gesticht door Gerrit Wildeman, bestaat uit vier vleugels, die een binnenplaats omsluiten. De hoofdvleugel aan de Oude Gracht heeft een verhoogde middenpartij met een regentenkamer boven de poortvormige hoofdingang. Tussen de beide ramen van de regentenkamer (aan de buitenzijde) een nis waarin het beeld van een wildeman. Aan weerszijden van de middenpartij klauwstukken met aan de voet elk een gebeeldhouwde vrouwenfiguur.

Van de woonhuizen verdient in het bijzonder vermelding *Langestraat 114*. Geheel natuurstenen drie traveeën brede lijstgevel uit 1744 met brede geblokte hoekpilasters. Voordeur en verdiepingsvenster gevat in gebeeldhouwde omlijsting, bekroond door het alliantiewapen De Dieux-Lacroix. Inwendig stucwerk uit midden 17de eeuw.

De molen van Piet. Korenmolen aan de Kennemersingel, op bolwerk; ronde bovenkruier met stelling, 1769.

EERGEN-BINNEN

De 15de-eeuwse *dorpskerk* werd in 1574 door brand geteisterd, zodat de buitenmuren van het eertijds driebeukige schip tegenwoordig een schilderachtige ruïne vormen. Van de ingebouwde westtoren is niets meer te zien. Het koor, geflankeerd door een kapel en een sacristie en bekroond door een sierlijk torentje, is op het eind van de 16de eeuw hersteld. Toen in 1955-'59 het koor gerestaureerd werd is tevens een travee van het schip hersteld. In het koor gebeeldhouwde kraagstenen. Laat-17de-eeuwse herenbank. Preekstoel in Lodewijk XV-stijl. Koperen kronen. Hek naar de grafkapel der heren van Nassau-Bergen uit het midden der 17de eeuw.

Het *huis met trapgevel* uit 1655 aan het kerkhof herbergt het *Gemeentelijk Museum*.

STOMPETOREN

Kerk in laatgotische trant uit 1662-'64 met toren zonder spits. Gerestaureerd in 1955.

SCHERMER

Poldermolens van Noord-Schermer van omstreeks 1635.

GROOTSCHERMER

Voormalig *rechtshuis van Zuid-Schermer* uit 1639 met drie topgevels. Thans raadhuis. Gerestaureerd in 1938-'39. Tegen de achterzijde het tijdens de restauratie hierheen overgebrachte *rechtshuis van Noord-Schermer* uit 1652.

GRAFT

Raadhuis uit 1613 met drie trapgevels, waarvan die aan de straatzijde een reconstructie is uit 1909.

DE RIJP

Ontstaan als deel van Graft, heeft De Rijk — geboortedorp van de bekende waterbouwkundige J. Az. Leegwater — in de 16de en 17de eeuw een bloeitijd beleefd dank zij de haringvisserij en de walvisvaart. In 1625 en 1650 werden er havens aangelegd. In 1654, 1657 en 1674 is de plaats door hevige branden geteisterd.

Raadhuis met drie topgevels, in 1630 gebouwd naar ontwerp van J. Az. Leegwater. Onder de hoge bordestrap bevindt zich de toegang tot de waag. Gerestaureerd in 1907.

Herv. kerk met schip uit 1529, dwarspand en koor uit 1635, ontworpen door J. Az. Leegwater.

Hersteld na de brand van 1654 en in 1661 voorzien van een forse toren. Alles nog in gotische trant. Gerestaureerd in 1922-'23 en 1941-'47. De vensters zijn gevuld met gebrandschilderde glazen uit de jaren 1654-'56. Preekstoel, doophek, herenbanken en koperwerk uit de 17de eeuw. Binnen boven de westingang een fronton met putti en charitasbeeldje uit 1670.

Veel oude huizen met houten topgevels, o.a. tegenover de kerk een 17de-eeuws huis, gerestaureerd in 1960-'61 tegenwoordig *Rijper Museum*, en tegenover het raadhuis een houten topgevel met Lodewijk XV- en Lodewijk XVI-versieringen.

BEEMSTER

De Beemster, het grootste open water in Nederlands Noorderkwartier, is tussen 1607 en 1612 drooggemalen onder leiding van J. Az. Leegwater. Bij de verkaveling rekende men op vijf kerkbuurten. Slechts een ervan, Middenbeemster, kwam tot stand; zoals de naam zegt precies in het midden van de polder op het kruispunt van Middenweg en Rijperweg, die ter plaatse een soort pleinvormige verbreding kregen. De grond kwam grotendeels in het bezit van heren-eigenaars, die deze weer verpachtten. Veel boerderijen kregen als gevolg hiervan twee woongedeelten.

In 1640 verrees het z.g. *Herenhuis*, waar men vergaderde en dat tevens diende tot logement. Het gebouw, dat in 1826 op deze plaats werd gebouwd, heeft eveneens een dubbele bestemming, die van *raadhuis* en hotel.

Herv. kerk te Middenbeemster. Gebouwd in 1618-'23 nadat in 1615 was besloten dat Hendrick de Keyser, Hendrick Staets en Cornelis Danckerts plannen zouden maken. Torenbekronning uit 1661 door Pieter Post. Gerestaureerd in 1950 en 1954-'59.

Voormalige *pastorie te Middenbeemster* uit 1666, van 1759-'77 bewoond door de schrijfster Betje Wolff. Voorgevel 19de-eeuws. Thans museum.

Aan de Middenweg stelphoeve *De Lepelaer* uit 1683, voorzien van een puntgevel met siervazen, en stelphoeve *De Eenhoorn* uit 1682 met Vingboonsachtige voorgevel. Niet ver van deze boerderijen het buitenhuis *Rustenhoven* uit 1768 aan de Volgerweg.

OOSTHUIZEN

Laatgotische *kerk*, waarvan koor en dwarspand in 1511 voltooid werden en het korte schip in 1518. Open dakruiter op de kruising. Gerestaureerd in 1922-'24 en 1958-1964. Zeer bezienswaardig interieur. Op de hoeken van de kruising vier schalkbeeldjes, afkomstig uit de kerk van Nieuwe Niedorp, die uit 1546 dateerde. Zij zijn hier bij de laatste restauratie aangebracht op plaatsen, waar ook vroeger beeldjes moeten hebben gezeten. Orgel uit 1521 op een 19de-eeuwse galerij met illusionistische beschildering. Koorhek 16de-eeuws. Preekstoel, 1664. Doophek in Lodewijk XVI-stijl. Herenbank uit de 17de eeuw en tochtportaal uit 1648. Grafmonument van François van Bredehoff, 1723, door P. van Bourscheit sr., een reeks 17de- en 18de-eeuwse rouwkassen en in een der vensters fragmenten van 18de-eeuws gebrandschilderd glas.

ZAANSE SCHANS

Reservaat van oude meest houten huizen, die tengevolge van saneringen en industriële expansie elders in de Zaanstreek niet te handhaven waren. Gelegen tegenover de Gortershoek te Zaandijk met merendeels 18de- en 19de-eeuwse huizen. Het is de bedoeling in de Zaanse Schans een zo groot mogelijke verscheidenheid van Zaanse huistypen uit de tijd tussen 1600 en 1850 bijeen te brengen.

Aan de *Kalverringdijk*, langs de Zaan, vindt men reeds een rij huizen bijeen, die bijna alle van verschillende plaatsen in Zaandam afkomstig zijn, o.a. een 17de-eeuws huis, voorheen Noorderkerkstraat 7, waaraan een pronkgevel in 18de-eeuwse trant werd toegevoegd. Verder het weeshuis van Westzaan uit 1717 met als achterbouw een pakhuis uit Koog aan de Zaan (voorheen achter Hoogstraat 46), samen ingericht tot restaurant. Het bezit inwendig o.a. twee betegelde schouwen, zogenaamde smuigers.

Verderop is aan deze straat op de nog aanwezige schuur van de molen De Haan herbouwd de molen De Huisman uit Zaandam.

Aan het *Zeilenmakerspad*, dat tegenover deze molen begint, een huis uit Westzaan (voorheen Zeilenmakerspad 6 aldaar) met een gesneden deurkalf uit 1734 en een 17de eeuwse huis uit Zaandam, voorheen Jagerspad 1-3, en het huis, voorheen St.-Catharijnepad 1-2 uit Zaandam, dat nog zijn mooie 18de eeuwse interieur in de authentieke kleuren bezit.

Aan het *Zonnewijzerspad* o.a. de 18de-eeuwse zogenaamde Haremakerij uit Koog aan de Zaan

(voorheen Hoogstraat 39-41) en een 17de-eeuws huis met een „dooddeur” uit Zaandam (voorheen Mr. Cornelispad 73).

Ten noorden van de Zaanse Schans zijn aan de Zaan herbouwd de paltrokmolen *De Gekroonde Poelenburg* uit Zaandam en de molen *De Duinjager* uit Zaandam op de schuur van De Kat.

ASSUMBURG

Het huis Assumburg bij Heemskerk dateert uit het einde der 15de en uit de 16de eeuw. In het begin van de 17de eeuw is het hersteld. In de 18de eeuw gedeeltelijk gemoderniseerd, waarbij de ingang naar het westen verlegd werd maar de oude opzet van het huis met vleugels om een binnenplaats gehandhaafd bleef. Gerestaureerd sinds schenking aan de Staat in 1911. Tegenwoordig jeugdherberg.

MARQUETTE

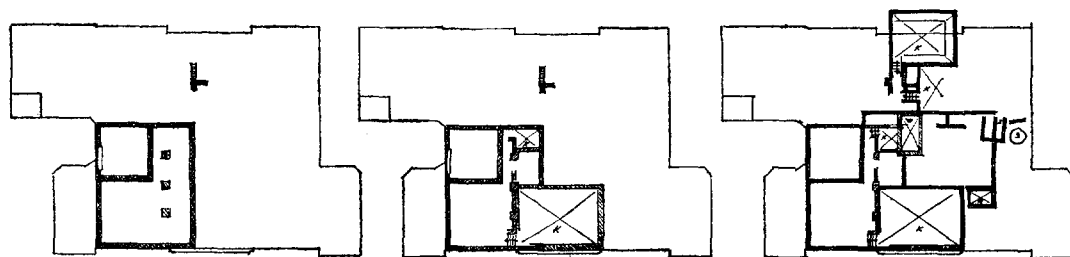
Marquette, is de opvolger van het oude Huis te Heemskerk, een ronde burcht, waarvan de plaats binnen de omgrachting nog te herkennen is. Omstreeks 1751 ving de eigenaar Pieter Rendorp met een verbouwing aan, die door zijn zoon Joachim zou worden voltooid en waarbij het middeleeuwse slot tot een sober neoclassicistisch landhuis werd herschapen en een U-vormige ingangsfacade tot stand kwam. Bij deze algehele modernisering werd een kleine ronde toren boven de ingang gespaard, van waaruit men een overzicht over de eveneens door Pieter Rendorp aangelegde plantages kon hebben. De formele parkaanleg uit het midden der 18de eeuw is nog in grote lijnen aanwezig. In het begin der 19de eeuw werd een groot deel van het huis gesloopt en werden ook de resten van de ronde middeleeuwse hoofdburcht opgeruimd. Inwendige betimmering uit de 18de eeuw, afkomstig van Assumburg.

WATERLAND

Het huis Waterland bij Velsen werd in de tweede helft van de 18de eeuw afgebroken. Het nieuwe huis met uitzicht op de Wijker Meer verrees op een geheel nieuwe plaats waardoor het centrum van het park verplaatst werd. In het goed bewaarde, omstreeks 1788 door J. G. Michaël voor Archibald Hope aangelegde park in landschapstijl bleven herinneringen aan de oude formele aanleg bewaard.

BEECKESTEYN

Het huis Beeckesteyn, dat uit een kleine hofstede is voortgekomen, zag evenals Waterland uit op de Wijker Meer. Het kreeg zijn huidige vorm tussen 1716 en 1721 onder het echtpaar Tripvan Hoorn. Jacob Boreel, de ambassadeur in Londen, liet het voorgedeelte naar weerskanten verbreden. Aan de achterzijde kwam een dergelijke verbreding slechts aan een zijde tot stand. Hij breidde het park omstreeks 1772 in westelijke richting uit. Beeckesteyn is een typisch Hollands laag, weinig imposant landhuis, dat door elkaar opvolgende generaties steeds opnieuw uitgebreid werd. Voor Beeckesteyn trad, nadat het met Waterland verenigd was, in het begin van deze eeuw een verval in, waaraan pas na de overdracht in 1952 aan de gemeente Velsen een einde gemaakt kon worden door de in 1960 begonnen en nu vrijwel voltooide restauratie. Ook de formele parkaanleg uit het begin der 18de eeuw met droge en natte kom kon onlangs hersteld worden. Het belangrijkste door J. G. Michael in landschapstijl aangelegde westelijke deel van het park — waarschijnlijk de eerste aanleg van die aard hier te lande — verkeert nog in verval. In dit gedeelte bevindt zich nog een neogotische „kapel”, het oudste voorbeeld van Neogotiek in ons land.

Ontwikkelingsfasen van Beeckesteyn vóór de bouw van het huidige 18de-eeuwse huis. Zie Naschrift op bladzijde 46. (Tekening Monumentenzorg)

KONINKLIJKE
NEDERLANDSE OUDHEIDKUNDIGE BOND
OPGERICHT 17 JANUARI 1899

Beschermvrouwe H. M. Koningin Juliana

Voorzitter Prof. Dr. W. Ph. Coolhaas;

Secretaris Mr. P. J. van der Mark, De Poorterstraat 22, Den Haag;

Penningmeester Mr. G. J. Wit, p.a. Blaak 10, Rotterdam;

Prof. Dr. A. J. Bernet Kempers, D. J. G. Buurman, Drs. H. Halbertsma,

Dr. M. Elisabeth Houtzager, Prof. Th. H. Lunsingh Scheurleer, Ir. R.

Meischke, Dr. D. P. Oosterbaan, Prof. Dr. M. D. Ozinga, Dr. Ir. C. L.

Temminck Groll, Mr. J. Korf.

De jaarlijkse contributie bedraagt voor leden *f* 20.—, voor verenigingen *f* 25.—, en voor studentleden *f* 7.50. Stukken betreffende het lidmaatschap en alle overige stukken betreffende de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond zende men aan de secretaris. Het postgironummer van de Bond is 140380 te Rotterdam.

Het Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond verschijnt vijfmaal per jaar, het Nieuwsbulletin maandelijks. Beide worden gratis toegezonden aan de leden van de Bond, alsmede aan de leden van de Vereniging 'De Museumdag'. Bijdragen worden gehonoreerd met *f* 10.— per tekstpagina. Losse nummers van het Bulletin en het Nieuwsbulletin zijn zover voorradig te verkrijgen voor resp. *f* 4.50 en *f* 0.50 per nummer bij de firma E. J. Brill, Oude Rijn 33a te Leiden.

Gedrukt bij
E. J. BRILL, LEIDEN